

**DESCARTES VE SPİNOZA FELSEFESİNDE
RUH-BEDEN İLİŞKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESRA TARHAN

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**FELSEFE
ANABİLİM DALI**

**MERSİN
AĞUSTOS - 2019**

**DESCARTES VE SPİNOZA FELSEFESİNDE
RUH-BEDEN İLİŞKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESRA TARHAN

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

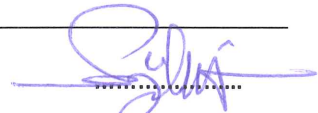
**FELSEFE
ANABİLİM DALI**

**Danışman
Prof. Dr. Eyüp ERDOĞAN**

**MERSİN
AĞUSTOS - 2019**

ONAY

Esra TARHAN tarafından Prof. Dr. Eyüp ERDOĞAN danışmanlığında hazırlanan “Descartes ve Spinoza Felsefesinde Ruh-Beden İlişkisi” başlıklı çalışma aşağıda imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Görevi	Ünvanı, Adı ve Soyadı	İmza
Başkan	Prof. Dr. Eyüp ERDOĞAN	
Üye	Prof. Dr. Kamuran ELBEYOĞLU	
Üye	Dr. Öğrt. Üyesi Naciye ATİŞ	

Yukarıdaki Jüri kararı Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 23.08.2019 tarih ve 2019/80 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Yusuf Gürhan TOPÇU
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

Bu tezde kullanılan özgün bilgiler, şekil, tablo ve fotoğraflardan kaynak göstermeden alıntı yapmak 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu hükümlerine tabidir.

ETİK BEYAN

Mersin Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinde belirtilen kurallara uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada,

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlâk kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak kullandığımı,
- Kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü Mersin Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı,
- Tezin tüm telif haklarını Mersin Üniversitesi'ne devrettiğimi beyan ederim.

ETHICAL DECLARATION

This thesis is prepared in accordance with the rules specified in Mersin University Graduate Education Regulation and I declare to comply with the following conditions:

- I have obtained all the information and the documents of the thesis in accordance with the academic rules.
- I presented all the visual, auditory and written informations and results in accordance with scientific ethics.
- I refer in accordance with the norms of scientific works about the case of exploitation of others' works.
- I used all of the referred works as the references.
- I did not do any tampering in the used data.
- I did not present any part of this thesis as an another thesis at Mersin University or another university.
- I transfer all copyrights of this thesis to the Mersin University.

20 Ağustos 2019 / 20 August 2019

İmza / Signature

Esra TARHAN

ÖZET

17. yüzyılın önemli düşünürlerinden Descartes ve Spinoza'nın ruh ve beden anlayışları bu tezin ana konusunu oluşturmaktadır. Tezde genel olarak Descartes'ın Meditasyonlar ve Spinoza'nın Ethica adlı eserleri üzerinden ruh ve beden ilişkisi konusu açıklanmaya çalışılmıştır. Tezin amacı Descartes ve Spinoza felsefesinde ruh ve beden ilişkisi açıklanarak, Spinoza'nın Descartes eleştirisini yapmaktır. Descartes tarafından ruh ve beden ilişkisi düalizm ile temellendirilirken, Spinoza bu düalizme eleştirel yaklaşmıştır. Spinoza'nın ruh ve beden ilişkisini bir ve aynı düzlemde ele alması ile paralelizm düzleminde Descartes'ın keskin düalizmine bir çözüm getirmiştir. Bu çalışmada Descartes ve Spinoza'nın; öz, töz, Tanrı, ruh, beden, monizm gibi kavramları ve insana bakış açıları detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Descartes, Spinoza, Töz, Düalizm, Paralelizm.

Danışman: Prof. Dr. Eyüp ERDOĞAN, Felsefe Anabilim Dalı, Mersin Üniversitesi, Mersin

ABSTRACT

The main subject of this thesis is the understanding of the soul and body of Descartes and Spinoza, one of the most important thinkers of the 17th century. In this study, it is aimed to explain the relationship between soul and body through Descartes' "Meditations" and Spinoza's "Ethica". The aim of the thesis is to explain the relationship between soul and body in Descartes and Spinoza philosophy and to make Spinoza's criticism of Descartes. While Descartes' relationship between soul and body was based on dualism, Spinoza was critical of this dualism. Spinoza's relationship with the soul and body in one and the same plane with the parallel plane of Descartes's sharp dualism has brought a solution. In this study, Descartes and Spinoza's concepts such as essence, substance, God, spirit, body, monism and human perspective will be analyzed in detail.

Key words: Descartes, Spinoza, Substance, Dualism, Parallelism.

Advisor: Prof. Dr. Eyüp ERDOĞAN, Department of philosophy, Mersin University, Mersin.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇ KAPAK	i
ONAY	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
1. GİRİŞ	1
2. DESCARTES FELSEFESİNDE RUH VE BEDEN İLİŞKİSİ SORUNALI	10
2.1. Descartes Felsefesinde Ruh Beden İlişkisinin Tarihsel Kökenleri	10
2.2. Descartes Felsefesinde Ruh ve Beden İlişkisi	11
2.3. Descartes'in Töz Düalizmi	17
2.3.1. Töz Düalizminde Cogito	27
2.3.2. Descartes Düalizminde Duyguların Rolü	29
3. SPİNOZA FELSEFESİNDE RUH VE BEDEN İLİŞKİSİ	34
3.1. Spinoza Felsefesinde Töz ve Öz İlişkisi	34
3.1.1. Spinoza'da Öz	37
3.1.1.1. Spinoza'da Töz	38
3.1.1.1.1. Spinoza'nın Monizmi	38
3.2. Spinoza Felsefesinde Ruh ve Beden ilişkisinin Biçimi Olarak Paralelizm	39
3.2.1. Bir ve Aynılık	47
3.2.2. Karşılıklılık	47
4. DESCARTES VE SPİNOZA FELSEFESİNDE RUH BEDEN İLİŞKİSİ	49
4.1. Descartes Felsefesinde Ruhun Bedene Üstünlüğü	49
4.2. Spinoza Felsefesinde Ruh ve Bedenin Bir ve Aynılığı	54
4.3. Descartes'in Düalizmi ve Spinoza'nın Paralelizmi	58
5. SONUÇ	66
KAYNAKLAR	76
ÖZGEÇMİŞ	78

1. GİRİŞ

İnsan bilme arzusu ve merak duygusu olmadan asla bir bilginin ortaya çıkmasını sağlayamaz. Varlığımızın ve varlığımıza yönelik anlam arayışımızın da yegâne sebebi işte bu merak duygusudur. Felsefe etkinliğinin sorgulayıcı yapısı ve sürekli sorulara cevap arayışı birçok fikrin ortaya atılmasına, tartışılmasına ve elde edilen bilgilerin temellendirilmeye, sistemleştirilmeye çalışılmasına da kapı aralamıştır.

Bu çalışma ise yine böyle bir anlam arayışında olan Descartes ve Spinoza'nın beden ruh sorunsalına değinmek, iki filozofun yaşadığı dönemin koşullarında ortaya attığı fikirlerin anlaşılması, Spinoza ve Descartes'in yaşadığı fikir çatışmaları ve yapılan eleştirilerin incelenmesi, felsefeye yeni bir bakış açısı kazandırılması amacıyla oluşturulmuştur. Bu amaç doğrultusunda ilk bölümde Descartes felsefesinde ruh beden ilişkisi sorunsalına, ikinci bölümde Spinoza'nın ruh beden ilişkisi ve nihayetinde üçüncü bölümde Descartes ve Spinoza felsefesinde ruh beden ilişkisi arasındaki benzerlik ve farklılıklara değinilmiştir.

Felsefe tarihi boyunca beden ve ruh ilişkisi, varlığın ne olduğu ve varlığın ana unsuru problemi, doğa filozoflarından bu yana çok fazla tartışılmış ve pek çok filozof kendi görüşünü temellendirme ve varlığın anlamını bulmaya çalışmıştır. Özellikle doğa filozofları evrenin arkhesini tartışmakla bu anlam arayışını başlatmışlardır. Arkhe sorunu evrenin ana unsurunun ne olduğu problemidir. Thales'in evrenin ana maddesinin su olduğunu söylemesiyle başlayan arkhe sorunu ise birçok filozof tarafından tartışılarak devam etmiştir. Doğa filozoflarının evreni anlama çabası giderek insanı, Tanrı varlığını ve hatta ruhun varlığını da sorgulama ihtiyacını beraberinde getirmiştir. İnsan bilme isteği ve arzusuyla merak ettikçe yeni sorular da cevapların peşi sıra çoğalmıştır.

Öncelikle ontolojinin asıl konusu olan 'varlık' nedir ve nasıl açıklanmaya çalışılmıştır buna bakalım. Ontolojik açıdan ele aldığımızda monizm, düalizm, plüralizm gibi kavramlarla varlığı açıklamaya çalışırız. Varlık felsefesinin en temel kavramları olmasının yanı sıra Descartes'in düalist bakış açısı ve Spinoza'nın monizmi çalışmada sık sık karşımıza çıkacaktır. Bu nedenle bu kavramların teorik olarak açıklamasını yapmakta fayda olacaktır.

Monizm: Varlığın tek bir unsurdan oluştuğunu ortaya atan öğretidir. Monizme göre varlığın temelinde eğer maddesellik varsa buna materyalizm, eğer varlığı ortaya koyarken sadece zihnin var olduğu söyleniyorsa idealizm ortaya çıkar. O halde monizm, varlığın tek bir töz olarak bulunması durumudur (Cevizci, 2006: 79). Bu çalışmada özellikle Spinoza'nın varlığa yönelik monist bakış açısı ele alınacaktır. Spinoza varlığın tek tözden oluştuğunu savunmaktadır. Spinoza'ya göre görünen çokluğun ardında tek bir birliğin ve aynılığın olduğunu da görürüz .

Düalizm: Birbirine indirgenemeyen iki tözün varlığını öne sürer. Monizm ve plüralizme karşı olarak ortaya çıkmıştır. Madde ve zihin, beden ve ruh gibi ne birbirinin yerine geçebilen, ne de biri olmadan diğzerinin anlamı olduğı iki temel töz ile varlığı açıklamaktadır. Düalizmin en önemli temsilcisi olan Descartes metodik şüphe yönteminin sonunda varlığı temellendirirken beden ve ruhun ayrılmaz iki töz olduğunu, varlığının kanıtının ise bedende taşıdığı zihnin şüphe duyabilmesi ve düşünmesi olduğunu savunur (Cevizci, 2006: 228).

Plüralizm: Bir ve aynılık yerine çok ve farklılığın olduğunu savunan, çoğulculuğa vurgu yapan görüştür. Gerçekliğin tek bir tözle değil birden çok varlığın bir araya gelmesi ve uyumuyla mümkün olduğunu savunur (Cevizci, 2006: 106).

Bu tanımlamaların ardından Descartes ve Spinoza'nın ele alınacağı çalışmada öncelikle Descartes'in fikirlerinin nereden ortaya çıktığını açıklamak gerekmektedir. Descartes'in *cogito* üzerine kurduğu felsefesinde asıl önemli olanın düşünme olduğu ve her şeye düşünce ile ulaşabileceğimizin bilgisi vardır. Descartes açık ve seçik bilgiye ulaşmada, önce şüpheciliği ardından da şüphecilik yoluyla elde ettiği akla dayalı bilgileri temellendirmektedir. O düşüncelerinin sağlam bir inşasının yapılması gerektiğini savunarak, bunu düşünce ile yapmayı hedeflemiştir. Bu durumun yanında her şeyin düşünce sayesinde elde edilmesinin yanında Tanrı fikrinin nasıl ortaya çıkmış olacağı da aklımıza gelmektedir. Bu sağlam dayanak ise *cogito* olmuştur. Fakat ilerleyen kısımlarda da göreceğimiz gibi düşünce ve Tanrı'nın ilk nedenliğinde hangisinin öncelikli olduğu yani Tanrı'nın akli mı yarattığı yoksa akıl yoluyla mı Tanrı'nın oluştuğı konusunda bir başa sarma ve anlam bulanıklığı görülmektedir. Bu nedenle Descartes'in sağlam ve açık temel dediğı yönteminin aslında çok da sağlam bulunmadığı görölür. Descartes ruh ve beden olmak üzere varlığın iki temel tözden oluştuğunu savunmuştur. Düalist bakış açısına sahip olan Descartes ile Spinoza bu noktada fikir ayrılığına düşmektedir.

Varlığa sunulan bu farklı yaklaşımların yanı sıra filozoflar arasında da fikir birliği ve fikir ayrılıkları oluşmuştur. Bu çalışma özellikle Descartes ve Spinoza'nın varlığı anlamlandırma ve varlığı nasıl açıkladıklarını anlamak için yazılmıştır. Öyle ki başta açık seçik görülen birçok kabuller aslında güçlü temellendirmelere, hatta birçok yanımlara bağlı olarak ortaya çıkmıştır. İnsanın kendini anlaması, beden ve ruh ilişkisini kavraması, özellikle Descartes ve Spinoza ekseninde açıklanmaya yönelik olarak detaylı bir şekilde tartışılacaktır. Şimdi bu iki düşünürün varlığı nasıl açıkladığına, beden ve ruh ilişkisine, benzer ve farklı fikirlerinin nasıl ortaya çıktığına ve Tanrı hakkındaki görüşlerini açıklamakla çalışmayı sürdürelim.

Modern felsefenin başlaması ve Orta Çağ felsefesinin ortadan kalkmasıyla beraber dinsel ve teolojik temelli bilgiler yerini daha rasyonel ve bilimsel olgulara bırakmaktadır. Modern felsefe ile beraber artık felsefe dine hizmet etmekten çıkarak kendi yöntemini de geliştirmeye başlamıştır. Bu sayede tüm otoritelerin baskısından da kurtulmaya başlayan felsefe özellikle matematik ve fizik temelli gözlemlere yer vermeye başlamıştır. Uzun süre skolâstik düşüncenin

ve dinin etkisinde kalan felsefe Rönesans ile beraber rasyonalizmin de temellerini yeniden atmaya başlamıştır. Rasyonalizm ve yeni yöntem arayışı konusunda ilk akla gelen Descartes ise geliştirdiği metodik şüphe ile modern felsefenin en çok konuşulan filozoflarından biridir (Topdemir, 1996: 39).

Descartes'in ortaya attığı metodik şüphe aslında rasyonalizmin de temellerini oluşturacaktır. Öyle ki Descartes metodik şüpheyi kendisine asıl amaç edinmemiş, var olan birçok yanlışın düzelmesi ve doğru bir bilgi kaynağı bulmak amacıyla şüpheyi geliştirmiştir. Descartes hiçbir ön bilgiyi kabul etmeyerek tüm bildiklerinden şüphe duymuştur. Ona göre şüphe duymak düşünme etkinliğine de başlanmış olduğunu göstermektedir. Descartes şüphe ederek ve var olan bilgileri sorgulayarak akla ve mantığa uygun yeni bilgiler elde etmeyi amaçlamıştır. Bu yolla tüm bilgilerden kuşku duyduğu için onları yeniden sorgulama şansını da bulmuş olacaktır. Akla uygun olmayan ve rastlantısal olarak bize gelen tüm bilgileri de zihninden çıkartarak tüm bilgilerin hakikatine ulaşma çabası da bulacaktır. Zaten düşünürlerin de yegâne hedefi budur. Toplumda kabul edilen ama doğruluğu kesin olmayan, yanlış içeren ifadeleri tartışarak açık ve seçik bilgiler elde etmeyi amaçlamıştır. Bu açık ve seçik bilgiye ulaşmada ise en büyük güven duyduğu kaynak akıldır (Topdemir, 1996: 40).

Descartes skolastik düşüncenin karşısında matematik ve geometrinin bizi açık ve seçik bilgiye götüren hatta diğer bilimler için de yol gösteren bir bilim olduğunu savunmuştur. Ona göre aritmetik ve geometri, tecrübelerle dayanan ve kesinliği olmayan bilgilerden ziyade kesinlik içeren ve rasyonel bilgiler veren bilimdir. Descartes, yalın, açık ve seçik bilgiye ulaşmada matematiğin etkisini savunmuş ve analitik geometrinin temellerini atmıştır (Topdemir, 1996: 41).

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Descartes'in metodik şüphe aracılığıyla açık ve seçik bilgiye ulaşma amacı vardır. Açık; bilgisine doğrudan ulaşabilmeyi, seçik ise koşulsuz ve açık olmayı gerektirdiğinden bazı yöntemlerin kullanılması gerekir. Descartes bu yöntemlerini dört maddede toplamıştır.

Bunlar;

- Emek vermekten kaçma,
- İnsanların yanlış da olsa kendi bildiklerinden fazla emin olmaları,
- Bilmediği konuların açığa çıkmasını istememeleri,
- Problemin çözümünü iyice düşünmeden hızlı davranmaları olarak sıralanmıştır.

Kişiler bu dört unsura dikkat eder ve rasyonel davranırsa açık ve seçik bilgiye de rahatlıkla ulaşabilirler (Topdemir, 1996: 43).

Descartes varlığın anlamı arayışında, varlığın neliğine yönelik sorulara ve bunların bilgisine ulaşmada bir yöntem geliştirmiştir. Descartes sadece varlık felsefesine değil bilgi felsefesine de değinmiş, hatta felsefesini ağırlıklı olarak bilgiye ulaşma temelinde

oluşturmuştur. Descartes metodik şüphe olarak bilinen bu yöntemi ile her şeye şüphe ile yaklaşarak tüm bilgilerin sağlam temellere dayanmasını ister. Descartes duyu verilerinin güvenilir olmadığını ve bizi yanıltabileceğini söyler. Ona göre duysal izlenimler bizi yanılgıya düşürebilir. Hatta başkalarına sorarak onay alsak bile, bir duysal izlenimdeki yanılgı bizi başka bir yanılgıya da düşürebilir. Descartes bunları sorgularken bir yandan da acaba bir düş mü yoksa gerçek bir evren varlığından söz edilebilir mi soruna da mutlak bir yanıt arama çabasındadır. O açık ve seçik bilgiye ulaşmak ister ve bunun imkânını tartışır (Skirbekk ve Gölje, 2006: 250).

Descartes'in bu şüpheli yöntemi aslında bir amaç değildir. Descartes şüphe duyarak, sorgulayarak açık ve seçik bilgiye ulaşmayı, kendini yanıltmalardan arındırmayı ister. Çünkü şüphe onu doğru olana ve hakikate götürebilecek en iyi yöntemdir. Ona göre ne dinin dogmaları ne de duyu verileri kişiyi açık ve seçik bilgiye götüremez. Bu nedenle geçmiş bilgilerini de akıl süzgecinden geçirir. Var olan hiçbir bilginin güvenilir olmadığını düşünür ve yanıltmış olma ihtimalini göz önünde bulundurur. Ön kabullere ve tesadüfen elde edilmiş, tartışılmadan kabul edilmiş açık seçik sanılan bilgilere yer vermez. Çünkü Descartes bizim şeytani bir ruh tarafından yanıltıldığımızı ve yanlış bilgiler edindiğimizi söyler. Bizi yanıltan bir cinden bahseder. Bu kötü niyetli cin bizi yanıltır. Bu nedenle geçmişten gelen hiçbir bilgiye güvenmez, aklında bu duruma şüphe duyarak onu yeniden ele alır (Skirbekk ve Gölje, 2006: 251).

O halde yanıltmamızın da bir etkeni olduğu, şeytani ruhun bizi yanlışla yönelttiğini ön görürsek, bilgilere nasıl ulaşacağız ve gerçekten güvenilir bir bilgiye ulaşabilir miyiz?

Descartes her şeyden şüphe duyarken bir tek şüphe ettiğinden şüphe etmediğini ifade eder. *Cogito, ergo sum* ifadesiyle şüphe etmesini ve düşünmesini varlığının temeline aldığını, şüphe ediyorsa bu onun var olduğunu gösterdiğini kabul eder. Düşünmesi ve yer kaplaması varlığının temel dayanaklarıdır. Çünkü insanda bulunan beden ve ruh iki temel tözdür. Ruh düşünmeyi beden ise yer kaplamayı ifade eder. Bedende ruh, bilgi için aktif olandır ve bilgilerin asıl kaynağıdır. Bu nedenle onun şüphe duyması aktif bir düşünme işlemi gerçekleştirdiğine işaret eder. Descartes aynı zamanda kendinin şüphe duyduğunu ve yanılabilen bir varlık olması dolayısıyla kusursuz olmadığını kabul eder. Ona göre insan ne kadar akla dayalı olursa olsun yanılabılır. Çünkü bizler kolay olanı, problemle uğraşmak ve emek vermek yerine acele etmeyi ya da bilgisizliğimizin ortaya çıkmasından kaçan varlıklarız. Böyle olunca yanlış olana yönelmemiz de muhtemeldir. Fakat kusursuz bir varlığın arayışında olduğunu da ifade eder. Ona göre varlığı kesin olan ve kusursuz olan Tanrı'nın varlığının temellerini atar.

Descartes'e göre Tanrı insanları aldatmayan kusursuz bir varlıktır. Eğer insanları aldatacak olsa bu onun varlığının mükemmelliğine gölge düşürür. Bu nedenle Descartes, Tanrı'nın en iyi en mükemmel olduğunu söyler. Ona göre bizi aldatan şeytani ruh ve duyumlardaki yanılsamalar gösteriyor ki bilgi felsefesinde bilgi kaynağı ampirizm değildir. O

şüphe duyarak aklın açık ve seçik bilgisine ulaşabileceğini söylerken, rasyonalist bir bakış açısına sahiptir (Skirbekk ve Gilje, 2006: 252).

Öyle ki gece karanlığında yürürken her şey gözümüze simsiyah görünür. Oysa deniz mavi, ağaçlar yeşil, hava şeffaf bir renge sahiptir. Fakat biz karanlığa rağmen denizin rengi sorulduğunda mavi cevabını veririz. Bu cevap o an görünen simsiyah renk ile çatışsa da kimse inkâr etmez. Öyleyse görünenin ötesinde zihnimizde var olan bilgiler asıl hakikati gösterdiğinden duyumların bizi yanılttığı ortadadır. Burada asıl bilinen ve idrak edilen şey ise, zihnin yanılmaz olduğu, şüphe duyarak artık açık ve seçik bilgiye ulaşılabilir olduğudur. Descartes'in bu görünendeki bulanık bilgiye karşın aklın daha açık ve seçik bilgiye ulaşmasına yönelik Kartezyen yöntemini de bilmek gerekmektedir.

Descartes ve Descartes'in düşüncelerini benimseyen düşünürlerin felsefesine Kartezyenizm denir. Descartes kuşku yöntemi yoluyla bilgilerinin öncelikle sağlam bir temele bağlanmasını daha sonrada bilgi ağacının oluşturulmasını böylece şüphe yöntemi ile açık ve seçik bilgiye ulaşılmasını amaçlar.

Descartes açık ve seçik olmayan bilgilere güvenilmemesi gerektiğini, ayrıntılara odaklandığını ve olayları rastlantısal ya da deneysel değil akla dayalı olarak temellendirerek ussal bir yöntem geliştirmeyi amaçlamıştır. Fakat Kartezyenizm Descartes'in sandığı kadar umut verici değildir, tam aksine birçok karşı çıkışlara maruz kalmıştır. Özellikle Kartezyenizm'i Oxford'a getirme çabası Oxford piskoposu Samuel Parker tarafından engellenmiştir. Descartes dinsizlikle suçlanmıştır. Oysa Kartezyenizm Tanrıyı inkâr eden bir temele dayanmamaktadır (Copleson, 1991:40-41).

Descartes'in Kartezyenizm'ini yorumlayacak olursak esasında sağlam bir temelde hakikate ulaşma yöntemi ve her şeye kuşku duyarak kesin bir sonuç elde etmede tüm ayrıntıları ve önceden gelen ama sağlam bir temeli olmayan bilgileri irdeleme olarak kabul edebiliriz. Öyle ki Descartes metafiziksel öğeleri sağlam ve net temellerle oluşturduğunu, yönteminin ise birçok çalışmada kullanılarak daha verimli olacağını umut etmiş fakat hak ettiği değeri görmemiştir. Descartes'in asıl yapmak istediği şey felsefesini sağlam bir temele oturtmaktır. Ulaşmak istediği hakikatin bilgisine açık ve seçik olarak doğrudan ulaşmayı, şüphe yöntemi aracılığıyla doğrudan fikirlerini güvene almayı amaçlamıştır. Descartes için en güvenilir kaynak olan akıl sayesinde fikirler önce kuşkudan geçer sonrasında akla uygun olan açıklamalar yoluyla zihnimizde yer edinir. Her şeye şüphe duyarken çocukluktan beri gelen yanlış bilgilerin bizi yanıltmaması için, hiçbir şeyin şüphe edilmeden kabul edilmemesi gerektiği de bilinmektedir. Zihnimizde bulanık olarak anlaşılmış olan objeler yanılgının ürünüdür. Öyle ki duyumlar doğrudan kesin bilgiyi vermez. Şüphe yoluyla irdelenen bilgi akılda temellendirilerek bizi hakikate ulaştırır (Copleson, 1991: 43).

Descartes varlığı açıklarken varlığın iki farklı tözden oluştuğunu ortaya koymuştur. Madde ve ruh olmak üzere birbirinin yerine konulamayan fakat biri olmadan diğerinin de anlamı olmayan bu iki töz “var olmak için kendisinden başka hiçbir şeye ihtiyaç duymayan şey ya da bireysel varlık; mantıksal açıdan yüklemlemenin konusu, fizik açısından değişmenin dayanağı olan şey” olarak tanımlanmaktadır (Cevizci, 2009: 425).

Bu tanımdan da yola çıkarak Descartes, varlığı beden ve ruhtan oluşan düalist bir bakış açısıyla ele almaktadır. Ne beden ruhu var ediyor ne de ruh beden var olmasında kendinden bir şey barındırıyor. Tamamen ayrı varlık alanları olan madde ve ruh bir araya gelerek varlığı ortaya çıkarmıştır.

Descartes’a göre Tanrı, ruh ve madde olmak üzere 3 cevher bulunmaktadır. Tanrı sonsuz ve yetkin varlık iken; insan sonlu ve sınırlıdır. Ona göre Tanrı hakikatin kendisidir. Oysa ruh ve beden için aynı şeyi söyleyemeyiz ona göre ruh ve beden bilinç noktasında farklılaşır. Ruh bir bilince sahip iken beden bilinç tarafından yönlendirilendir. Zihin bilgileri doğrudan almamızı sağlarken beden dolaylı olarak bize verilmiş bilgiler sunar. Bedenin duyular aracılığıyla verdiği bilgiler aslında doğudan açık ve seçik gibi görünse de mutlak doğru değildir. Ruh düşünen bir cevher olması yönüyle bedenden ayrılmaktadır. Tanrı ise, özü gereği her şeyin kendisinde olduğu ve hiçbir şeye ihtiyacı olmayan üst bir güçtür. Öyle ki Tanrı var olmak için hiçbir şeye ihtiyaç duymaz iken akıl ancak Tanrı sayesinde vardır. Zihin düşünce ile temellendirilir, beden ise cisimseldir ve yer kaplar. İnsan varlığının da temelini oluşturan beden ve ruh bir araya gelerek varlığı oluşturmuştur. Beden yer kaplayan, gözle görülebilen ve duyularla algılanabilen bir cevher iken, zihin düşünen ve bilincinde olandır. Tamamen birbirinden farklı olan bu iki töz asla birbirini içinde barındırmaz. Yani beden asla kendinde barınmaz, ruh ise yer kaplamaz ve asla maddi değildir. Büyük bir karşıtlık olan beden ve ruhun biri olmadan diğerinin anlamsız olduğu bir arada iken varlığı oluşturdıkları ortadadır. Aynı zamanda Descartes madde ile yer kaplama ilişkisinde, evrende yer kaplamayan hiçbir şey olmadığını vurgular. Ona göre maddi âlem dediği bu evren sınırsızdır ve mekanik bir yapıya sahiptir. Bu mekanik yapıda nesnelerin hareketi, şekilleri ve bölünebilmeleri söz konusudur. Ona göre evrendeki bu mekanik işleyiş Tanrı tarafından oluşturulmuş ve bir neden sonuç ilişkisine sahiptir. Her şeyin nedeni vardır. Hiçbir şey rastlantısal olarak ortaya çıkmaz. Buna karşılık insan ruhu yer kaplamadığı ve bu mekanik zorunluluğa bağlı olmadığı için evrendeki bu hareketlerin dışında tutulur (Dölek, 2010: 218).

Descartes’in felsefesinin ana hatları bu şekildedir. Çalışmanın içeriğinde detaylı olarak Descartes’in şüpheciliği ve beden ruh ilişkisi ele alınmıştır. Şimdi çalışmamızın konusu olan diğer filozofumuz Spinoza’nın düşüncelerine ve beden ruh sorununa yaklaşımına bakalım.

24 Kasım 1632’de Amsterdam’da dünyaya gelen de Spinoza Yahudi bir ailenin çocuğudur. Ailesi tarafından iyi bir dini eğitim alması için okula gönderilen Spinoza doğmuş

olduğu ortam ve kültüre aykırı bir felsefi düşünce geliştirerek Yahudi ailesinin istediği tarzda bir evlat olmak yerine Hristiyan kültüründen etkilenmiştir. Gittiği okuldaki ortamın kendisine uygun olmadığını düşünerek bir şekilde kendini okuldan attırmayı da başarmıştır. Böylelikle asıl ilgi alanına odaklanmış, birçok filozoftan da etkilenmiştir. Yaşadığı dönem ve ailesinin isteğinin aksine felsefenin dine hizmet ettiği bir sistemin yerine felsefenin dinden ayrı bir bakış açısıyla ele alındığı sistemi savunduğu görülmektedir. Skolastik düşüncenin değil modern felsefenin düşünce sistemine uygun bir tarzı benimsemiştir.

Spinoza'nın varlık görüşüne baktığımızda Descartes'in aksine monist bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir. Descartes, düalizmi yani beden ve ruhun birbirinden ayrı olarak ortaya koyduğu varlığı kabul etmiştir. Spinoza ise Tanrı ve doğayı bir tutarak sonsuz Tanrısal tözden bahseder. Ona göre evren ve Tanrı sonsuz ve eşdeğer iki ögedir. Descartes'in aşkın bir Tanrı argümanının aksine evrene eşit bir Tanrı tözü Spinoza'nın felsefesinin en büyük temelidir. Spinoza geometrik yöntem olarak adlandırdığı bu felsefesinde *deus sive natura* yani Tanrı ya da doğa vurgusunu yapar. Tanrı doğadır ve doğa Tanrı'dır (Copleston, 1991: 83).

Spinoza ruh ve beden arasında bir karşılıklılık ilişkisi olduğunu savunmuştur. Onun bu kuramı paralelizm olarak da adlandırılır. Spinoza'ya göre ruh ve beden arasında bir üstünlük durumu söz konusu değildir. O zihnin bedene olan üstünlüğünü reddederken aynı zamanda beden de zihinden daha üstün olduğunu da kabul etmez. İkisi arasında bir uyumun olduğuna vurgu yapar. Spinoza ikisinin eşdeğer ve ilişkili olduğunu söylerken, zihin harekete geçmediği sürece beden çalışmadığını, beden çalışmadığı sürece de zihnin fikir üretmediğini savunmaktaydı. *Ethica*'ya baktığımızda zihindeki bir hareketin, bedende de bir hareket olduğunu ve söyler. Ona göre bedensel bir tutku zihinsel bir tutkuya dönüşür ya da ruhsal bir tutku bedeni o doğrultuda hareket ettirir. Fakat bir üstünlük durumu ya da birinin diğerine göre ayrıcalığı yoktur. O, paralelizmde bedeni bir model olarak bize sunar. Spinoza bilinçte bizim bilincimizi aşan şeylerin bilgilerimizi aşandan daha az olmadığını söyler. Ona göre beden, düşünceyi gereksiz ya da değersiz kılmaz. Aynı zamanda bilinçsiz bilinci keşfetmesi, beden de bilinmeyen bulması kadar önemlidir (Deleuze, 2000: 21).

Ona göre Tanrı doğadır. Çünkü töz birdir ve başka bir töz olamaz. Biz Tanrı varlığını kabul ediyorsak ancak Tanrı'nın töz olduğunu savunabiliriz. O halde töz Tanrı ise aynı zamanda töz doğadır. Tanrı doğanın yaratıcısı ya da varoluşunun sebebi değil, doğanın kendisidir. Doğa'nın Tanrı'ya bağımlı olarak var olması diye bir şey de yoktur. Spinoza'ya göre burada özgürlük sorunu da ortaya çıkacaktır. İnsanların özgür olup olmadıkları ise istemli değil, zaten kendinde olan bir özgürlüktür. Çünkü varoluşumuzu bilmemizi gerektiren asıl görevimiz ve sorumluluğumuz bize zorunlu özgürlüğü mutlak kılacaktır. Kendi varlığımızı, evreni ve nihayetinde Tanrı'yı bilmek bu zorunlu özgürlük ile olacaktır. Tanrı veya doğa sonsuz bir birliktir. Evreni ve kendimizi anlamak, varlığımızı açıklamak ancak doğaya uyumlu olmakla

mümkün olacaktır. Ona göre hakikate ulaşmak bu birliği anlamakla mümkündür (Skirbekk ve Gilje, 2006: 268-272).

Spinoza felsefesinde her şeyin nedenini bilmek, bilgi ve varlık anlayışında onun neden sonuç ilişkisine dayanır. Ona göre bilginin temelinde her şeyin nedenini bilmek yatar. Töz, kendinde olan ve kendinden başkası ile açıklanamayandır. Spinoza'nın kendinin nedeni olarak ifade ettiği şey ise bir başka dış etkenin olmadığını, evrende tüm varlıkların temelini yine kendisi olduğunu gösterir. O halde evrendeki varlıkların özünde varoluşun da bulunduğunu söyler. O halde Tanrı evreni yaratmış olamaz. Ancak evren kendine bağlı olduğuna göre Tanrı ve evren eşdeğerdir ve sonsuzdur. Spinoza tözün sonsuz olduğunu açıklar. Ona göre töz sonsuz olmasaydı bir başka töz tarafından da sınırlandırılabilirdi. Aynı zamanda töz başka bir töz tarafından da ortaya çıkamaz. Spinoza sonsuz kiplerden bahsettiği eserinde uzamdan ve düşünceden bahseder. Spinoza ile Descartes'in fikirlerinin ayrıldığı bir noktada Tanrı'nın doğaya bir devim bağışlama sorunuydu. Descartes, Tanrı'nın uzamlı dünyaya bir anlam ve devim bağışladığını savunurken, Spinoza devimin zaten doğanın asıl amacı olduğundan ve bunun için üst bir güce ihtiyaç olmadığından bahseder. Ona göre kapalı bir dizge olan devim ve dinginlik Spinoza'nın sonsuz ve sınırsız bir kipidir (Copleston, 1991: 98).

Spinoza'ya göre, Tanrı'nın zorunlu olarak var olması onun hür olduğunu da gösterir. Çünkü Tanrı'nın varlığı onun zorunlu özgürlüğündendir. İnsan ise, Tanrı'yı sevmesi ve Tanrı'nın parçası olması dolayısıyla insanın varoluşu Tanrı'nın zorunlu özgürlüğüyle bağdaşır. Ona göre insanın özgürlüğü akla uygun olanı yapmasındadır. Çünkü akıl, zararlı olanı değil doğru olanı isteyecektir. Hür insan, akla uygun davranan insandır. O halde özgürlük sadece Tanrı'ya ait değil, insanı da kapsayan bir kavramdır (Arıcan, 1996: 3).

Spinoza'nın ruh ve beden açıklamalarını ele aldığımızda ise Descartes gibi varlığın temelinde iki farklı töz olarak değil, bunlara iki farklı bakış açısı geliştirdiği görülür. Ona göre doğa, ister yer kaplayan bir uzam ister düşünce yüklemi olsun, doğayı farklı farklı ele alamayız. Esasında her şey aynılığa ve birliğe işaret edecektir. Spinoza'ya göre ruh ve beden insanı oluşturmuştur. Yani ruh ve beden tek bir varlığın iki farklı yüzü gibidir ve bu iki yüz tek bir töze dayalıdır. Evrende her şey aynıdır ve birdir. Her şeyin Tanrı'dan gelmesi dolayısıyla farklılık değil aynılık söz konusu olmaktadır (Copleston, 1991: 104-105).

Spinoza'nın felsefesinde tözün yüklemeleri olan ruh ve beden arasındaki ilişkiyi anlamak gerekir. O, töz ve yüklem ifadelerini kullanarak varlığı açıklar. Kendinden başka bir şeye ihtiyacı olmadan oluşan töz aslında Tanrı'nın kendisidir. Tanrı'nın varlığı başka bir güç tarafından oluşturulmamıştır. Zaten Tanrı'nın kendisi özünde varlığını da barındırır. Tanrı ise kendini yüklemelerle ortaya çıkarmıştır. Var olması onun zaten doğasındadır. Tanrı'nın var olması onun özünden gelir ve bu güçtür. Spinoza, Tanrı'yı düşünen ve yer kaplayan olarak ifade eder. O halde

düşünme ve yer kaplama yüklemi aynı zamanda gücünü de göstermiş olacaktır (Atış, 2015: 145).

Descartes'in en iyiyi ve mükemmelliği temsil eden, düşünsel ve aşkın bir Tanrı kavramının aksine Spinoza daha cisimsel olan bir Tanrı'dan bahseder. Onun varoluşundaki bu yer kaplama etkinliği sadece düşünsel olmamakla da Descartes'ten ayrılmaktadır. Demek ki Tanrı sadece düşünme etkinliğinin ürünü değildir, o yer kaplaması ile de varoluşunda cisimsel bir etkinliğe sahiptir. O halde bu iki yüklem, aynı durumların nedeni olur. Yer kaplama yüklemi, onun yer kaplama etkinliğini, düşünme yüklemi ise düşünme etkinliğini gösterir. O düşünmeyi ya da yer kaplamayı eşdeğer görür ve ona göre birinin diğerinden daha üstün olma gibi bir durumu söz konusu değildir. Bu eşdeğer durumdaki yüklemeler ise Tanrı'nın hem düşünsel hem yer kaplayan yönünün varoluşunda bulunduğunu göstermektedir. Aynı zamanda Spinoza ruh ve beden ilişkisinde de yüklemelerdeki durumun değişmediğini görür. Ona göre ruh, bedenden daha üstün değildir (Atış, 2015: 145).

Spinoza felsefesi varlık felsefesi temelinde ruh ve bedenin eş değer olduğunu savunur ve ruhun üstünlüğünü reddeder. Bilgi felsefesi temelinde de aynı oranda dengeden bahseder. Yani ruhun bedene üstünlüğü ya da bedenin ruha üstünlüğü gibi bir durum söz konusu değildir. Hem ruh hem de beden aynı oranda değerlidir. Bir bilgiye ulaşmak için birinin daha güvenilir ya da daha yanıltıcı olması gibi bir yorum Spinoza için yapılamaz. Hatta Spinoza'ya göre Tanrı'nın yüklemeleri de farklı değildir. Çünkü ne yer kaplayan ne de sonlu ruhun nedenini açıklarken birinin bir diğerinden daha üstün olması mümkün değildir (Atış, 2015: 146).

Spinoza'nın bu monist bakış açısında ise insan varlığı Tanrı'dan bir parçadır ve özünde Tanrı'nın sevgisini de taşır. Fakat Tanrı insanın parçası olamaz. Tanrı ve insan eşdeğer değildir. Fakat insan Tanrı'dan parça taşımaktadır. Ona göre varlıklar Tanrı'dan birer parçadır ve özünde Tanrı'dan izler taşır. Özetle insanda Tanrı parçaları bulunurken, Tanrı içinde insanı ve insandan parçaları bulundurmamaktadır ve Tanrı insandan gelmemektedir (Spinoza, 1996: 64).

Spinoza insanın Tanrı'dan parçalar bulundurmasından bahsederken doğanın işleyişine uyumdan, kendi yerimizi bilmemizden ve dengenin öneminden bahseder. Spinoza'ya göre var olan her şeyin bir ve aynılığı dolayısıyla hiçbir üstünlüğe, hiçbir ayrıcalığa yer yoktur. Her şey zaten doğanın yasalarına göre işlediğinde bir sıkıntı da olmayacaktır. İnsan varlığının ruh ve bedenin birleşmesiyle oluşması söz konusudur. Spinoza'nın doğa ve Tanrı üzerine görüşlerine baktığımızda, Tanrı'nın doğası zorunlu olarak doğanın düzenini de kapsar. Yani Tanrı'dan bağımsız olarak farklı bir düzen düşünmek anlamsızdır. Ayrıca doğadaki düzenin doğaüstü ve anlaşılması zor açıklamalarla değil, yine doğanın özünde cevaplandırılacağını da savunur. Çünkü Tanrı doğaüstü bir kavram değil, aksine doğanın kendisidir (Copleston, 1991: 110).

2. DESCARTES FELSEFESİNDE RUH VE BEDEN İLİŞKİSİ SORUNSALI

2.1. Descartes Felsefesinde Ruh Beden İlişkisinin Tarihsel Kökenleri

Felsefe tarihinde ruh ve beden ilişkisi konusu üzerine birçok filozof görüş bildirmiştir. Descartes felsefesinde ele alacağımız şekilde bir temel Platon felsefesinde karşımıza çıkmaktadır. Platon'un Phaidon diyalogunda karşımıza çıktığı şekliyle ruh ve beden ilişkisi Descartes felsefesini önceler niteliktedir. Phaidon diyalogu genel olarak ruh ve beden ilişkisini ve ruhun ölümsüzlüğü konusunu ele almaktadır.

Diyalog, Phaidon'un Ekhekrates'e Sokrates'in hapisshanede ölmeden önceki günlerini anlatarak başlamaktadır. Sokrates hapisshanede yanına gelen dostlarına insanın ölümden korkmaması gerektiğini ve böylelikle ölümden sonraki dünyada birçok güzelliğe kavuşulacağını söylemektedir. Sokrates dostlarına bir yandan ölüm diye bir şey olup olmadığı sorusunu sorarken diğer yandan ölümün ruhun bedenden ayrılmasını ve ruhun beden olmadan varlığını devam ettirip ettirmemesini sormaktadır (Platon, 2015: 52). Diyalogun devamında Sokrates ruhu bedenden tamamen ayırarak ruh üzerine yoğunlaşmaktadır. Bilginin elde edilmesi konusunda beden bir engel mi yoksa bir yardımcı mı olduğu üzerinde durmaktadır (Platon, 2015: 53). Ruh hakikate düşünme yoluyla ulaşmaktadır. Ancak ruh hakikate beden ile birlikte ulaşmaya çabalarsa bu bedenin ruhu kandırmasıyla sonuçlanacaktır. Öyle ki ruh ancak bedenin etkisinde olmadığına kendine yaklaşabilir ve hakikate ulaşma olanağını bulur. Ruhun bedenden uzaklaşması aynı zamanda ruhun kendinde kalma çabası olmaktadır. Ruhun kendinde kalması ve bedeni umursamaması ona, hakikatin bilgisine ulaşma olanağı tanımaktadır (Platon, 2015: 54).

Sokrates'e göre ruhun, özünü kavraması ona hakikatin peşinden gitme olanağı tanırken diğer yandan ruh ve bedenin birlikte hareketi insanı hakikatin bilgisinden uzaklaştırmaktadır. Bedenin ruhun özünü anlamasına engel olması gerçek bilgiye hakikate yaşarken olanaklı olmadığını, gerçek bilgiye ancak öldükten sonra ulaşılabilirliğini belirtmektedir. Ölümden sonra ruh bedenden tamamen ayrılacağı için gerçek bilgi ancak ruhun kendi başına kaldığında ortaya çıkacaktır. Fakat ölüm gerçekleşmeden de hakikatin bilgisine yaklaşmak mümkündür. Bunun koşulu; ruhun bedenden oldukça uzaklaşmasıdır (Platon, 2015: 55-56). Bunun en temel nedeni ise ruhun beden olmadan yani insan doğmadan bir varoluşa sahip olabilmesinden kaynaklanmaktadır (Platon, 2015: 71).

Platon'a göre ruh, beden olmadan önce bir varlığa sahiptir. İnsan ruh ve bedenden oluşan birleşik bir varlık olarak karşımıza çıktığı için burada ruh bedene etki ederken diğer yandan da bedenin etkisinde kalması mümkün görünmektedir. Ruh; duymak, görmek ve diğer duyular aracılığıyla bir konuya dahil olur. Bu ise ruhun bedeni kullanması anlamına

gelmektedir. Böylelikle ruh bedenin etkisine girebilir ve onun etkisinde sürüklenir. Ancak bu hakikatin bilgisi için kabul gören bir şey değildir. Ruh ancak bir şeyi kendi başına incelediğinde ya da bir konuya kendinde dahil olduğunda hakikate sonsuz ve değişmeyen şeylere yönelebilir (Platon, 2015: 75-76).

Ruh değişmeyi, beden ise değişeni temsil etmektedir. Ruh ve beden birlikte olduğunda doğa ruha komutanlığı ve emretmeyi verirken, bedene kölelik ve boyun eğmeyi vermektedir (Platon, 2015: 76). Bu tanımlama ile ruh Tanrısal olana, beden ise ölümlü olana benzemektedir. Ruh düşüneni, değişmeyi, ölümsüzü temsil ettiği için Tanrısal olana benzemektedir (Platon, 2015: 77). Ruh beden ile birlikte hareket ettiğinde hakikatin bilgisinden uzaklaşarak bilgisizliğin mahkumu olacaktır. Birbirine yapışmış bir ruh ve beden gerçeği hapishanenin parmaklıkları arasından görecektir. Bu gerçek bir bilgisizliktir. Bedene hapsolmuş bir ruh bedenın tutkularının esiridir (Platon, 2015: 80). Bu sebepten dolayı ruh mümkün olduğu sürece bedenın tutkularından uzak durarak bedenın tutkularına aldanmamalı ve cesaretle bu etkiden kurtulmalıdır. Bedenın tutkuları ruhun kendini kaybetmesine yol açacağı için hakikate ulaşmak isteyen ruh, bu tutkulara karşı koymalıdır (Platon, 2015: 81). Bu bağlamda ruh kendinde kalarak bedenın onu yanıltmasına izin vermeyerek hakikate yaklaşma olanağı bulacaktır. Öyle ki hakikatin bilgisine ulaşacak tek gerçek ruhtur. Ruh düşünmenin, değişmenin temsidir. Ruh, bedenın canlılığının sebebidir. Bedene hayat veren ruh, karşıtlık ilişkisi içinde ölümsüz olanı ifade etmektedir. Ruh doğası gereği ölümü kabul etmediği gibi, ruh ölümsüzlüğün ifadesidir (Platon, 2015: 113). Sonuç olarak Cevizci'nin de Phaidon diyalogunun önsözünde belirttiği gibi; bu diyalogun felsefi anlamda önemi diyalogda geçen ruh ve bedenın bir karşıtlık ilişkisinin temsili olmasıdır. Ruh ve beden karşıtlık ilişkisi içinde birbirinden tamamen ayrı olarak, ruh tanrısal tözü temsil ederken, beden maddesel tözü temsil etmektedir. Ruh ve bedenın birbirinden tamamen ayrı olması modern dönemin zihin görüşünü önelemektedir (Platon, 2015: 22).

2.2. Descartes Felsefesinde Ruh ve Beden İlişkisi

Descartes ruh ve beden konusuna modern dönemde farklı bir yaklaşım getirmiştir. Ruh ve bedeni, kendi söylemiyle, düşünce ve uzamı düalizm temelinde ele almıştır. Descartes'ın özne temelli felsefesi ile birlikte ruh ve beden konusu felsefe tarihinde tekrar canlanmış ve ruh ve beden sorunsalına dönüşmüştür. Descartes ruh ve beden konusunda keskin bir ayrıma gitmiştir. Felsefe tarihinde bu yaklaşımı ile tözü ikiye bölen ilk filozoftur. Tözü sonlu ve sonsuz töz olarak ikiye ayırmaktadır. Sonsuz töz Tanrıyı ifade ederken, sonlu töz insanı ifade etmektedir. Sonlu tözü de ruh ve beden olarak ikiye ayırarak ele almaktadır. Felsefesindeki temel hedef, bilgiye

ulaşmaktır çünkü Descartes felsefesinde ancak bilen özne varlığı anlayabilir. Bilgiyi ise insan düşünerek ortaya koyabilir.

Descartes şüphe ile çıktığı yolda ilk olarak *Cogito*'yu açıklar. *Cogito*'dan Tanrının bilgisine ulaşır. Descartes'a göre insan düşünen bir varlıktır. İnsanın kendi varlığının farkına varmasının asıl sebebi ise Tanrı'dır (Laberthonniere, 1959: 6). Descartes şüphe yöntemiyle *benvarım* önermesine ulaştıktan sonra kendinin ne olduğu araştırmasına gider. Kendi varlığının bilgisine ulaştığında kendisinin düşünen bir şey olduğunu ifade eder. Kendi derinliklerinde bir hakikate ulaşır. Bu hakikat düşünen varlık olan kendisidir. Kendisini düşünen bir şey olarak açık ve seçik bildiğini anladıktan sonra duyuların bilgisine yönelir. Ancak düşünce ile ulaştığı bilginin kesinliği duyular konusunda onu güvensizliğe sürükler. Bu sebeple Descartes düşünce yani ruh ile ulaştığı bilginin açık ve seçik olduğu temelini kurar. Yani Descartes için ruhu bilmek duyuları bilmekten daha kolaydır (Descartes, 1942: 107).

Descartes kendini düşünen bir şey olarak bir akıl bir ruh olarak tasavvur eder. İnsanın düşündükçe var olduğunu ve düşünmekten kesildiğinde varolmayacağını dile getirir. Ancak burada bir sıkıntı görür ve devam eder. Ben düşünen ve düşündükçe varolan bir varlıksam düşünmekten kesildiğimde varlığım son bulmalıdır. Bu Descartes için kabul edilemeyecek bir şeydir. İnsan ruh ve bedenden oluşan bir varlık olsa da Descartes düşünen yanının yani ruhunun insan vücuduna sıkışmış olmasını kabul etmez. Çünkü şüpheyle çıktığı yolda açık ve seçik olarak sadece ruhunu bilir (Descartes, 1942: 120).

İnsanı duyulardan ayırdığında ruhun düşünen bir şey olduğu bilgisine kesin bir şekilde ulaşır. Descartes felsefesinde ruhun özü düşünmektir ve düşünmek ruhun gücüdür (Descartes, 1942: 188). İnsan için iki seçenek vardır: insan ya ruhunun düşünen yanının ve bedeninin dengesini kurup yaşamalı ya da ruh ve bedeninin maruz kaldığı tüm şeylere boyun eğmelidir. Tabi ki Descartes ilk seçeneği değerli görmüştür. Onun için yaşanması gereken hayat ruh ve beden dengesini kurmaktır. Descartes maddeye gelen bir düşünceyi değil de gerçekten düşünen düşünceyi seçer. İnsan düşünen düşündüğünün farkında olan ve düşünce ile kendini bilen bir varlıktır. Düşünen düşünce, aslında bu düşünmenin üstünde düşünme, Descartes'a göre ayrı ve üstündür. Descartes için düşünmeyen bir değeri yoktur (Laberthonniere, 1959: 57). Sonuç olarak Descartes düşünceyi üstte tuttuğu için salt zihin felsefesi yapmaktadır.

Bu felsefede düşünce ilk olarak kendinde kurulmuştur. Düşünce bir sonuç değil, düşünce bir prensiptir. Ruhun özü düşünmedir. Bu özden dolayı ruh düşünmek için kendi kendine yeterlidir. Ruh bileceği şeyleri dışarıdan almadığı gibi, şeyleri kendinde bulan güçtür. Ruh özü gereği muhtardır. Dünyada olup biteni bilmek için tecrübeye muhtaçtır. Ruh tecrübe ile kendinde bulunan fikirler arasında mukayeseye giderek ilmini kurar (Laberthonniere, 1959: 58-59).

İnsan düşünen yanıyla, ruhla doğmuştur. Descartes'ın ruhtan anladığı, ruhun akıl ve düşünen tabiatla donatılmasıdır (Laberthonniere, 1959: 62). Descartes için ruh, düşünen yanımız olarak Tanrı ışığından pay alan zihindir. Ruh kendiliğinde anlaşılan şey, beden kendiliğinde düşünülen uzamdır. Düşünce ile uzam sıfatları ruh ve bedendir. Bu sıfatlar bizde açık ve seçik olarak vardır. Ruh düşünen yaratılmış bir öz, beden ise uzamlı bir özdür (Laberthonniere, 1959: 108). Descartes bedeni hayvani yanımız olarak değerlendirir. İnsan bilmek için hayvani yanını kullanmaz. Bilmek için düşünmek, akli kullanmak gerekmektedir (Laberthonniere, 1959: 56).

İnsanın düşünen ve yayımsız olan yanı ruh, düşünmeyen ve yayımlı olan yanı ise bedendir. Ruhun bilgisi açık ve seçik iken beden düşünmediği için bedenden gelen bilgi sadece seçiktir (Descartes, 2007:74). Descartes burada ruh ve bedenin ayrı olduğunu vurgulamıştır. Ruh kendi bilgisine kendisi yoluyla ulaştığı için bedenin seçik bilgisine ihtiyacı yoktur. Aslında ruhun düşünmek için bedene ihtiyacı yoktur. Beden ise düşünmek için ruha muhtaçtır. Ruh düşünen yaratılmış bir öz olarak beden ile birleştiğinde özünü korumak zorundadır. Beden uzamlı bir öz olduğu için ruh ancak bedenine karşı koyabildiği sürece Tanrıya yaklaşabilir. Tanrı sonsuz düşünceye sahiptir. İnsan da bu düşünceden pay almıştır. Ancak bu Tanrı ile aynı düşündüğümüz anlamına gelmez. Tanrı kendi düşüncesinin yaratanıdır. Kendi tarafından düşünür. Ancak insan Tanrı tarafından yaratıldığı için onun düşüncesi Tanrı ile olan aklıdır (Laberthonniere, 1959: 110).

Ruh ve beden birleşik bir varlık olarak insanı oluşturur. Descartes için bu birlik tehlikelidir. Ruh ve beden bir araya geldiklerinde özlelerini kaybetmeseler de beden ruha etkide bulunur. Bedenin bu etkileri insanı düşünmekten olmasa da bilmekten uzaklaştırır. Bu ise ruhun özüne ters düşmektedir. Çünkü ruh daima hakikati bilmek ister. Ruh ve beden ayrı iki töz olarak bir arada yani birlik haline geldiklerinde birbirleri yoluyla anlaşılabilirler. Ruh düşünceyi, beden uzamı temsil eder. Bu birlik bedenin ruha tesir etmesine neden olur. Ancak ruhun özünde düşünmek olduğu için beden üzerine düşünerek bedeni fethedebilir (Laberthonniere, 1959: 111). Ruh kendini anladığı gibi bedeni de anlar. Düşünen ruh kendi üzerine dönerek bilgiyi üretir. Bedeni anlamak istediğinde de bedene doğru döner ve onun üzerine düşünür. Bu şekilde bedenden gelen duyumlarla ruh bedeni bilir (Descartes, 1942: 192).

Ruhun görevi hakikatin bilgisine ulaşmaktır. Bunu düşünme ile gerçekleştirir. Bedenin bilgisine dahi ulaşan ruh, bilgi edinmek için bedene ihtiyaç duymaz. Descartes felsefesinde bilgiyi edinmek bedenin görevi dışındadır. Beden ruh ile anlam kazanmaktadır. Ruh olmadan beden makineden ibarettir (Descartes, 1942: 209). Bu fikir ruhun bedensiz olabileceğini göstermektedir. Ruh bedenden ayrı bir güce sahiptir. Ruh düşünen ve uzamlı olmayan bir şey olarak beden olmadan var kalabilir.

Ruh ile beden sıkı bir şekilde birleşik bir varlık gibi görünse de tamamıyla ayrıdır. Ruhun düşünmesi ve uzamlı olmaması onu bedenün üstünde tutar. Çünkü Descartes felsefesinde ruh, her zaman her an düşünür. İnsan ruhu her nerede olursa olsun düşünür. İnsan bedeni yer kaplar insan ruhu düşünür. Bu insanın tabiatıdır (Laberthonniere, 1959: 134).

İnsan tabiatında düşünmek vardır ama ruh beden ile birleştiği için bu kısıtlanan bir düşünmedir. Yani ruh beden ile birleştiği için saf düşünce değildir. Ruh özünde düşünme ile yaratılmıştır ama sonlu olduğu için kendiliğinden kısıtlanmıştır. Ancak ruh düşünen bir öz olduğundan dolayı bilme gücü vardır. Bu bilme doğuştandır. Ruh düşünmeye doğuştan sahiptir. Ruh için en anlamlı fikirler kendinden ürettikleridir. Duyudan gelen fikirler ona birşey katmaz. Ruh kendinde bulduğu fikirleri kolayca anlar. Onun dışında ruhun bilmeye ihtiyacı yoktur. Ruh sadece kendinde olan fikirlere bakmasını bilmelidir. Ruhun düşünmesinin kısıtlanması bedenden değil sınırlı ve sonlu olmasından kaynaklanmaktadır (Laberthonniere, 1959: 136).

Descartes felsefesinde ruh özü gereği kendiliğinde bedenden müstakil bir düşünce olarak anlaşılır. Ruhun düşünen öz olmasının sebebi budur. Bu Descartes'da ruhun varolmak için ve düşünmek için kendi kendine yeter olduğudur. Bu, ruhun düşünce ile kendine anlam verdiği anlamına gelmez. Burada anlatılmak istenen ruhun bedenden ayrı olduğudur. Ruh beden olmadan anlaşılabilir çünkü özleri onları ayırır. Dolayısıyla gerçekte bedenün var olup olmadığı bilgisine sahip değiliz ama bizde onun fikri vardır. Bu, ruhu bedenün karşısına koymak için yeterli bir sebeptir (Laberthonniere, 1959: 137).

Descartes felsefesinde ruh ve beden birleşmiş bir varlık olarak karşımıza çıksa da ruh ve beden tamamıyla ayrıdır. Ruh düşünen ve uzamlı olmayan yanıyla herşeyi açık ve seçik olarak bilir. Uzamlı olan ve düşünmeyen beden ruh karşısında yetersiz kalır. Bedenün ruhun karşısındaki bu yetersizliği bu birliğin sadece birleşme anlamında olduğunu göstermektedir. Beden bölünen bir varlıktır. Ancak ruhun bölümleri yoktur. Çünkü ruh kendini düşündüğünde bir bölüm gerektirmez. Ruh kendini bir bütün olarak algılama gücüne sahiptir. Ancak ruh ve beden birleşmiş olsa da bedenün parçası vücuttan ayrıldığında ruhta bir değişim olmaz. Yani Descartes felsefesinde bedenün bölümleri vardır ama ruhun bölümleri yoktur (Laberthonniere, 1959: 138). Sonuç olarak insan ruhu ve düşüncesi bedenden tamamen ayrıdır. Ruh ve ya düşünme düşünen beni oluşturur. Ruh kendiliğinden vardır ve kendiliğinden düşünür. Çünkü ruhun özü düşünmektir. Ruh var olmak için düşünür.

Ruhun tabiatında düşünmek olduğu için kendi dışında olan varlıklarla eyleme girişir. Descartes'ta ruh ilk olarak düşünür ve kendini düşünen olarak tanımlar. Bu sebeple kendinden başka şeyleri bilmeye ihtiyacı yoktur. Ancak ruh bir şekilde beden ile bir araya gelir ve insanı oluşturur. Ruhun bu şekilde tanımlanması ise beden ile görünenin dışında bir birlik sağlamaktan öteye gidemez. Descartes'ın sağladığı bu birleşme havada kalmıştır. Bedenün ruha

kattığı şeylerin bu suni birleşmeye etkisi olmaz. Ruh tam bir varlık olduğundan beden ruha bir şey ekleyemez (Laberthonniere, 1959: 139).

Descartes felsefesinde kendinde ve kendisi için var olan ruh özdür. Her ne kadar Descartes ruh ve beden birleşmiş bir varlık olduğunu dile getirirse de onun için mühim olan ruhtur. Çünkü Descartes için bilgi önemlidir. Bilgiyi yapan ise ruhtur. Ruhun özü beden etkisinden kurtulup gerçek bilgiye ulaşmadır. Ruh bildiğini gerçekten bilmelidir. Ruh asla beden çizdiği yola bağlanamaz (Laberthonniere, 1959: 140). Çünkü beden bölümlerden oluşur. Bölünebilen beden birbirinden ayrılıp yok olabilir. Ancak ruhun bölümü yoktur. Ruhun beden gibi bir şekli yoktur. Ruh bölünmezdir. Ruh var olmaktan vazgeçemez ve beden yok olması onun üzerinde etki etmez (Laberthonniere, 1959: 141).

Tüm bu bilgiler ışığında Descartes felsefesinde ruh ve beden birbirinden ayrı özlerdir. Ruh beden ile birleşirken sadece şekil değiştirmektedir. Bu şekil değiştirmede ruh özünden bir şey kaybetmez. Bu felsefede ruh sağlam bir varlığa sahiptir. Ancak bu, ruhun ölmeyeceği anlamına gelmez çünkü ruh yaratılmış bir varlıktır. Ruh beden ile birleştiğinde sınırlı ve sonlu olur (Laberthonniere, 1959: 144).

Descartes ruh ve beden tamamen ayrı olduğunu cisimli olan tüm şeylerin özümüze ait olmadığını söyleyerek, insanın yalnızca ruh olduğunu, beden ise bu ruhun taşıtı olduğunu dile getirir. Descartes ruh ve bedeni ikiye ayırarak bu iki tözün birbirine muhtaç olmadığını ifade etmek istiyor. Çünkü bu iki töz Tanrının gücü ile birleşir ya da ayrılabilir. Tanrı ruh ve bedenden insanı meydana getirmiştir ancak bu iki varlık eksik bir varlıktır (Laberthonniere, 1959: 193).

Descartes'ın ruh ve beden konusunda ayrıma gitmesinin nedeni kendini ilk düşünen olarak konumlandırmasıdır. Descartes insanı ortaya koyarken aslında bir töz ortaya koyar. Bu töz her ne kadar Tanrıya bağlı olsa da ayrı bir gerçekliğe sahiptir. Tanrı bedeni bir makine gibi yaratmıştır. Bedenin görevi ruha doğru bilgi taşımaktır. Beden ruhu aldatmamalıdır. Bunun koşulu ise beden iyi durumda olmasıyla olanaklıdır (Laberthonniere, 1959: 211). Sonuç olarak beden ile birleşen ruh bu dünyada yaşamak zorundadır. Çünkü ruh yalnızca kendinde yaşamaz. Aynı zamanda kendisi için de yaşar. İnsan ruh ve bedenden meydana gelen bir varlıktır. Ancak Descartes felsefesinde insan ruhu dünyadan ayrıdır. Bedenle birleştiği için bu dünyada yaşamak zorundadır. Ruh beden ile yaşama arzusunu olgunlaştırmaktadır (Laberthonniere, 1959: 219).

Ruh tarafından elde ettiğimiz bilgi bedenimiz tarafından elde ettiğimiz bilgiden üstündür. Ruh düşünme gücüne sahip olduğu için bedensiz var olma gücüne de sahiptir. Çünkü insan düşünen ve uzamlı birşeydir. İnsan, ruhunu açık bir şekilde bilebilir. Bunun sebebi ise ruhun bilgisinin beden bilgisinden önce gelmesidir (Descartes, 2008: 54-55). İnsanın, ruhunu açık ve seçik olarak bilmesi ve ruhun bilgisinin bedenden önce gelmesinin nedeni ruhun kendisinde eksiksiz bir varlığı bulmasına dayanır. Ruh Tanrı fikrine düşünerek ulaşır. Ruh

sonsuz ve zorunlu varlığa düşünerek ulaştığında bu fikrin uydurma bir fikir olduğunu düşünebilir. Ancak bu fikri ruhun düşünmesi sonsuz bir varlığın fikrini kendi sonlu zihninde bulması ruha verili bir şey olmalıdır. Ruh bu fikrin kendine verilmiş olduğunu anlamalıdır (Descartes, 2008: 59-60). İnsan ruhunun bedene bağlılığı yoktur. Çünkü Descartes felsefesinde ruh ve beden birer ayrı tözdür. Bu iki ayrı töz birbirinden ayrı olarak anlaşılabilirler.

Descartes'ın yapmaya çalıştığı şey varlığı ortaya koymak değil, bilgiyi ortaya çıkarmaktır. Bilgiyi ise düşünen ruh aracılığıyla insan yapar. Bilen insan varlığı anlayabilir. Descartes düşünen beni ile düşüncesinin bilgisinden sonra varlığı dile getirir. Varlığının sebebi Tanrı'dır. İnsan bildikçe Tanrıya yaklaşabilir. Hakikati aramak aslında Tanrının bilgisine ulaşmaktır. Hakikati arayan ruh için yaşam neşe vericidir (Descartes, 1942: 77).

Ruh ve beden birbirinden farklı tözlerdir. İnsan ruh ve bedenden birleşik bir varlık olarak ele alındığında ruh ve bedenin farklı olmasının dışında birbirinin zıttı olan iki töz karşımıza çıkmaktadır. İnsanı anlamak için onun sadece ruhsal yanını ya da bedensel yanını ele alıp açıklamak yanlış olacaktır. İnsan iki tözden biraraya gelerek Tanrı tarafından yaratılmıştır. Bu iki töz Tanrı tarafından birleştirilmeseydi, varlıklarının bozulma imkânı da olmayacaktı. Ancak insan sonlu bir varlıktır. İnsan ölümle birlikte bozulup kaybolan bir varlıktır. Buradaki temel nokta ruh ve bedenden oluşan insanın ölümle birlikte sadece bedeninin yok olmasıdır. Çünkü insan bedeni bölümlerden oluşur. Ölümle birlikte bu parçalar bozulup kaybolur. Ancak ruhun bölümleri yoktur. Bu sebeple Descartes felsefesinde ruh, bütünlüğünü kaybetmez. Ruh saf olarak kalır. Ruh özünü kaybetmediği için aynı ruhtur. Ancak beden bölümlerini kaybettiğinde kendini de kaybetmiş olur (Descartes, 1942: 91). Buradan şu sonuç çıkar: insan ruhu özünü kaybeden birşey değildir. Beden yok olsa da o, var kalmaya devam eder. Descartes bu noktada ruh ve düşünmeyi bir tutar.

Ruh ve bedenin ayrılmasında temel şey, düşünmenin devam etmesidir. İnsan ruh ve bedenden oluşan, bir olan bir varlık gibi görünse de ruh bedenden tamamen ayrılır (Descartes, 1942: 93). İnsan ruhu düşünmesiyle kendini Tanrıya götürür. Sonuç olarak Descartes felsefesinde ruh ve beden konusu Tanrı'ya bağlanır. Descartes metafizik ile her şeyi Tanrıya götürmektedir. Tanrı'yı felsefesine çekerek metodu şüpheyi bırakır. Bizim için olan ilkin Tanrı için vardır (Laberthonniere, 1959: 38). Bu felsefede parçalardan oluşan bedeni bilmek oldukça zorken ruhu bilmek kolaydır. Ruh ve beden birbirinden tamamen ayrı iki tözdür. Düşünen insanın ruhunu bilmesi kendini bilmesidir. Ancak kendini bilen, düşüncesini bilen ruh kendi dışındakileri bilme imkânına sahip olur. İnsan bedeniyle bir makineden ibaret olurken, ancak ruh ile anlam kazanabilir.

2.3. Descartes'in Töz Düalizmi

Rene Descartes, birçok Orta Çağ filozofun savunduğu Tanrı merkezli evren düşüncesinin yerine özne merkezli evren anlayışını kabul etmiştir. Modern çağın bilim ve felsefe anlayışına yeni bir gelenek kazandıran Descartes'ın odak noktası Tanrı değil, özne yani insandır. Böylece teolojinin etkisi zayıflarken, bireyin akli ve mantığına dayalı bir anlayışın merkeze alındığını söylemek yerinde olacaktır.

Rasyonalizme dayanan bu felsefi gelenekte, yeniçağ düşünürlerinden Descartes gerçeği ussal yollarla apaçık ortaya koymak maksadıyla, merkezde öznenin ve aklın tartışılmaz kuvvetine inanmıştır. Öyle ki Descartes tüm ilahi ve teolojik açıklamalar yerine, düşüncüyü ve bilimi, bilimsel yöntemi ve sorgulayıcı bakış açısını yüceltmıştır. Ussalcı bakış açısıyla Descartes'e göre akıl tüm hakikati apaçık ortaya koymaktadır. Tanrı hakikatin merkezi değil, insana hakikate ulaşmada kullanacağı akli veren güçtür. Bu akıl sayesinde insan tüm bilgilere ulaşabilecektir.

Orta Çağ felsefesinin merkezinde olan Tanrı merkezli evren anlayışında hâkim olan evrenin asıl gerçeklik olmaması, asıl gerçekliğin Tanrı olması fikri yerine modern dönem felsefesinde bunu yıkmaya çalışan Descartes, var olan düşünceleri de tekrar sorgulayarak yeni bir yöntem arayışına girdi. Bulduğu yöntem ile yeni bir düşünsel bakış açısı ortaya koydu. Descartes insan aklının teolojiden bağımsız özerk bir alan olduğu ayrımına dikkat çekti. Akıl kendi başına bir varlık ve varlığın asıl nedeniydi. Akıl Çağı olarak da adlandırılan Modern felsefe din ile akli tamamen ayırmış, felsefeyi dinin hizmetinde olmaktan soyutlamıştır. Orta Çağ felsefesinin kabullerini de yıkan Descartes hakikate ulaşmada en önemli yöntemlerden birinin matematik olduğunu savunurken, tarihsel dönemde yapmış olduğu çalışmalarında matematik de dâhil olmak üzere birçok yanlış bilginin olduğunu savunmuş ve yeni bir bilgi kaynağı arayışında akli ve metodik şüpheyi ele almıştır. Bu yolla bilginin kaynağı olarak ussal araştırmalar ve temellendirmeler yapma yoluna gitmiştir. Descartes, "gerçeği arayan, yaşamına bir kez tüm nesnelerden gücü yettiği ölçüde kuşku duymalı" düşüncesi ile önce metodik şüpheyi vurgulamıştır. Bunun için ise insanın zorunlu olarak öncelikle her şeyden şüphe duyması gerektiğini, şüphe sonrasında elde edilen bilginin açık ve seçik bilgi olduğuna işaret etmektedir.

Öyle ki Descartes önceden gelen tüm bilgileri reddederek bilgi ağacını yeniden inşa etmek ister. Şüphe sayesinde sağlam köklere sahip olacak akılsal bilgi, kesin açık ve seçik bilgiyi de ortaya koyacaktır. Tamamen aklın ve mantığın sarsılmaz otoritesini de ortaya koyan bu sistem, Tanrı tarafından verilen akıl aracılığıyla mümkün olmaktadır. Doğru ve kesin önermelerin, mutlak bilginin asıl kaynağı o halde rasyonalizmdir ve kuşku duyulmayacak asıl unsur da aklın kendisidir.

Modern düşünce ve Descartes'in akli öncelemesiyle beraber doğaüstü güce yönelik ortaya atılan yargıların ve ilginin yerini doğaya ve akla yönelik açıklamalar almıştır. Rene Descartes kıl ile önce endi varlığını, sonra da varlığın bilgisine olan güvenini vurgulamıştır. Varlığın ne olduğunu da idea ile açıklayan Descartes akli ve bilimi giderek yüceltmeye ve merkeze almaya devam etmiştir. Ona göre, akıl aracılığıyla gelen her bilgi şüphe süzgecinden geçmiş ve mutlak güvene dayanmıştır. Şüphe asıl amaç değil, bilgiye götüren bir araçtır. Bu nedenle Descartes şüpheyi asıl hedef haline getiren septiklerden de ayrılmıştır. Descartes'e göre, şüphe duyarak mutlak ve güvenilir bilgiye ulaşıldığında artık şüphe etmekten vazgeçilmeli ve akla güvenilmelidir. Bu nedenle bilgiye ulaşmanın yöntemleri ve kuralları çok iyi bilinmelidir. Descartes'in ilk yöntemi ise matematiktir. Descartes matematiğe resmen bir hayranlık duymuş ve yöntemini gerçeğe ulaşmada en etkili yollardan biri olarak benimsemiştir.

Descartes önceki tüm bilgilerini yanlış kabul etmeden, gözden geçirilmesi ve tümüne kuşku duyulması gerektiğini savunmuştur. Descartes bu yolla tüm bilgileri yeniden sorgulayacağını ve şüphe sayesinde daha doğru bilgiye ulaşacağını savunmuştur. Nitekim bu şüpheyi de sistemleştirmiş ve 3 ana yöntemle her şeyi kuşku yoluyla irdeleyeceğini savunmuştur. Bunlardan birincisi duyumlara dayanan bilgilerden kuşku duyulması, ikincisi matematik, geometri gibi basit doğrulara yönelik bilgilere şüphe ile yaklaşılması ve üçüncüsü akıl yürütmeler ile elde edilen bilgilerin sorgulanması ve bunlardan şüphe duyulmasıdır. Descartes tüm bu şüpheyi beraber gelen açıklığın yanında bilgisini temellendirirken şüpheyi hep en temelde tutmuş ve rasyonel olmayan her türlü tutumdan uzak durmuştur.

Descartes bu yolla her şeyden şüphe duymuş ancak tek bir şeyden emin olmuştur. O da kendisinin şüphe duyduğudur. Bu ise hem epistemolojinin hem de ontolojinin kilit noktasıdır. Çünkü şüphe duymak düşünmek demektir, düşünmek ise var olmak demektir.

Cogito ergo sum, yani *düşünüyorum, öyleyse varım* diyen Fransız düşünür Rene Descartes ontolojik açıdan da epistemolojik bilgilerini temellendirmektedir. Descartes gerçekliğe yönelik arayışında varlığın temelinde düşünce olduğunu, insanların ise, düşünerek varlıklarını kanıtladıklarını vurgular. Kişi şüphesiz ki akli sayesinde vardır ve ancak akıl aracılığıyla varlığının bilincindedir. Madde olan beden ise bu aklın taşıyıcısıdır. Varlığı aynı zamanda iki temel töz ile açıklayan Descartes bu iki temel tözün birbirine indirgenemeyeceğini ve biri olmadan diğerinin eksik kalacağını da belirtir. Düalist bakış açısına sahip olan Descartes, düşüncenin merkeze alındığı ama maddenin de inkâr edilmediği bir ontolojik düşünceye sahiptir. Descartes'in düşünüyorum öyleyse varım sözü aynı zamanda kuşkusunun sonunda hakikate ulaştığı ilk olması nedeniyle de oldukça anlamlıdır. Beden Tanrı'nın bilgisini vermez ama zihin yoluyla Tanrı'nın bilgisine ulaşmak elbette mümkündür. Kişinin varlığını tamamen düşünme ile bağdaştıran Descartes zihinsel bir etkinlik yoluyla 'ben'in bilgisine ulaşmıştır. Sonrasında ise

asıl amacı olan Tanrı'nın bilgisine ulaşmak ve Tanrı'nın var olduğunu ispatlamaktır. Kuşkusuz aslında tamamen yok olmamıştır ve Tanrı'yı kanıtlamadan da son bulmayacaktır.

Descartes kesinliğe giden yolun kuşkudan geçtiğini kabul ediyor ve akli duyulardan gelen bilgiden arındırmaya çalışıyor. Çünkü duyular yanıltıcı akıl ise mutlak bilginin kaynağıdır (Aktel, 2006:31).

Descartes tamamen kuşkudan arınmış mutlak bir bilgiye ulaşmayı hedeflemiş, ama bunu da yine kuşku yoluyla sağlamayı yöntem edinmiştir. Descartes yeterli kuşku yoluyla kesin ve apaçık bilgiye ulaşmayı amaçlarken, bilginin temelini sağlam olmasını ve çelişki içermemesini istemiştir. Bunda da hayran kaldığı matematikten yararlanmış ve felsefeyi de sistemli ve tutarlı bir disiplin haline getirmeyi amaçlamıştır (Darıcı, 2014: 35-36).

Descartes'in Meditasyonlar kitabına baktığımızda ise ruh ve beden ilişkisine yaklaşımı gözler önüne serilmektedir. İlk olarak Rene Descartes'in tüm yargılarını ve kanırları tek tek inceleyerek ve bunlara şüphe ile yaklaşarak, tekrar bilgi inşa etmeye başladığı görülür. Her şeyin yenide sorgulanması tüm bilgilerin yanlış olduğu kabulünü doğurmaz elbette. Burada Descartes tüm bilgileri gözden geçirerek ve şüphe ederek hiçbir şüphenin kalıcı olmamasını amaçlamıştır. Descartes özellikle Orta Çağ felsefesinin temelini oluşturan birçok düşüncüyü sorgulayarak birçoğunu yıkmıştır. Temeli dogmatik öğelerle değil tamamen ussal öğelerle sağlamlaştırmayı hedefler.

Elbette her anlamda kuşku duyulacak bir neden, düşüncelerin temelini oluşturan fakat sorgulanması gereken bir gereksinim ortaya çıkacaktır. Öyle ki Descartes bazı karmaşık unsurların sorgulanması gerekirken matematikteki pek çok basit bilginin her daim aynı sonucu vereceği görüşün otaya atmıştır. Duyulardan gelen bilgilerin bizi yanıltabileceğini de göz ardı etmeyen Descartes bir süre sonra bu basit argümanların da kuşkusuna düşmeye başlamış, kusursuz olarak kabul edilen Tanrı'nın kendisini yanıltmış olabileceğinden de kuşku duymuştur (Descartes, 2007: 18).

Belki de Descartes evrendeki pek çok şeyin aslında var olanların birer yansıması olduğunu savunması da bir bakıma Tanrı'nın bizi yanıltıp yanıltmadığı kuşkusuna da bir örnektir. O halde duyular aracılığıyla gelen her bilginin tekrardan mantıksal bir süzgeçten geçirilmesi ve temellendirilmesi gerekmektedir. Örneğin duyulardan gelen pek çok bilgi duyduğumuz, gördüğümüz birçok bilgiyi sorgulamadan kabul ederiz. Oysa duyumlar mutlak bilgiyi vermeyecektir. Örneğin uzaktaki bir cismin yakın olandan daha küçük görünmesi tamamen yanlış bir bilgidir. Ya da uzaktaki cisimle yakındaki cismin aslında eşit olduğu bilmemiz duyumların değil algılarımızın işidir. Algıladığımız her şey, algılarımıza görüldüğü gibidir (Langton, 2001: 5).

Descartesbu noktada Tanrı'nın kendisini asla yanıltmak istemeyeceğini düşünmektedir. Çünkü DescartesTanrı'nın en üst seviyede iyi olduğunu ve eğer bu konuda şüphe duyarsa Tanrı

varlığını da reddetmiş olacağını fakat Tanrı kendi varlığı için de asıl kanıt olmaktadır. Çünkü var olduğunun bilgisine ancak Tanrı tarafından verilen akıl ile ulaşabilen insan, iyi bir Tanrı vardır ve Tanrı beni yanıltacak şekilde yaratmış olamaz, çünkü böyle bir Tanrı kusursuz bir Tanrı değildir (Descartes, 2007: 19).

Descartes ilerleyen hakikat arayışında kuşkunun zihni ön yargılardan ve yanlış alışkanlıklardan da kurtardığını avunur. Ona göre yanılmanın asıl sebebi hilekâr davranan ve onu aldatan cinin var olduğunu savunur. Nitekim bu hakikat bilgisinde Tanrı aldatıcı değil, cin aldatıcıdır. Tanrı ise hakikatin yaratıcısı yani aklın yaratıcısıdır.

Modern felsefenin savunucularından Descartes Aslında cinin kendisini sürekli aldatmak ve bunu son derece kurnazca ve güçlü bir şekilde yapacağını düşünmekte, buna karşın tamamen direnmeye ve asla yenik düşmemeye özen göstereceğini vurgulamaktadır. Kişi tıpkı rüyasında özgürlüğün tadını alıp uyanmaktan korkması gibi, cine karşı çaba göstermez ise aynı bu şekilde bir tembellik yapacağını düşünmektedir. Bu nedenle her zaman yanlışlıklar arasında kalmaktansa her zaman doğru ve mutlak hakikate ulaşmaya çalışacağını belirtmiştir (Descartes, 2007: 20).

Descartes insanın ruhunu tanımanın ise bedenini tanımaktan daha kolay olduğunu ise ikinci meditasyonunda açıklar. Burada da yine her şeye şüphe ile yaklaşarak duyumlardan gelen hiçbir bilginin kesinliğine inanmaz ve bunun onu yanıltacağını düşünür. Bu nedenle duyumlardan gelen bilginin kesinliğine olan inançtan kendisini her daim uzak tutar ve sorgular. Hatta tüm duyumların yanlış olduğuna kendisini inanarak her şeyi zihninde yeniden anlamlandırmaya çalışır.

Hatta öyle ki var olan nesnelerden, akıştan ve alanlardan bile şüphe duyarak belki de tek gerçeğin her şeyden şüphe duymak olduğunu düşünür fakat Descartes'e göre kuşkunun olmayacağı mutlak bir doğrunu da olacağına inanarak bu fikre de şüphe ile yaklaşır. Peki, her şeyden şüphe duyacaksa, şüphe duyulmayacak olan şey nedir? Bu dünyada var olan her şey kuşku içeriyorsa hakikat nerededir ve hakikat nasıl ortaya çıkacaktır. Descartes bu dünyada var olan şeylerin aslında bir güç olduğuna inanır. Dünyadaki bunca varlık kuşku barındırırken doğaüstü bir güç, Tanrı varlığı asıl hakikat olabilir mi? Peki ya kendi varlığı. Descartes kendi varlığından şüphe duymaz, çünkü O, kendisine buna inandırmış ve her şeye şüpheyile yaklaşırken kendisinin şüphe duyduğundan, şüphe etmemektedir. (Descartes, 2007: 22).

Descartes'in bu şüpheciliğinde temelde var olan ve duyulardan gelen, gördüğü her şeyin yanıltıcı olması aynı zamanda Descartes'in asıl doğrunun ne olduğuna ve ona nasıl ulaşacağı soruna yanıt araması ile devam eder. Descartes burada artık mutlak bir doğru, şüphesiz bir hakikat aramaktadır. Descartes bu dünyada her şeyin yanıltıcı olduğunu artık kabul etmiştir. Ona göre bu düşünceleri aklına koyan Tanrı gerçek hakikat olmalıdır. Akıl sayesinde ise bunları düşünebildiğine göre kendi varlığı mutlaktır.

Descartes ikinci meditasyonunda da cinin onu yanıltmasından ve bunun farkında olduğundan bahseder. Descartes'e göre varlı kesindir fakat kendisinin ne olduğunun tam olarak farkında değildir. Basit açıklamalardan kaçınan Descartes kendisini insan olarak tanımlasa, insanın ne olduğunun da sorgulanması gerekir. İnsan nedir dediğimizde ise akıllı bir hayvan olduğu yanıtı karşımıza çıkacaktır. Oysa hayvanın akli araştırılması gereken uzun bir yoldur. Temelde insan yürüyen, koşan, yemek yiyip, uyuyan bir varlıktır ve bunların çoğu hayvanlar tarafından da yapılır. Descartes'e göre ise bunların yanında Ruh bahseder. Ruh ise incecik hafif ve uçucudur (Descartes, 2007: 23)

Descartes bedenine ne olduğuna ilişkin fikirlerinde ise kuşkuya hiç yer vermez. Aksine bedeni rahatlıkla tanımlar. Beden yürüyen, hisseden, gören ve işiten duylara sahiptir. Ayrıca bedeli belli bir alanı kaplayan, cismi olan bir varlıktır. Beden farklı şekillere de dönüşebilen, devinebilen bir yapıdadır. Bedendeki bu hareketin ise ona etki eden bir unsurla yapmaktadır. Beden kendi hareketini kendi sağlayacak nitelikte değildir. Onu harekete geçirecek yabancı bir unsura ihtiyacı vardır. Bu noktada bedenin varlığı *ben'im varım* argümanı için ne yazık ki yeterli kalmamaktadır. Descartes önceki bilgilerindeki yanıltmışlığın nedenini cin ile açıklamıştı. Yine aynı şekilde eski düşüncelerindeki yanıltmanın temeline cinin kendisini yanıltmış olma ihtimalini koymuştur. Bu nedenle kendi varlığını yeniden sorgulayarak *ben'in* kim olduğuna anlam aramaya devam eder. Şüphe etmek aslında düşünmek demektir. Düşünmek ise var olduğumuzu gösterir, çünkü şüphe etmek ise var olmayı gerektirir. O halde varlığım düşünmemle yani akılla mümkündür. Peki, düşünme eylemi biterse ne olacaktır. Descartes varlığını düşünebilmesiyle ölçüt sayar ve düşünebildiği ölçüde var olduğundan bahseder (Descartes, 2007: 24).

Peki, bundan başka bir şey olabilir miyim diye sorgulayan Descartes aslında varlığını, düşünen, sorgulayan, zihninde bilgiyi yadsıyan ve onu tasarlayabilendir. Yani varlığın temelini düşünsel bir töze bağlayan Descartes duylar aracılığıyla gelen bir nesnenin rengi, yemeğin tadını, kokusunu aslında mutlak kabul ettiğimizi, şüphe etmeden kabul ettiğimizi hatırlatır. Oysa balmumu örneğinde balmumunu var olan renk, koku ve şekli ile doğrudan kabul ederiz. Isıya maruz kaldıktan sonra ise balmumu bu görüntüsünü kaybederken geriye sadece esnek ve değişken bir yapının kaldığını söyler. O halde balmumu gördüğümüzden ibaret değil ve bizim zihnimizde olan tüm yargılar aslına nesneye aktarılmış birer bilgi haline gelir. Yani bal mumu gördüğümüz değil, zihnimizde tasarladığımız özelliklere uygundur. Çünkü balmumunun şekli gözlerimizle gördüğümüz değil, zihinde var olan algılama ve yargılama gücüyle kavranmış olacaktır (Descartes, 2007: 27).

Zihin aslında her şeyi kavrayabilecek düzeydedir. Descartes'in balmumu örneğinde olduğu gibi her türlü nesnel varlık için bu fikirlerin uygulanabilirliğini öne sürer. Öyleyse nesneleri anlamak akılla ve anlıklarla mümkün iken, görerek dokunarak elde edilen bilgilerle

mutlak doğrulara ulaşma imkânsızdır. Zihin bilgiye ulaşacak en temel kaynak ve en anlaşılır yoldur. Zihinle elde edilen bilgiler ise açık ve seçiktir.

Descartes'in zihniyle konuştuğu üçüncü meditasyonunda ise, kendi iç dünyasını anlamaya çalıştığı görülür. Descartes burada hem kendisini hem de düşünüyor olmasını, böylece daha açık ve mutlak bir varlık olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Hatta önceki bilgilerinde kesin olan bilgilerini yeryüzü ve gökyüzünü, gözleriyle gördüğü yıldızları da artık şüphe ile yeniden sorgulamakta, bunların aslında zihninde bulunan idealar olduğunu savunmaktadır. Açık ve seçik olarak duyular yoluyla kavranan bu varlıkların hepsi, aslında zihindeki idelerdir. Öyle ki DescartesTanrı'nın onu en kesin olan bilgilerde bile yanıltabilecek şekilde yaratmış olabileceğini de savunur. Öyleyse kesinliği Tanrı'da aramak ve onun kendisini aldatmış olup olmayacağını da sorgulamak gerektiğini savunur.

Descartes'e göre düşünceyi ele almak için şöyle bir sınıflandırma yapılabilir: şeyleri ve imgeleri açıklamak için basit ideler ve bir ide ve ona eşlik eden hisler. İlk olarak basit idelerde Tanrı düşüncesi örnek verilebilir. Çünkü Tanrı görülen, tadına bakılabilen bir varlık değildir ve duyularla bunu destekleyemeyiz. İkinci sınıflandırmada ise; düşünceye ek olarak bir istem ya da öfke, korku bize eşlik edebilir. Bu duygular istemler ya da yargılardan oluşur. Öyleyse ideler kesin iken duyulardan gelen bu yargılar şüphelidir. Yargılar bizi yanıltabilir fakat ideler mutlaklardır (Descartes, 2007: 31).

O halde Descartes burada açık ve seçik doğru kabul edilmiş olan ve kesin bildiği şeyleri yeniden belirsiz olarak kabul edip, kuşku duymaktadır. Çünkü duyular yoluyla elde edilen tüm düşüncelerin bir yansıma olduğunu ve bu gördüklerimizin zihne yansıdığını kabul eder. Nesneler duyular aracılığıyla kavranıp düşünceye yansımıştır. Öyleyse zihnimizde idesi aynı olsalar dahi, onlara kesin diyemeyiz. O halde bunlarda açık ve seçik bilgi yoktur. Descartes hakikatin açık ve seçik bilgisine ulaşmada bir kez daha duyuların ve görünenin mutlak olmadığını yinelemiştir. Kesinlik ve açık seçiklik nesnelerde değil Tanrı'da aranmalıdır. Peki, zihinde oluşan idelerin kaynağı nedir? Bu ideler zihinde nasıl oluşmaktadır? Descartes, idelerin bir kısmının doğuştan geldiğini, bazılarının duygusal algılar aracılığıyla oluştuğunu vurgular. Peki, görmediğimiz halde var olduğunu düşündüklerimiz ne olacak? Descartes'e göre üçüncü kaynak ise onları bizim ürettiğimizdir. İdeler bizlere hangi kaynakla gelmiştir. Bunu bilmemiz şuan imkânsızdır. Fakat duyular aracılığıyla gelen bilgiler bize dış dünyadan gelmektedir.

Descartes nesne ile ideleri arasında büyük bir fark olduğuna vurgu yapar. Biz nesneleri yani dışsal ideleri zihnimizden bağımsız olarak dış dünyada var kabul ederiz. Fakat bu bizim zihnimizde var olduğuna dair oluşan bir düşüncedir ve kesin değil şüphelidir. Çünkü zihnimizdeki ideler dış dünyadan gelen dışsal idelerdir. Descartes güneş üzerinden vermiş olduğu örneğinde iki farklı tanımdan ve ya güneş algısından bahseder. Birincisi herkes tarafından görünen ve olduğundan çok daha küçük görünen güneştir. İkincisi ise gökbilimcilerin

incediği ve çok daha gerçekçi görünen güneştir. Fakat bu iki dışsal öge birbiri ile tutarlı değildir. Gökbilimcilerin ortaya attığı güneş daha kesin iken, diğeri sadece duyumlardan bize yansıdığı kadardır. Yani güneşin görüntüsünden ortaya çıkmış olan kavram esasında kendisinden farkı bir kavramdır (Descartes, 2007: 36).

İdelerin nesnelliklerinde bir farklılık olmasına karşın ideleri kendi başlarına ele aldığımızda aslında benzer hatta eşdeğer oldukları görülmektedir. A idesi ve B idesinin temsil ettikleri nesnel hakikat aynı değildir. Fakat idenin varlığı tek bir gerçekliğe sahiptir. Rasyonel bir temellendirmeye ideleri açıklayan Descartes, idelerin farklı ama nesnelliklerinin aynı olduğunu savunur. Descartes'e göre elde edilen sonucun kesinliği nedeninden daha fazla olamaz. Çünkü var olan sonuç aslında nedenlerden meydana gelmiştir. A cismi B parçalarından oluşmuş ise, B parçasının gerçekliği daha fazla olmalıdır. Çünkü A idesi ancak B idesinin sahip olduğu biçimsellik kadar kesin olacaktır. Aslında A idesinin B idesinden oluşması gibi ideler de bir başka ideye ait olabilirler. Fakat tüm bu idelerin ötesinde var olan ve başka bir ideye ihtiyaç duymayan daha fazla bir şey olmalıdır.

Öyleyse idelerin neliğine yönelik ilk nedenin biçimsel hakikatin, nesnel ideden daha fazla olması gerektiğini söylemek yerinde olacaktır. Yer kaplayan ve nesneliği bulunan cisimlerin idelerinin rasyonel yoldan neliğinin ortaya konması gerekmektedir. Nesnel varlıklara baktığımızda ise açık ve seçik idelerde, aslından ondan çıkarılmış ve var olmak için başka hiçbir şeye ihtiyaç duymayan bir temele dayandırılması gereken bir güce ihtiyaç vardır. Descartes'ın taş örneğine baktığımızda taş kendi başına var olması için hem yer kaplaması hem de düşünebilmesi gerekir. Hâlbuki taş yer kaplamasına rağmen düşünemez ve varlığı sadece bizim bilincimizde vardır. Taş kendi varlığından haberdar değildir. Fakat taş da madde dediğimiz töz vardır. Taşın var olması fırlatıldığında yere düşmesi, sertliği, rengi ve bir şeklinin olması gibi özellikleri biçimsel değildir. Ancak bir töz olduğundan ve onlarda tözün bazı kitleri olduklarından onda en üst derecede bulunduklarının düşünölebileceğini söyler ve ondan gelmiş olmayacak bir şey bulunup bulunmadığı tek ide olan Tanrı idesini irdeler. Tanrı ile sınırsız, ebedi, ezeli, değişmez, bağımsız her şeyi bilen, her şeye gücü yeten, eylemiyle kendini ve diğer bütün var olan şeylerin yaratıldığı ve meydana getirildiği bir tözü anlatmaktadır (Descartes, 2007: 37).

Özetle idelerin farklı gerçekliklere sahip olmasına karşın 'ide' olma yönden aynı oldukları savunulur. İdeler ancak kendisinden fazla bir ide tarafından var olabilirler. Örneğin masa idesi bir mermer idesinin var olmasına sebep olamaz, fakat mermer idesi bir masa idesinde bulunabilir. Yani bir ide var olmak için başka üstün bir ideye ihtiyaç duyacaktır.

Hiçbir ide kendisini var edemeyeceğinden, sürekli bir ideye ihtiyaç duyacaktır. Çünkü hepsi sonlu ve kısıtlıdır. Oysa sonsuz ve sınırsız töz idesi olan Tanrı tüm bu hakikatin asıl sebebi olabilir. O halde *ben*'in varlığı ondan daha üstün olan bir Tanrı varlığını da ortaya koyar. Çünkü

ben bir Tanrı idesi yaratamazken, Tanrı *ben*'i var edebilecektir. *cogito* argümanında *ben*, düşünmeyi bıraktığımda varlığım için artık yetkin olmayacağım, oya Tanrı sonsuzdur ve sonsuzluk, sonu olandan daha üsttedir. Descartes'in bu akıl yürütmesinden elde edeceğimiz en açık sonuç ise Tanrı varlığı olmadan kendisinin varlığını da mümkün olmadığıdır. Tanrı'nın insan ve nesneler üzerindeki ilişkisini anlamlandırmaya çalışan Descartes, kendi varlığındaki anlamlandırmanın da Tanrı ile mümkün olabileceğini düşünmektedir.

Descartes bu bağlamda kendisinden daha yetkin olan bir Tanrı varlığından bahsetmektedir. Kendisinde bulamadığı mükemmelliği Tanrı'da bulmakta, doğal ışıkla kolayca bilenemeyecek hiçbir şey görmez, dikkatini biraz gevşetirse duyulur şeylerin imgeleriyle görüşü bulunan ve algısı körelen ruhun niçin yetkin varlığı onun zihnine kendi varlığını koymuş olduğunu hatırlamıyor? Ve sorar Tanrı idesi var olmadığı zaman varlığını neye borçlu olur?

Her şeyden önce Descartes'e göre, kendi varlığı kendisinin asıl sebebi olmazdı. Öyle olsa kuşku duymazdı. Onun sonsuz bir güce ihtiyacı varır. Fakat kendisi sonlu ve yetkinlik olarak sınırlıydı ve bu nedenle eksikliğin farkındaydı. Zaten yetkin olsa kendi varlığını da yeniden inşa edebilirdi. Onu var eden sonsuz varlık Tanrı ise varlığın neliğine dair asıl nedeni içinde barındırıyordu. O halde kendi varlığının mutlak bir varlığa bağlı olduğunu kabul etmektedir (Descartes, 2007: 38).

Descartes varlığını düşünüyor olmasına bağlarken aynı zamanda zihninde Tanrı idesinin de onunla birlikte var olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü duyumları onun Tanrı'nın var olduğu bilgine götürmeye yeterli değildir ve duyumlar yanıltıcıdır. Oysa Descartes'i Tanrı varlığının nedenini de araştırır ve bu soruların ardından Tanrı fikrinin zihninde sonradan üretilmiş olma ihtimalinin olmadığını, bu fikrin doğuştan geldiğini savunur. Descartes'e göre, o şüphe eden, düşünen bir varlık olması dolayısıyla Tanrı idesini de zihninde taşımaktadır. Peki, Tanrı varlığı kendinden mi yoksa bir başka nedene mi bağlıdır sorusuna ise, kuşkusuz Tanrı idesinin var olması aslında Tanrı'nın var olduğunun en temel göstergesidir. Duyumlar böyle bir bilginin mutlak kaynağı olamayacağına göre, Tanrı kendi benliğiyle beraber var olmuş ve sonradan oluşmamıştır. Tanrı doğuştan gelen bir hakikattir.

Descartes'in zihnini duyulardan tamamen ayırdığı dördüncü meditasyonda ise Tanrı ve insan hakkında birçok bilinebilirlik var iken, duyulara dar çok az kesinlik olduğunu savunmaktadır. İnsanda bulunan us, birçok cisimsel nitelikten ziyade cisimli nesne ide-sinden pek daha mutlak, açık ve seçiktir. Kendisini tamamen ussalcılığa adayan Descartes 'ben'in eksik ve kusurlarına karşın, Tanrı'nın yetkin ve sınırsızlığının daha açık ve seçik, tamamen özerk olan şey olduğunu vurgular. Tanrı onu asla yanıltmaz ve bundan daha açık ve seçik başka bir bilgi yoktur. Tanrı'nın mükemmelliği zaten kendisini yanıltmasına olanak vermez. Zaten yanıltsa bu yetkinliği ve kusursuzluğu olmaz.

Tanrı'dan gelen doğruyu ve yanlış ayırma, doğru olana ulaşabilme ve yargıda bulunabilme yetisi ise yine Tanrı tarafından verilmiştir. Bunu us'a dayandırarak yaparsa, yanlışlığa da düşmeyecektir. Descartes kendisini kusurlu olarak kabul ederken, Tanrı üst varlıktır. Kusurlu ve eksik olan bu yanı ise Descartes'in yanlışlarındaki asıl sebeptir. Zaten Kusursuz ve üst varlık olsaydı bu yanlışlara da yer verilmezdi. Bazen yanlışlardan arınmasın rağmen bazen yanlışlığa düşebilmekte, bu ise onun yetkin olmadığı ya da sonlu ve kusurlu olmasından, eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Tanrı asıl tözdür ve yaratılmamıştır. Oysa o sonlu ve Tanrı varlığına ihtiyaç duyar. Bu nedenle yanlışabilir olmasının hiç yanlışlamasından daha iyi olacağını savunur. Descartes Tanrı'nın yarattıklarının kendi başına sınırlı ve kusurlu olmasına karşın tümel bir bakışla incelendiğinde bütün içindeki uyumun aslına kusursuzluğundan bahseder. Bu nedenle Tanrı tarafından yaratılanların tek tek değil bir bütün olarak incelenmesi gerekmektedir. Bu sayede ise, Tanrı'nın eserlerinin yetkin olup olmadığı ortaya çıkacaktır. Ancak bu şekilde kusursuzluğu ve mükemmelliği görülebilecektir (Descartes, 2007: 50).

Descartes duyulardan uzak kalarak tamamen zihninden gelen bilgilerin onu hakikate götüreceğini ve duyuların kendisini yanılttığını öne sürmüş, Tanrı'nın ise zihninde en mükemmel ve kusursuz ide olduğunu savunmuştur.

Descartes yanlışlarının aslında iki temele dayandığını belirtir. Bilme ve seçme yetisinin ve anlığının onunla beraber iradesine bağlıdır. Anlık sadece idelerin zihinde oluşmasına, tasarlanmasına imkân sağlar. Fakat bunlarda sınırlı ve kusurludur. Buna karşın Tanrı idesinin sonsuz ve sınırsız bir idesi vardır. Tanrı idesinin daha büyük ve geniş olduğunu savunan Descartes, Tanrı'nın gücüyle verilen anlama ve tasarlama yetisi kusuru olmaz ve onu yanlışlığa düşüremez. Peki, Descartes'te onu yanlışlığa düşüren şey ne olabilir. Bu yanlışlığın temelini anlık oluşturmaktadır. Ona göre, isteme yetisi anlıktan daha geniştir ve yanlışlarının sebebi Tanrı'dan gelen isteme yetisi de olamaz. O halde tasarlamada ve Tanrı tarafından verilen isteme yetisinden kuşkulunmak yersiz olacaktır. Anlığın onu yanlışlığa düşürdüğü noktada ise anlama isteğine yönelmesi son derece doğaldır. Kişinin yanlışlanması ve iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış ayırt edememesinin temeli aslında iradesini tam olarak kullanamamasından ve anlıktan kaynaklanır. Eğer o, bir şeyi zihninde tam açık seçik tasarlayamamasına rağmen açıklamaya çalışırsa iradesini ve kararını özgürce ortaya koyamaz. Bu ise yanlışlığa düşmesine neden olur. Anlığın bilmesi, iradede de önce gelmektedir (Descartes, 2007: 54).

Doğruluğun kendisine, açık ve seçik biliye ulaşmak için anlığın bilgisinden emin olmadan karar vermemek gerektiğini savunan Descartes, ancak bu şekilde özgür iradenin ortaya çıkabileceğini ve yanlışlığın engelleneceğini savunur. O, ancak anlık tarafından gelen açık ve seçik bilgi ile yargıda bulunmalıdır. Açık ve seçik olanın zaten yoktan var olmayacağını, bunu ancak zorunlu varlık olan Tanrı tarafından olacağını kabul etmektedir. Her şeyin mümkün

olmasını sağlayan ve zorunlu varlık olan Tanrı, açık ve seçik olan tasarımlarda kuşkuyla yer bırakmaz. Bir bakıma anlık ve irade birbirini destekleyen aynı zamanda yanıltabilen de olmaktadır.

Peki, doğruluğun bilgisine nasıl ulaşabiliriz? Descartes'ın beşinci meditasyonuna baktığımızda kavradığımız şeylere odaklanmamız gerektiği aşikârdır. O halde öncelikle şüpheden uzaklaşmak ve cisimlere ilişkin mutlak bilgilere ulaşıp ulaşılamayacağına bakmak gerekir. Bunun için açık ve belirsiz olanı ayırt etmek gerekir. Yer kaplayan ve maddesel olan nesnelerin şekillerini ve derinliklerini bu maddelerin yayılımlarını kesin olarak tasarlar. Çünkü bunlar sayısal olarak belirtilebilir, büyüklükleri ve hareketi ele alınabilir. Sürelerine ve uzaklıklarına göre bu maddeleri açıklayabilir. Burada hareket ve sayılara odaklandığında elde ettiği bilgilerin aslında var olduğunu sadece hatırladığını da belirtir. Buraya odaklanmasa a zaten bunların farkında ve bilincindedir. Hareketin sebebi ise dıştan bir hareket ettirici ve ya hareket edeni durdurucudur. Çünkü ona göre nesnelerin hareketinin sağlanması ya da bir hareketin durdurulması nesne tarafından gerçekleşmez (Descartes, 2007: 59).

Descartes açık ve seçik bilginin temeline Tanrı idesini koyar. Çünkü Tanrı olmasaydı ve kendisinde Tanrı idesi bulunmasaydı, hala bulanık ve kesin olmayan bilgilerle meşgul olacaktı. Çünkü tüm bilgilerin açık ve seçik olarak ortaya konulması Tanrı varlığına bağlıdır. O halde Tanrı varoluştan ayrı düşünülemez. Tanrı olmasaydı bilgiler kesinlikten uzak ve eksik olacaktı.

Descartes'ın altıncı meditasyonunda ise, imgelem yetisinin yeterliliğine vurgu yapar. Descartes'e göre, maddesel olanın var olup olmaması imgelem sayesinde açıklığa kavuşmaktadır. İmgelem yetisi ise bedene özgüdür. Yani ruha ihtiyaç duymaz ve anlık gibi ruha bağımlı olmaz. Üçgen örneği üzerinden de anlama ve imgelem arasındaki ayrımı işaret eder. Anlık öze ait iken, imgelem maddeye yani bedene aittir. Çünkü imgelem bize duyular yoluyla gelir ve nesne bu ideyi edinir (Descartes, 2007: 67).

Her ne kadar rasyonalizme yakın bir bakışa sahip olsa da Descartes bedeninin varlığını inkâr etmez ve onu kendinden ayrı kabul etmez. Çünkü duyularının ve fiziksel isteklerinin asıl noktasının beden olduğunu bilir. Hatta duyularını öfkeyi, hazzı ve kederi bu bedeni sayesinde hisseder. Nitekim ayağımıza çarpan sert bir cisim ayağımızı acıtır ve bu acıyı ruhumuz hisseder (Descartes, 2007: 71).

Tüm bunlara karşın beden ve ruhu tamamen birbirinden ayrı iki töz olarak da kabul ettiğini vurgular. Biri asla diğerrinin yerine geçemez. Örneğin bedenin verdiği acının ortaya çıkardığı kederi ele alır. Nesne ile elem arasında nasıl bir ilişki olduğu ya da bir ilişkinin olup olmadığı sorusuna baktığımızda, Descartes aralarında bir ilişki olmadığını söylemektedir. Düşünen ve bunu bilen, böylece var olduğu kabul eden Descartes, özün tamamen düşünceden olduğunu savunur. Ruh ile bedenin farkını ortaya koyar. Ruh düşünen, farkında olandır. Beden ise yayılımlı ve seçiktir. Çünkü beden bilinçli değildir bu yüzden de açık değildir. Oysa ruh açık

ve seçiktir. Aynı zamanda ruh bedenden bağımsızdır. Oysa beden ruha ihtiyaç duyar ve düşünmek için mutlaka ruha ihtiyaç duyar. Yoksa insan varlığı ile bir masanın arasında hiçbir fark da kalmazdı. Duyu algılarının karmaşık ve bulanık olduğunu vurgulayan Descartes, bazı hareket ve durumlardan bahseder. Anlık ise ancak ruh sayesinde vardır. Anı zamanda imgelem de yine anlığa, ruha ihtiyaç duyacaktır. Açık ve seçik olarak kabul edilen her şey büyüklüğü ve uzaklığı ne olursa olsun vardır. Duyumların yanıltıcılığına rağmen ruhta bulunan yeti Tanrı tarafından verilen ve varlığı açıkça bilinebilecek bir yeti ile ortadadır (Descartes, 2007: 73-74).

Descartes varlığını ruh ve beden yani madde ve idea olmak üzere iki temel töze dayandırır. Fakat maddenin doğa tarafından geldiğini ruhun ise zaten hakikati doğuştan biliyor olarak var olduğunu savunur. Ruh ve beden bir arada varlığı oluşturmuş fakat beden duydugu acı beden yoluyla öğretilmemiştir. Descartes bu gerçekliği zaten ruhunda bulabileceğini savunmaktadır. Öyle ise ruh zaten hakikate ulaşmada bedene muhtaç değildir.

Descartes'e göre doğa tam olarak kendine yönelik her şeyi bilmemektedir. İnsan nasıl sınırlı yaratılmışsa bilgisi de sınırlıdır. Peki, Tanrı insanın bu sınırlılığına ya da yanıltıcılığına neden engel olmuyor? Çünkü insan ruhu ve bedeni birbirinden tamamen ayrı alanlardır (Descartes, 2007: 78). Beden özü gereği bölünebilen bir töz iken, ruh bölünmez. Beden ve ruhun ne kadar birbiri ile birleşiş bir görüntüsü olsa da ruh aslında bedende sadece beyin ile ilgilenir. Hatta beynin yalnızca sağduyu dediğimiz alanında devreye girer. Descartes'e göre bu bağlamda beden e ruhun birleşiminden değil, ruhun beyindeki küçük bir alandaki yetisinden bahsetme daha yerinde olacaktır (Descartes, 2007: 80). Her ne kadar ruh ve beden ayrı alanlar olsa da insan bu iki tözden meydana gelmiş olsa da Tanrı'nın sınırsızlığı ve kusursuzluğu onda bulunmaz. Tanrı'nın iyiliğine karşın özgür iradenin peşinde koşan insan ne yazık ki yanılmaktan kurtulamaz. Bu durumda doğamız gereği bu eksikliği ve güçsüzlüğü kabullenmeliyiz.

Tüm bu Meditasyonlar'ın ışığında Descartes'in madde ve ruh ilişkisindeki düşüncelerini ortaya koyduk. Descartes insanı ruh ve beden olarak kabul ettiğini fakat varlığını asıl oluşturan unsurun ruh olduğunu, ruh olmadan beden bir anlamı olmadığını ortaya koymuştur. Birçok filozof Descartes'in ele aldığı madde ve ruh sorununu tartışmayı sürdürmüşlerdir. Hatta birçok filozof Descartes'in fikirlerini yadsımıştır.

2.3.1. Töz Düalizminde Cogito

Descartes felsefesinin temel dayanağı olan *cogito* kavramı, hakiki felsefenin ilk ilkesini ifade etmektedir. *Cogito*, kuşku yöntemiyle ilk kesinlik olan düşünen şeyin düşündüğü anda varoluşunu kavraması ve aynı zamanda kendisinden hareketle metafizik hakikatlerin apaçık bir şekilde kavranacağı temel dayanaktır. Bu haliyle Descartes felsefesinde merkezde duran *cogito* ve *Cogito Ergo Sum* önermesi Kartezyen felsefenin bir tür sembolü haline gelmiştir

(Kambouchner; Buzonz, 2012: 38). Descartes felsefesinin ilk ilkesi olan *cogito* kavramı, onun kuşku yöntemiyle başlamıştır. Hakiki bilgiye ulaşmak isteyen Descartes kuşku yöntemiyle tüm bildiklerini ayıklama yoluna gitmiştir. O, bildiği her şeyin ve bütün eski kanılarının toptan yıkımına girişir. Ancak bunu yaparken hepsinin yanlış olduğu değil de her birinde bir kuşku nedeni bulmaya yönelir. Diğer türlü bu işin sonu gelmezliğini dile getirmektedir (Descartes, 2010: 16). Descartes kuşku ile çıktığı yolda kendinden önce edinilmiş bilgilerden, çocukluk ve gençlik dönemi bilgilerinden şüpheyne düşer ancak şüphe ederken kendinden, kendi varoluşundan şüphe edemeyeceğini bulduğu anda *ben*'e ulaşır. Her şeyden elde etmiş olduğu her bilgiden şüphe duyar ama artık kendi *ben*'inden şüphe duymaz. Ulaştığı bu *ben* ise onun felsefesinin en temel ilkesidir. Descartes bu ilkeye ulaşarak kendi tabiriyle bir savaş kazanmıştır (Timuçin, 1972: 104).

Descartes'ın şüphe yöntemiyle ulaştığı en kesin en sağlam temel ilkesi *ben* kavramıdır. Ben kavramı, onun metafiziğinin ilk ilkesidir (Timuçin, 1999: 79). Descartes şüphe yöntemiyle ulaştığı Ben'in yani *cogito*'nun açıklamasına gider. Descartes'ın *ben*'in ne olduğu sorusuna yanıtı, *ben*'in düşünen bir töz olduğudur. Descartes kendi *ben*'ini yani *cogito*'yu düşünen bir töz olarak, düşünen tözden başka bir şey olmayan olarak ifade eder (Timuçin, 1999: 91). Bu noktada Descartes *Cogito Ergo Sum* yani *düşünüyorum o halde varım* temeline ulaşır (Timuçin, 1999: 79). Bu temel onun metafiziğinin en sağlam dayanağıdır.

Descartes *ben*'in ne olduğunu inceleyerek; hiçbir beden hiçbir dünyanın hatta hiçbir yerin olmadığını varsayabileceğini ancak varolmadığını varsayamayacağını çünkü, düşündüğü sürece varlığından apaçık şekilde emin olmayacağını ifade ederken diğer yandan *ben*'i özü düşünmek olan varolmak için bir nedene ihtiyacı olmayan ve maddesel bir şeye bağlı olmayan bir töz olarak açıklar. Descartes'ın bu *ben* açıklaması düşünen töze denk gelmektedir (Timuçin, 1999: 91). Düşünen töz olarak *ben* ise ruhtur. Descartes *cogito*'nun ne olduğunu yani *ben*'in ne olduğunu incelerken diğer yandan ruhun yapısının ne olduğunu incelemiştir. Ona göre Ben ya da ruh, bedenden ayrı bir şeydir. *Ben*; düşünen, kuşkulanan, kavrayan, karar verebilen bir şeydir. *Ben* düşünen bir şey olarak düşünmenin dışında bir şey değildir. Descartes'a göre *ben*'in yapısını anlık belirlemektedir. Anlık olmadan *ben*'i düşünmek olanaksızdır. *Ben* düşünen bir şey olarak arı anlıkla dışsal bir şeye ihtiyacı olmayan bir şeydir (Timuçin, 1999: 118).

Ben her şeyin öncesinde yargılayan ve sonra duyan ve imgeleyen bir şeydir. Yargılamak, duymak ve imgelemek düşündürmektir. Ancak bu üç ögenin oluşturduğu birlik eksik bir *ben*'dir. *Ben*'in asıl özü anlıktır. Öyle ki *Ben*; yargılayan, imgelemeyen ve duyum almadan da olabilir. *Ben* düşünen bir şey olarak imgelemeyi ve duymayı anlık sayesinde dışlayabilmektedir. Öyle ki *ben* varolmak ve eylemek için kendinden başka bir nedene ihtiyacı olmayandır. *Ben* anlıkla *ben* olur. *Ben*'in altyapısını ise imgelemek ve duyumsamak oluşturmaktadır. İmgelemek ve

duyumsamak *ben*'i bir yandan yanıltırken diğer yandan da desteklemektedir (Timuçin, 1999: 118).

Descartes felsefesinde *ben* kavramının belirleyeni düşünmektir. Onun felsefesinde düşünüyör olma *ben* olmanın bildirisi anlamına gelmektedir. *Düşünüyorum o halde varım* önermesini her dile getirişinde aynı zamanda düşünmek ve varolmanın tek şey olduğunu ifade etmektedir. İnsan düşünen ve varolan olarak ruh ve bedenden oluşur ancak Descartes bu noktada düşünen töz dediği *ben* kavramını ruhsal töz olarak kabul eder. Ona göre ruhsal töz beden ile birleşmiş olsa da bedeninden tamamen ayrıdır. Bu ayrılığın temel nedeni ise kendinde ilk olarak düşünmesini bulmasından kaynaklanmaktadır. Onun için her şeyden önce düşünme vardır. *Ben*, varolmanın ilk ilkesidir. Çünkü Descartes'ın kendi *ben*'i bedenden ayrı salt düşünce olan ruhtur. Ona göre *ben* beden ile birlikte şüpheli iken, bedenden ayrı bir kesinliği vardır. Descartes ruh ve beden düalizminde *cogito*; düşünen *ben*, ruhtur. Descartes için ruhu bilmek ise bedeni bilmekten daha kolaydır (Timuçin, 1999: 133). Çünkü hiç kuşkusuz şüpheye yer bırakmayan *ben* fikri, onun varlığını ortaya koyduğu yerdir.

Sonuç olarak, Descartes'ın töz düalizminde *cogito*, düşünen töz olarak ruhtur. *Ben*'in düşünme ile ortaya çıkması ve bunun açık ve seçik olarak bilinmesi onu Tanrıya götürmüştür. Buradaki önemli nokta ise Descartes'ın *ben* fikrinin Tanrı'dan önce ortaya atılmış olmasıdır. Öyle ki *cogito* Tanrı'yı da önceleyen bir anlam ifade etmektedir (Timuçin, 1999: 142).

2.3.2. Descartes Düalizminde Duyguların Rolü

Ruhun doğrudan ilgili olduğu beden, yer kaplayan, sınırlandırılabilen, yönetilebilen, kendiliğinden olmayan bir şey olarak, ruh tarafından belirlenir. Çünkü ruhun özellikleri; düşünme, irade ve isteme iken, bedenin özelliği yer kaplama ve hareket etmedir. Bu sebeple Descartes'a göre ruh, bedene yalnızca bu fonksiyonları yerine getirmede ihtiyaç duyar. Bütün duyularımız bedende gerçekleşse de bunları hissedebilen yalnızca ruhtur. Ancak bedeni eğitmek, bedeni doğru olana yönlendirmek gerekir. Çünkü ruhta tutku olan şey, bedende eylem olarak gerçekleşir. Erdemli bir ruha sahip olabilmek için ruhun tutkularının ve isteklerinin bütün bozukluklarına ve düzensizliklerine tek çare, tutkuları terbiye etmektir.

Bir özneye göre tutku olan her zaman bir başka bakımdan eylemdir (Descartes, 2014: 9). Etken ve etkilenen farklı olsa da eylem ve tutku onu ilişkilendirdiğimiz iki özne nedeniyle bu iki ismi alan bir ve aynı şey olmaktan geri kalmazlar. Ruhun tutkularını tanımak için onun işlevlerinin bedeninkilerden ayırt edilmesi gerekir (Descartes, 2014: 10). Çünkü bizde bulunan işlevlerden her birini, hangi ikisinden birine yüklememiz gerektiğini bilmemiz gerekir. Eğer bizde olduğunu deneyimlediğimiz ve tamamıyla cansız cisimlerde de olabileceğini gördüğümüz tüm şeylerin ancak bedenimize yüklenilmesi gerektiğini ve tersine, bizde olan ve bir cisme ait

olduğunu hiçbir şekilde kavrayamadığımız tüm şeylerin ruhumuza yüklenmesi gerekir (Descartes, 2014: 11).

Uzuvların sıcaklığı ve hareketi bedenden, düşünceler ise ruhtan kaynaklanır. Bedenin herhangi bir şekilde düşünmediğini kavramam sebebiyle bizde bulunan her tür düşünce ruha aittir (Descartes, 2014: 11). Bedene sıcaklığı ve hareketi verenin ruh olduğuna inanmak yanılıdır. Önceleri ölü bedenın sıcaklığı ile hareketten yoksunluğu görüldüğünde bu ruhun bedeni terk etmesi diye yorumlanmıştır. Ancak durum böyle değildir. Beden, sıcaklığı ve hareketi kaybettiğinde organlar işlemez ve ruh bedenden ayrılır (Descartes, 2014: 12). Ölüm ruhun eksikliğinden değil, yalnızca bedenin bölümlerinden birinin işlemez hale gelmesinden kaynaklanır. Beden öldüğünde bir otomattan farksız olur Descartes'a göre (Descartes, 2014: 13).

Descartes can ruhları ve rasyonel ruh ayrımı yapar. Can ruhları bedene, bedenin işlevine aittir. Kanın en ince parçaları can ruhlarını meydana getirir. Can ruhları aslında cisimlerdir ve bir harekettir, küçük cisimlerdir. Ateşin parçaları gibi hızlı hareket edebilirler. Bedenin sıcaklığı ve hareketinin kaynağı can ruhlarıdır. Beden denilen makinenin düzenidir can ruhları. Can ruhları saf fiziksel şeylerdir ve sinir sisteminde bilginin aktarılması aracı rolünü üstlenirler (Descartes, 2014: 16-17).

Dış nesneler can ruhlarını yönlendirebilirler. Dışsal şeylerden etkilenirler. Can ruhları arasında çeşitlilik vardır. Can ruhları kasları çeşitli şekillerde yönlendirir bunun sebebi eşsiz hareketlilikleri ve çeşitlilikleridir. Çeşitliliğin nedeni, eşitsiz hareketliliklerdir. Örneğin; şarap içmiş insanlarda görüldüğü gibi, şarap hızlıca kana karışır, kalpten beyine çıkar ve burada can ruhları haline gelir. Beyinde bulunan can ruhlarından daha kuvvetli olduğu için bedeni birçok tuhaf şekilde hareket ettirebilir. Can ruhları ruhun yardımı olmadan hareket edebilirler. Çünkü bedenin makinesi öyle düzenlenmiştir. Can ruhlarının hareketlerinde meydana gelen bütün değişimler, can ruhlarının hareketlerinde de bir şeyler değiştirir. Bu da onların vücutta izlediği akışa bağlıdır (Descartes, 2014: 20). Descartes buradan ruha geçiyor. Ruha düşünceden başka bir şey yükleyemediğini söylüyor. Düşüncemiz iki türdür. Bir kısmı ruhun eylemleri ve diğerleri onun tutkularıdır. Eylemler bütün istemlerimizdir. Bunlar doğrudan ruhumuzdan gelir ve sadece ona bağlıdır. Bizde bulunan algılar ya da bilgiler ise tutku olarak adlandırılabilir. Çünkü onları oldukları gibi yapan ruhumuz değildir. Ruhun tutkuları daima onlar tarafından temsil edilen şeylerden alınır (Descartes, 2014: 23-24).

Ruhun eylemleri olarak adlandırılan istemler iki çeşittir. Birincisi Tanrı gibi tamamen maddesiz olana yönelen istemler, ikincisi ise bedenimizi bir şekilde hareket ettirmemize yönelen istemlerdir (Descartes, 2014: 24-25).

Algılarımız da iki çeşittir. Bir kısmının nedeni ruh, diğeri bedendir. Ruhun neden oldukları; istemlere bağlı düşüncelerin algısıdır. Ruhun istemesi bir eylem olsa da, istediğini

kavramanın tutku olduğu söylenebilir. Ancak algı ve irade gerçekte aynı şey olduğu için adlandırma tutku olarak değil, eylem olarak yapılır. Çünkü ruh tarafından oluşturulan hayaller ve diğer düşünceler, iradeye bağlı olduğu için eylem olarak kabul edilir (Descartes, 2014: 25-26).

Bedenin neden olduğu algıların çoğu sinirlere bağlıdır. Ancak bazıları sinirlere bağlı değildir ve bunlar hayal olarak adlandırılırlar. Algılardan farkı ise irademiz onları oluşturmakla uğraşmaz. Bu nedenle ruhun eylemleri arasında sayılmazlar. Bunlar, hareketli olan beyinde önceden bulunan izlenimlerin izlerine rastgelen can ruhlarının rastlantısal hareketidir. Bütün algılar, ruha sinirler aracılığıyla gelir (Descartes, 2014: 27). Aralarındaki fark bazıları duyularımıza etki eden dış nesnelerle bazıları bedenimizle bazıları da ruhumuzla ilişkilidir. Dışımızdaki nesnelerle ilişkilendirdiğimiz algılar duyularımızdan gelir. Bunlar dış duyu organımızda harekete yol açarken aynı zamanda sinirler aracılığıyla beyinde ruhun hareketine de sebep olur (Descartes, 2014: 28). Bedenimizle ilişkilendirdiğimiz algılar ise acıkmamızın, susamamızın ve diğer doğal iştahlarımızın algılarıdır (Descartes, 2014: 29). Ruhumuzla ilişkilendirdiğimiz algıların etkileri ruhun kendisindeymiş gibi hissedilen algılardır ve genelde bunlara yüklenebilecek hiçbir yakın neden bilmiyoruz. Bu yakın neden ise muhtemelen Tanrı'dır. Ruhla ilişkilendirilen algılar; neşe, öfke vb. hislerdir (Descartes, 2014: 29-30).

Ruhun tutkularının tanımı: ruhla ilişkilendirilen ve can ruhlarının bir hareketinin neden olduğu sürdürüp beslediği ve güçlendirdiği, ruhun algıları, duyuları ya da duygularıdır (Descartes, 2014: 31-32). Tutkular ruh ile beden sınırsız birleşmenin bulanık ya da karışık ve anlaşılması güç kıldığı algılar arasındadır. Onları duyular diye adlandırabiliriz çünkü bunlar ruhta dış duyuların nesneleriyle aynı şekilde algılanırlar ve ruh tarafından başka biçimde bilinemezler. Bu sebeple onları ruhun duyguları diye adlandırmak doğru olur (Descartes, 2014: 32). Tutkuları ise kokular, sesler, renkler gibi bazılarını dış nesnelerle; açlık, susama, ağrı gibi bazılarını da bedenimizle ilişkilendirdiğimiz diğer duyulardan ayırmak için tutkuları özel olarak ruhla ilişkilendiriyorum. Onları ruhun duygularından ayırabilmek için ise tutkulara can ruhlarının hareketinin neden olduğunu, onları bu hareketin beslediğini ve güçlendirdiğini ekliyorum (Descartes, 2014: 33).

Ruh beden tüm bölümleriyle birleşiktir. Ruhu beden bir bölümünde aramak yanlıştır. Çünkü beden birdir ve parçalanamaz. Yine ruh da öyle bir doğadadır ki ne uzamla ne de bedeni oluşturan maddenin herhangi bir özelliğiyle ilişkisi vardır. Ruh ancak beden organlarının oluşturduğu bütün bir toplulukla ilişkidir. Ruh ancak bedenden organlar bir arada olmadığında beden yok olduğunda ayrılır (Descartes, 2014: 33-34).

Ruh işlevlerini beyinde küçük bir bez (epifiz) olan kısmında gerçekleştirir. Ruh her ne kadar bedenle birleşmiş gibi algılsa da ruhun bedende özel olarak işlevlerini gerçekleştirdiği kısım vardır. Bu kısmın beyin ya da kalp olduğu düşünülür ancak bu doğru değildir. Çünkü ruhun işlevlerini yerine getirdiği beden, kalbin ya da beynin bütünü olmadığını, sadece beynin

en iç bölümüne yerleşmiş küçük bir bez olduğu apaçıktır. Bezdeki en küçük hareket can ruhlarının akışını değiştirebilir ve karşılık olarak can ruhlarının değişimi bu bezin hareketlerinde büyük bir değişikliğe yol açabilir (Descartes, 2014: 34-35).

Öyle ki bu bezin ruhun esas merkezi olduğunun kanıtı ise beynimizin diğer bölümlerinin hepsinin çift olmasıdır. Bütün dış duyu organlarımız çifttir. Bir şeye üzerine aynı zamanda ancak tek bir düşüncemiz vardır. Bu sebeple zorunlu olarak bir tek nesneden gelen iki izlenimin, ruha tek ulaşması gerekir. Bir olması gerekirken iki nesne olarak gösterilmemesi için ruha ulaşmadan önce bir araya gelebilecekleri bir yerin olması gerekir. Böylece beynin kovuklarını dolduran can ruhları aracılığıyla görüntülerin bu bezde birleştikleri kolayca anlaşılır. Bu bez olmaz ise beden de bu yerin başka alternatifi yoktur (Descartes, 2014: 35). Peki, ruh ve beden birbirleri üzerinde nasıl etkiye bulunurlar?

Ruhun esas merkezinin beynin ortasındaki küçük bez olduğunu söylemiştik. Buradan can ruhları sinirler ve hatta can ruhlarının etkilerine katkıda bulunarak onları atardamarlar yoluyla tüm uzuvlara taşınabilen kan aracılığıyla bedenin tüm geri kalanına yayıldığını anlayalım. Ruhun esas merkezi olan küçük bez bu can ruhları içeren boşlukların arasına öyle asılıdır ki can ruhları tarafından nesnelerdeki duyulur çeşitlilik kadar değişik şekillerde hareket ettirilebilir ama bu bez ruh tarafından da çeşitli biçimlerde hareket ettirilebilir. Ruhun öyle bir doğası vardır ki kendisinde o denli çeşitli izlenimleri alır. Yani bu bezde meydana gelen hareketlerin çeşitliliği kadar değişik algılar edinir. Karşılığında bendenin makinesi öyle oluşturulmuştur ki sadece bu bez ruh ya da olabilecek böyle başka bir neden tarafından hareket ettirilince can ruhlarının hareketinden dolayı uzuvların hareket etmesine neden olur (Descartes, 2014: 36-37). Bu durumda ruhun bedene iktidarı nedir?

İrade doğası gereği özgürdür asla zorlanamaz. Ruhta iki düşünce vardır. İlki; eylemlerdir yani ruhun iradeleridir, istemeleridir. Diğeri ise en genel anlamda tutkulardır. Birinciler, mutlak suretle onun iktidarındadır ve beden tarafından dolaylı olarak değiştirilebilirler. İkinciler ise, tam tersine mutlak suretle onları üreten eylemlere bağlıdır ve ruh tarafından, dolaylı olarak değiştirilebilirler. Böylece ruhun tüm faaliyetleri şundan ibarettir; onun sadece bir şey istemesiyle, sınıksız bileşik olduğu bezin, bu iradeyle ilişkili etkiyi üretmesi için gerekli şekilde hareket etmesine neden olur (Descartes, 2014: 42). Ruhun tutkuları bakımından iktidarı nedir?

Tutkularımız irademizin eylemi tarafından doğrudan ne uyarılabilir ne de yok edilebilir ama sahip olmak istediğimiz tutkularla birleştirilmeleri adet olan ve ortadan kaldırmak istediklerimizle zıt olan şeylerin zihinde canlandırılmasıyla dolaylı olarak uyarılabilir ya da yok edilebilirler. Böylece kendimizde yüreklilik uyandırmak ve korkuyu yok etmek için bunun iradesine sahip olmak yeterli değildir (Descartes, 2014: 45).

Ruh küçük tutkuların üstesinden gelebilir ama kanın ve can ruhlarının hareketi yatışmadıkça, şiddetli ve kuvvetli tutkuların üstesinden gelemeyiz. Bu duygu ya da hareketlilik

devam ettiği sürece iradenin yapabileceğinin en çoğu onun etkilerine boyun eğmemek ve tutkunun bedeni hazırladığı birçok hareketi engellemektir. Örneğin; öfke eli vurmak için kaldırırsa irade onu çoğu kez tutabilir (Descartes, 2014: 46).

Ruhun aşağı bölümü ile yüksek bölümü karşıtlıklardan ibarettir. Ruhun duyusal denilen aşağı bölümüyle, ussal olan yüksek bölümü arasında ya da doğal iştahlar ile irade arasında hayal edilmesi adet olan tüm çarpışmalar sadece bedenin can ruhlarıyla ve ruhun iradesiyle aynı zamanda bezde yol açmaya çalıştıkları hareketler arasındaki karşıtlıktan ibarettir. Zira bizde yalnızca bir tek ruh vardır ve ruhun içinde çeşitli bölümler yoktur. Duyusal olan aynı ruh aynı zamanda ussaldır ve tüm iştahları da iradelerdir. Beynin ortasındaki küçük bezin bir yandan ruh tarafından öte yandan sadece cisimler olan can ruhları tarafından itilmesiyle oluşan çarpışmada, birbirlerine zıt olabilirler ve en güçlü olan diğerinin etkinliğini engeller (Descartes, 2014: 47). Örneğin; korkuya yol açan şey can ruhlarının kaçmak için bacakları kıpırdatmaya yarayan kaslara girmesine neden olduğunda ve yürekli olma iradesi onları durdurmaya çalıştığında hissedilen budur (Descartes, 2014: 48).

Ruhların gücü ve zayıflığı hakkında ise herkes ruhunun gücünü ve zayıflığını bu çarpışmalar sonucuna göre tanımlayabilir. İradeleri doğal olarak tutkuları en kolayca yenebilenler ve tutkulara eşlik eden beden hareketlerini durdurabilenler kuşkusuz en güçlü ruha sahip olanlardır. Ama güçlerini sinamayan ruhların iradeleri ve tutkuları çatışma halindedir. Bu çatışma ise ruhu acınacak duruma düşürür ve zayıflatır. İki tutku arasında kalan irade kendi kendisiyle çatışır ve böylece ruhu köle ve mutsuz kılar (Descartes, 2014: 49). Ancak iyi yöneltildiğinde, tutkuları üzerinde mutlak bir iktidar kazanamayacak kadar zayıf bir ruh yoktur. En zayıf kimseler eğer ruhlarını terbiye etmek ve onları yönetmek için yeterince uğraşırlarsa tüm tutkuları üzerinde mutlak bir egemenlik elde edebilirler (Descartes, 2014: 50-52).

Sonuç olarak Descartes felsefesinde ruh ve bedenin birliği insanın özünü anlatmaktadır. İnsan eksik bir varlık olarak varlığa gelmiştir. İnsanın ruhu ve bedenin birer ayrı iki töz olarak ele alınması bu ilişkiyi bir sorunsala dönüştürmektedir. Ruh ve bedenin birliğini aynı zamanda bir ve ayrılığı anlamına gelmektedir.

3. SPİNOZA FELSEFESİNDE RUH VE BEDEN İLİŞKİSİ

3.1. Spinoza Felsefesinde Töz ve Öz İlişkisi

Yahudi bir ailenin çocuğu olarak 1632’de dünyaya gelen Baruch Spinoza, ailesi tarafından din adamlarının yetiştirildiği bir okula kaydedilmiştir. Fakat Spinoza ne yazık ki bu ortamdan çok hoşlanmamıştır ve etkilenmemiştir. Spinoza dini metinlerden çok doğa il ilgilenen birçok filozofu araştırış ve felsefi etkinliklere karşı büyük bir ilgi duymuştur. Dini metinler yerine doğa filozoflarından daha çok etkilenen Spinoza Descartes, Hobbes gibi önemli felsefi düşünürlerin eserlerini okuyarak ilgisini ailenin aksine çevirmiştir.

Giordano Bruno’nun yapıtlarına olan ilgisi ise aslında Yahudiliğe değil Hristiyanlığa bir hayranlık uymasına da sebep olmuştur. Bu elbette Yahudi din adamları tarafından olumlu karşılanmamış ve kısa süre içinde bahanelerle Yahudi cemaatinden de atıldı. Zaten Spinoza onların istediği hiçbir şeyi yerine getirmeyerek kendisine de böyle bir zemini zaten hazırlamıştı (Gökberk, 1993: 284).

Tüm bunlar Spinoza’nın doğaya ve Tanrı’ya yönelik ilgisini daha da körükleyerek Spinoza’nın yeni anlam arayışlarına yönelmesini de sağlamıştır. Spinoza zihninde doğa ve Tanrı’nın eşdeğer olduğu fikrini oluşturmaya başlamış, hatta bunu tellendirmeye ve açıklamaya çalışmıştır. Ona göre tüm bu düzenin ve akışın bir nedeni olmalıydı. Bunu yaparken ise aşkın bir Tanrı fikrini değil evrene içkin bir Tanrı fikrini kabul etmiş, Tanrı’nın doğada bulunduğunu savunmuştur. Elbette bu görüşü Tanrı’yı evrenden daha üstün görenler için eleştiriye ve tepkilere yol açmıştır (Cevizci,2009: 296).

Spinoza kendisinde büyük bir etki uyandıran Descartes’in fikirlerine karşı da bir yandan katılırken bir yandan onun insanı doğanın dışında tutmasına anlam verememiştir.

Spinoza’ya göre insan bedeninin taşış taşımış olduğu ruh nasıl olurda bu doğal dünyanın dışında olabilirdi? O halde nasıl bu dünyanın ve hayatın anlamına ulaşacaktık? Çünkü bu dünyada daha anlamlı ve donanımlı yaşamak için nesnel ve daha temellendirilmiş zemine ihtiyaç vardı. Descartes’in savunmuş olduğu inanca göre, bilim ve din arasında hiçbir bağ kalmayacaktı. Ayrıca bu bilim ve dinin yollarının asla kesişmeyeceği anlamına da gelmekteydi. Bilimsel sonuçlar ile dini uzlaştırmadığımızda ise Spinoza’ya din sadece inanca bağı, rasyonel olmayan bir hale dönüşecektir. Tarihsel gelişimde ise Kartezyen düşünceler Descartes’in değil Spinoza’nın düşünceleriyle daha sıkı bağdaşmaktaydı (Cevizci, 2009:296).

Spinoza, *Etika* isimli yapıtında geometrik yöntemden bahseder. Çünkü her şeyin, tüm önermelerin kanıtlanmasına dayalıdır. Çünkü Tanrı’yı anlamak da cisimlerin, görünenlerin anlaşılması ile mümkündür. Üçgenin parçalarını görmeden onu bilemeyeceğimiz gibi, nesneler olmadan da Tanrı’yı anlamak mümkün değildir. Spinoza’ya göre var olan nesneler aslında

Tanrı'nın parçaları ve onun farklı halleridir. Doğa aslında Tanrı'yı içinde barındırır ve ondan izler taşır. Varlığı oluşturan töz Tanrısal bir tözden gelir. Temel öz ve tüm varlıkların da asıl sebebi işte Tanrı tözüne bağlı olacaktır. Öyleyse Spinoza'da her şeyin Tanrı tözünden geldiği, Tanrı tözünden gelmeyen şeylerin ise çok da anlamlı olmadığı düşüncesi hâkimdir. Oysa Descartes ruhu her şeyden üstün tutmuştu. Spinoza ise doğa da göremediğimiz bu ruha özel bir anlam yüklememiştir.

Var olan her şeyin yegâne kaynağı Tanrı'dır. O halde bize görünen evren ve Tanrı'nın aynı ve eşdeğer olduğu aşikârdır. Öz ve töz kavramlarının detaylı olarak anlatıldığı eserine baktığımızda kendi kendisinin asıl sebebi olan öz, özün de kendi varlığını belirleyebilmesine bağlı olarak bu belirlenene töz vurgusu yaptığını görürüz. O halde Tanrı'nın bilinmesi için özün bilinmesi mutlak zorunluluktur. Töz kendisini var edebilen anlamına gelmektedir Spinoza'ya göre her töz tek ve kendine bağlıdır. Varlığını bir başka töze bağlı değildir ve olamaz. Çünkü tözler başka bir töze ihtiyaç duymaz ve biriciktir. Kendi varlığının nedeni yine kendisi olan töz, özü gereği zorunlu olarak var olmalıdır. Hem bir başka töze ihtiyaç duymayıp, hem de var olmak zorunda ise tözler sonsuzdur. O halde töz ne yok olur ne de bölünerek çoğalır. Her töz sadece kendini barındırır. Zaten bölünmek tözün doğasına uygun değildir. Peki, Tanrı ile töz arasında nasıl bir ilişki vardır? Madem her şeyin temelinde tözden, doğadaki var olanların ise Tanrı ile eşdeğer olduğu söylendiyse töz ne olmalıdır ve Tanrı ve töz aynı şeyler midir? Spinoza sırasıyla bu sorulara da yanıt aramış ve Tanrı ve tözün aslında aynı şeyler olduğunu vurgulamıştır.

Spinoza hem Tanrı'nın tek olması hem de her tözün kendi içinde olduğu ve bir başka töze ihtiyaç duymaması argümanından yola çıkarak Tanrı ve tözün aslında aynı şeyler olduğunu belirtmiştir. Tanrı sonsuz ve tek bir varlıktır. O halde töz ve Tanrı aynıdır. Çünkü Tanrı var olmadan ne töz ne de doğa varlığından bahsedilemez. Sonsuz olan Tanrı aynı zamanda tözdür (Spinoza, 1996: 32).

Var olanların hepsi aslında Tanrı'nın özünden gelir. Çünkü Tanrı her şeyi kendinde barındırır ve evrendeki var oluşun ana unsurudur. Her şey Tanrı'dır ve Tanrı'dandır. Öyleyse Tanrı sonsuz ve her şeyin ana etkeni ise, Tanrısal doğa da zorunludur ve sonsuzdur (Spinoza, 1996: 35).

Descartes'in üst ve zorunlu varlık kavramının aksine, Spinoza Tanrı'nın doğa ile varlığının eşdeğer olması ve kendi zorunluluğundan dolayı Tanrı'nın kendi yasalarına göre davrandığını savunur. Tanrı bu özgür ve zorunluluğa bakarak içkin sebep olarak kabul edilir. Çünkü varoluşu ile özü aynı şeye denk gelmektedir. Doğa varlığını Tanrı'ya mecbur değil, tam tersine doğa zorunlu olarak vardır. Tanrı kendi kendinin varoluşu ve özüdür. O halde Tanrı tarafından var edilen ya da sonradan oluşan diye bir şeyden bahsedemeyiz. Çünkü her töz aslında Tanrı'dır. Tanrı kendisinin nedeni olmasıyla beraber aslında doğanın nedeni olmuş olacaktır (Spinoza, 1996: 49).

Tüm bu bahsettiğimiz ve gördüğümüz şeyler zaten mutlak olarak vardır. Bunlar zaten Tanrı'nın özünü ve varlığının bilgisini bize verir. Bu zaten Tanrı'nın sonsuz ve sınırsız gücüdür. Hatta Spinoza *Natura Naturata* ve *Natura Naturans* farkını vurgular. Ona göre kendinden olanı bilme ve kendisi yoluyla bilme söz konusudur. Ne doğa Tanrı'yı yaratmış ne de Tanrı doğayı yaratmıştır. İkisi de zaten birbirine içki ve eşdeğer olduğundan onun özü zaten kendinde olandır (Spinoza, 1996: 43).

Tanrı varlığı zaten kendi özünden kaynaklı olarak özgürdür. Ona göre, varlığını bir zorunluluğa bağlı olmaması özgürlüğünün en büyük göstergesidir. Spinoza'ya göre zorunluluk ve özgürlük birbiri ile açıklanmaktadır. Çünkü ona göre özgür olmak zorunlulukla mümkün olacaktır. Tanrı zorunlu olarak var olduğuna ve bir başka töze bağlı olmadığına göre özgürdür ve bu Tanrı'nın kendisine özgüdür. Çünkü kendi kendisine var olması onun bağımsız olduğunu da gösterir.

Tekiller Tanrı'dan farklı olarak onlar belirlenmiştir. Doğada belirlenenler ise aslına kendi tözünü var eden şeylerdir. Bu doğa yasasına göre mutlak bir işleyiş vardır. Hiçbir belirlenen yok olmaz ama bir başka tözü de var etmez. Spinoza'ya göre var olan ile varlık aynı şeyler değildir. Çünkü Tanrı özünde var olan ve kendi kendisini var etmesi sebebiyle özgür kabul edilir ve zorunludur. Bu zorunluluk ise neden var olduğunu belirleyecektir. Diğer var edilenler ise Tanrıya bağımlı olarak var olanlardır ve varlığını zorunlu olarak Tanrı'dan alacaklardır. Çünkü Tanrı'da bulun zorunluluk ve zorunlu özgürlük onu mutlak bir belirlenimci olmayı gerektirir. O halde doğadaki her şey Tanrı tarafından belirlenir ve doğal işleyişin zorunlu eylemlerine geçer. Bu belirlenim yoksa var olandan bahsedilemez ve eyleme geçmesi beklenemez (Spinoza, 1996: 42).

Tanrı zorunlu olarak belirlendiğine göre diğer Tanrı tarafından belirlenenlere o zorunlu bir etki edecektir. Çünkü Tanrı başka bir öz tarafından belirlenmemiştir (Spinoza, 1996: 42).

Tekillere baktığımızda her biri Tanrı tarafından belirli bir eyleme yönelik var olur. Kendiliğinden onu bir varlığın var olması ile zaten beklenemez. Çünkü sonlu olan bir şeyin yine sonlu ve belirlenmiş bir şey tarafından var olması imkânsızdır (Spinoza, 1996: 24). Tanrı var olmadan tüm bunların olması imkânsızdır. Çünkü Tanrı olmadan ne bir belirlenim ne de var olma söz konusu değildir. O halde Tanrı etkisi her şeyin yakın sebebi olmaktadır. Tanrı'nın yakın sebep olması ise onların var olmasına dairdir. O halde var olanlarda Tanrı uzak neden olamaz. Ancak var olmayan ve Tanrı tarafından belirlenmemiş olan şeylerde uzak nedenden bahsederiz. Fakat olmayan ve belirlenmeyen bir şey de zaten yoktur. Var olanlar ise Spinoza'ya göre Tanrı tarafından belirlenen bir zorunlu işleyişe bağımlıdır. Tanrısal doğanın belirlenmesinde bulunan bu tekiler özgür değil zorunludur. Ancak Tanrı doğası gereği zorunlu ve özgürdür.

Bağımlı varlıklar esassından belirlenmiş ve zorunlu olarak var edilmiş olan iken Tanrı belirlenmemiş, kendiliğinden var olan ve özgür olandır. Fakat Tanrı bunu kendi özgür olarak istememiştir, bu doğası gereği kendinde zaten vardır. Burada isteme özgürlüğü değil daha çok belirleme özgürlüğü vurgulanmaktadır. Yani Tanrı burada eylemlerini kendi isteğine göre değil, doğasında bulunan zorunlu özgürlüğüne bağılı olarak yapar.

Nitekim Tanrı varlığına yönelik, Tanrı'nın aslında isteklerine hizmet eden bir zorunlu özgürlük olmadığını, bunun kendi doğasından ve onun sonsuz niteliğinden, kendi kendisini var edebilme ve belirlenimci olma özelliğinden kaynaklandığını söylemek yerine olacaktır. Tanrı varlığı, var olanların var olma nedenidir ve Tanrı olmadan hiç birinin var olması, tekillerden bahsedilmesi mümkün değildir. Doğası gereği tüm şeylerin belirlenimcisi olan ve varlığını hiçbir töze borçlu olmayan Tanrı, tüm şeylerin var olmasının da asıl nedeni, zorunlu ve özgür sebebidir. Tanrı'nın varlığını reddetmek tüm şeylerin de varlığını reddetmektedir. Zorunlu ve mutlak varlık olan Tanrı asıl belirleyen ve tözleri var edendir. Yani doğa yasalarının işleyişine de bağılı olarak tüm var olanların sonsuz Tanrı tarafından var edildiği ve mutlak bir mecburiyetin olduğunu da görmüş olduk (Spinoza, 1996: 49)

Sonuç olarak, Tanrı'nın varlığı ve onun zorunlu olarak diğer var olanları ortaya koyması, kendi varlığının da en büyük ispatı olmuştur. Spinoza'ya göre Tanrı varlığını kimse inkâr etmez hatta kimse Tanrı'ya kötü hisler beslemez. Aksine var olmasının nedeni olan Tanrı'nın sevilmesi ve ona iyi duygular beslenmesi gerektiğini bilir. Nasıl bizler Tanrı'ya sevgi beslersek içimizde Tanrı'nın belirlenimciliği olması dolayısıyla kendimizi hatta her şeyi severiz. Özümüzde kötülüğe değil sevgiye yer veririz. Hatta bizim Tanrı'ya olan sevgimiz ile onun bize olan sevgisi de eşdeğerdir (Spinoza, 1996: 215-223)

Tüm var olanların temeline Tanrı'yı koyan ve zorunlu özgürlükten bahseden Spinoza, diğer varlıkların bağımlı olduklarını söyler. Aynı zamanda belirleyici olan Tanrı'nın evren üstün olmadığını aksine evrene içkin olduğunu vurgular. Doğada var olan her şeyin temelinde Tanrı'nın izlerini görmek mümkündür. Doğa ile eşdeğer olan bir Tanrı fikri ise daha açık ve seçiktir.

3.1.1. Spinoza'da Öz

Spinoza felsefesinde öz kavramı (causa sui), özü varoluş içereni ve var olmadıkça doğası kavranamayan anlamına gelmektedir (Spinoza, 1996: 23). Öz kavramı töz kavramının gerçek nedenidir. Öz Spinoza felsefesinin ilk ilkesidir. Öz tözün gerçekliğe gelme sebebidir. Öz töz ile varlığa gelen ilk gerçekliktir. Töz özünden dolayı zorunlu varoluş içermektedir. Bu zorunluluk onun sonsuzluğudur. Tözü biricik yapan onun özüdür. Öz var olmak ve kavranmak için varlığa gelmelidir. Bu ise töz ile gerçekleşmektedir. Tözün özünden dolayı varlığa gelmesi özün

gerçekliği olurken, zorunlu olarak varlığa gelen töz güçtür. Tözün kendinde kavranma nedeni özdür (Spinoza, 1996: 23).

3.1.1.1. Spinoza'da Töz

Töz (substantia), kendinde olan ve kendinde kavranabilen anlamına gelmektedir. Töz kendisi yoluyla kavranabilen ve kendinden başka nedene ihtiyaç duymayandır (Spinoza, 1996: 23). Tözün özü zorunlu varoluş içermektedir. Töz, özünden dolayı varlığa gelmiştir. Bu varlığa geliş zorunlu olarak gerçekleşmiştir. Çünkü var olmak tözün doğasına özgüdür. Özünden dolayı varlığa gelen töz, doğasına özgü olarak sonsuzdur. Doğasından ötürü töz sonsuz olarak var olacağı için tektir (Spinoza, 1996: 26). Bu nedenle tek olan töz değişkilere önseldir. Çünkü töz kendinde olan ve kendisi yoluyla kavranabilendir (Spinoza, 1996: 24).

Tözün doğası sonsuz olduğu sürece kavranabilir. Öyle ki sonsuz töz bölünmezdir. Çünkü tözün bölünmesi açık bir çelişkidir. Spinoza felsefesinde töz, saltık olarak sonsuz varlık olan tanrıdır. Onun için tanrı dışında bir töz ne olabilir ne de kavranılabilir (Spinoza, 1996: 31). Sonuç olarak Spinoza'da töz kavramı kendi kendinin nedeni olan ve kendisi yoluyla kavranılan, özünden dolayı zorunlu olarak varlığa gelen gerçekliktir. Töz kendi kendinin nedeni ve kendinden başka nedeni olmayan olarak zorunlu gerçek varlıktır. Tözün özü zorunlu varoluş içerir. Doğasına özgü olan bu zorunluluk onun tekliğinin ve sonsuzluğunun gerçek nedenidir. Doğasının zorunluluğundan var olan ve eyleme kendisi tarafından belirlenen töz, özgürdür (Spinoza, 1996: 23). Bu özgürlük töze özgü zorunlu bir özgürlüktür.

3.1.1.1.1. Spinoza'nın Monizmi

Spinoza, Descartes'ın töz düalizmine eleştirel bir tutum sergilemiştir. Descartes'ın düalizmini monizme indirgemıştır. Felsefesinde bütünlüğü benimseyen Spinoza tözün tek ve bölünemez olduğu fikrini monizmle açıklamıştır. Spinoza'ya göre birbirinden ayrı iki tözün varlığını kabul etmek olanaksızdır. Onun felsefesinde töz kavramı kendi kendinin nedeni olarak açıklandığından dolayı tek töz kabulü vardır. Tanrısal doğanın zorunluluğunda olan her şey doğasından ötürü bir ve aynı yolda hareket eder. Bir düzende, bir yolda eşzamanlı olan bu hareket var olan tüm şeyler arasında zorunlu olarak bir birlik sağlar. Bu birlik Spinoza'nın monizmidir. Düalizme karşıt olarak Spinoza felsefesinde monizmi benimsemiştir. Bunu da Ethica adlı eserinin her satırında görmek mümkündür.

3.2.Spinoza Felsefesinde Ruh ve Beden ilişkisinin Biçimi Olarak Paralelizm

Spinoza felsefesinde ruh ve beden birliği monist bir düzleme oturur. Spinoza'da ruh ve beden nedenler zincirinin bir sonucudur. Bu sonuç zorunlu bir sonuçtur. Bu zorunlu sonuç insan yani ruh ve bedendir. İnsan ruh ve bedenden oluşan bir varlıktır. Bu varlık monist bir düzlemde ele alındığı için birdir. Yani tözün kiplerinden oluşan insan ruh ve bedenden bir araya gelmiş tek ve zorunlu bir varlıktır. Spinoza felsefesinde ruh ve bedeni açıklamak için onun öz, töz, yüklem ve kip kavramlarına değineceğiz. Çünkü felsefesini oturttuğu sistem bunu gerektirmektedir. Spinoza felsefesinde öz (causa sui) kendi kendinin nedenidir. Kendi kendinin nedeni özünün varoluş içeriyor olmasıdır. Töz (substantia) ise özünden dolayı kendi kendini varlığa getiren ve kendinden başkasına ihtiyaç duymayan anlamına gelir. Tözün özü zorunlu varoluş içerdiği için kendi kendini zorunlu olarak varlığa getirir. Yüklem (attributum) ise tözün özünü oluşturur. Son olarak kip (modus) kavramı tözün değişikleridir (Spinoza, 1996:23).

Bu tanımlardan hareketle Spinoza'da ruh ve beden tözün düşünen ve yer kaplayan kipleridir. İnsanın özü tözün yüklemelerinin kiplerinden oluşmaktadır (Spinoza, 1996:64). İnsan ruh ve bedenden oluşan bir varlık olduğu için tözün kipidir. Ancak düşünen ve yer kaplayan olarak tözün yüklemidir. Töz kendi kendine varlığa getirdiği için özü varoluş içerir. Bu zorunlu bir varoluştur. Ancak insanın özünde var olma gücü yoktur. Özünden dolayı bu güç yalnızca töze aittir. Aynı şekilde tözün varlığı da insanın özüne ait değildir. Bu bağlamda insanın biçimini töz oluşturmaz (Spinoza,1996:62). Buradan şu sonuç çıkar ki Spinoza'da yaratan, biçim veren bir Tanrı yoktur. Sonsuz tözün bir parçası olan insan tözün ürettiğidir. Bu felsefede töz ya da Tanrı yaratan değil üretendir. Tözün gücü kendini gerçekliğe getirmesidir. Özünden dolayı kendini zorunlu olarak varlığa getirir. İnsanın özünde ise varoluş yoktur. Eğer böyle olsaydı insan töze ihtiyaç duymazdı. Ancak töz, tektir ve bölünemezdir. Bu töz sonsuzdur. Uzamlı şey ve düşünen şey Tanrının yüklemeleridir. Ancak bu Tanrının yer kaplayan ve düşünen olarak insandan farksız olduğu yanılgısına sebep olabilir. Spinoza burada da pürüz bırakmaz. Var olan her şeyin Tanrıda olduğunu ve Tanrı olmadan anlaşılamayacağını ifade eder. Töz dışında var olan kipler Tanrı olmadan ne anlaşılabilir ne de kavranabilirler (Spinoza, 1996: 32).

Spinoza felsefesinde Tanrı var olanların sadece nedeni değil özlerinin de nedenidir. Ruh ve beden Tanrının yüklemelerinin bir değişikisi olarak kiptir. Bu kipler Tanrının yüklemelerini anlatan değişikilerdir (Spinoza, 1996: 41). İnsan ruh ve bedenden oluşan bir varlık olarak Tanrı'nın yüklemelerini taşır. Tanrı hem düşünen hem de yer kaplayan olarak karşımıza çıkar. Tanrı'yı ister düşünce yüklemi altında ister uzam yüklemi altında ele alalım onun bir ve aynı düzlem üzerinde olduğu sonucuna varırız (Spinoza, 1996: 60). Bu bize Spinoza'da ruhun bedene bedeninde ruha üstünlüğü olmadığını göstermektedir. Çünkü Tanrı'nın iki yüklemi Tanrı'da bir ve aynı şeyi anlatır. Spinoza'da tekil şeyler sonlu varlıklardır. Tekil düşünceler ise Tanrı'nın

doğasını anlatan kipler olarak karşımıza çıkarlar. Tekil düşünceler Tanrının yüklemelerinden biridir ve onu anlatırlar(Spinoza, 1996:57).

Spinoza'da Tanrı sonsuz düşünen şeydir. Düşünce Tanrının zorunlu olarak sonsuz yüklemidir. Düşünce Tanrının sonsuz yüklemi olduğu için onun sonsuz özünü anlatır. Aynı şekilde uzam da Tanrının bir yüklemidir ve Tanrı zorunlu olarak uzamlı bir şeydir.Tanrı sonsuz yolda sonsuz düşünür.Tanrının sonsuz düşünmesi onun gücüdür. Bu sebeple Tanrı tüm şeylerin ideasını taşır. Bunu zorunlu olarak taşır taşımak zorundadır çünkü Tanrı şeylerin önsel nedenidir. Tanrı önsel neden olduğu için ideaların biçimsel varlığı düşünen olduğu sürece Tanrının yüklemine taşır. Bunun dışında hiçbir yüklem etkisi olmamaktadır. Tanrı önsel neden olduğu için insanın özüne ait değildir(Spinoza,1996: 58-59).

İnsanın özü ise Tanrının yüklemelerinin yani düşünce ve uzamın belli değişkilerinden oluşmaktadır. Ruh düşünceyi beden ise uzamı, yer kaplamayı ifade eder. İnsanın özü Tanrının yüklemeleridir. Bu yüklemeler insanın özüne ait değildir. Çünkü Tanrının özü varoluş içerir. Bu öz onun gücüdür. Tanrının gücünde olan her şey zorunludur. Var olan her şey Tanrıyı anlatır ve zorunlu olarak vardır. Dolayısıyla bu zorunluluğa tabii olanlar belirlenen, Tanrı ise kendi kendini varlığa getirdiği için belirleyendir. İnsan nedenin sonucu olarak özgür değil bağımlı bir varlık olduğu için belirlenendir (Spinoza, 1996:49). İnsan ise belirlenen olarak ruh ve bedenden oluşan Tanrı'nın yüklemidir ve Tanrıyı anlatır. İnsan düşünen bir varlıktır. Düşünce Tanrı yüklemidir ve Tanrı sonsuz düşünür. İnsan Tanrının yüklemelerinden dolayı düşünür. İnsan düşünerek sonlu doğasını sonsuzlaştırabilir. Çünkü bu düşünme sonsuzu düşünebilmeyi içinde barındırır (Spinoza, 1996:57).

İnsan ruh ve bedenden oluşmuş Tanrı tarafından belirlenmiş bir varlıktır. İnsanın belirlenmiş olmasını şu şekilde açıklamak mümkündür. İnsan Tanrısal özün parçasıdır ve zorunluluktan varlığa gelmiş belirlenen bir varlıktır. İnsan bedeni birleşik bir varlıktır. İnsan ruhu ile algılar bedeni ile etkilenir. İnsan bedeni dışsal şeylerden etkilenir ve etkilenen bedene olan her şeyi ruh algılar. Çünkü ruh algılamaya beden ise etkilenmeye yatkındır (Spinoza, 1996:70). Dolayısıyla ruh ve beden bir ve aynı yolu izlerler. Spinoza'da ruh ve beden birbirine muhtaçtır. Ruhun tek başına düşünmesi olanaksızdır. Çünkü ruhun düşünmesi için bedenin dışsal şeylerden etkilenmesi gerekmektedir. Ruh düşünerek sonsuzluğu aşacak kapasitede olsa da bedenin etkilenimi olmadan işlevini kaybeder. Bunun nedeni ise Tanrı'dır. Tanrı'nın bu iki yüklemi arasında bir eş zamanlılık olmak zorundadır. Çünkü ruhun nesnesi bedendir. Tanrı'nın zorunlu doğasından dolayı insan ruh bedenden oluşur ve beden ruhun nesnesidir. Nesnesi olmadan ruh algılayamaz. İnsan birleşik bir varlık yani ruh ve beden olarak burada ruhun bedene bedeninde ruha üstünlüğü yoktur (Spinoza, 1996:65). Tanrı'nın yüklemelerinden zorunlu olarak varlığa gelen insan doğasını zorunlu olarak korumalıdır (Spinoza, 1996:69).

Spinoza'da ruhun nesnesinin beden olduğunu dile getirdikten sonra şu sonucu çıkarabiliriz. Ruhun nesnesinin olmaması Tanrı'nın doğasına aykırıdır. Çünkü insan ruh ve beden olarak Tanrı'nın yüklemelerinden oluşturur. Bu yüklemeler Tanrı'yı anlatan bir ve aynı şeylerdir. Çünkü Tanrı'nın düzen ve bağlantıları ile insanın tabii olduğu düzen ve bağlantı aynıdır (Spinoza, 1996:60) Bu noktada Spinoza felsefesindeki paralelliği görmek mümkündür. Spinoza ruh ve beden birliğini ve aynılığını paralellik olarak bağlantılar. Eğer ruh ve beden bir ve aynı yolda Tanrı'yı anlatıyorsa ve Tanrı hem düşünen hem de yer kaplayan ise bu birliği sağlayacak koşul paralel ilişkidir.

Spinoza ruh ve beden kavramını monist bir bakış açısıyla ele aldığı için ruh ve beden arasındaki birlik paralellik olarak açıklanabilir. Ruhun nesnesi olan bedendir. Ancak bu ruhun gücü olduğu anlamına gelmez. Çünkü ruh algılamak için beden etkilenimlerine ihtiyaç duyar. Spinoza felsefesinde ruh ve beden arasındaki bu birlik paralellik ile açıklandığında buradan çıkan sonuç, bu iki yüklem birleşirken aynı kaldıklarıdır.

Spinoza'da paralellik ilişkisini sağlayan diğer bir koşul beden etkilenimleridir. Bedenin etkilenimleri olmadan ruh kendini bilemez. Aynı şekilde algılayan ruh olmadan beden kendini bilemez. Ruh bedeni sadece etkilendiği sürece bilir. Bu düzen ve bağlantı aynı yolda devam eder çünkü zorunludur (Spinoza, 1996:74). Spinoza felsefesi bütünlük üzerine kuruludur. Onun felsefesine ahenk demek yanlış olmaz. Felsefesinde hiyerarşi olmadığı gibi var olan her şey de uyum içinde bir ve aynıdır.

Spinoza'nın ruh ve beden anlayışını dolayısıyla ruh ve beden bir ve aynılığını anlamak için duygulardan söz etmemiz gerekir. Duygular karşımıza iki şekilde çıkarlar: tutku ve eylem olarak. Spinoza felsefesinde ruh ve beden birbirinden etkilenmeleri değişmez bir zorunluluktur. İnsanı etkileyen şeylerin hepsi, beden etkilenimlerinden kaynaklanır. Bu nedenle ruh, beden dışarıdan gelen şeylere maruz kalmasından dolayı beden tarafından etkilenir. Böylelikle beden etkilenimleri, ruhta duygu olarak ortaya çıkmak zorundadır. Bu duygular ruhun altgüdümlü olduğu tutkulara sebep olurlar. İnsanın doğası gereği bu etkilenim zorunludur ve ruh tutkulara kendini uydurmak zorundadır. Spinoza'ya göre ruhun kendini bu tutkulara uydurması ancak çaba yani *conatus* ile mümkündür. Ruh bu çaba ile beden etkilenimlerinden kaynaklanan tutkulara boyun eğmemek, köleleşmemek adına gücünü kullanmalıdır. İnsan ruhunun gücü çabadır ve insan ancak bu kölelikten ya da tutkulardan kaçarak güçlü olur. Görüldüğü üzere Spinoza felsefesinde ruh ve beden birbirlerini belirlemesi ortaya bu kavramları çıkarmaktadır.

Spinoza'da ruh ve beden arasındaki ilişkiyi ruh belirler. Ruhun belirlemesinin nedeni ise beden etkisinde olmasından kaynaklanır. Bu etkilere Spinoza *duygu* adını vermektedir. Duygu ise ruhta oluşan ve beden etkilenmesinden kaynaklanan durumdur. Duygu yani (*affectus*) için Spinoza *etkilenim* (*affectum*) kavramını kullanır. Bunun nedeni duygunun beden etkinlik

gücünü azaltan ya da arttıran değişkilerini ifade etmesidir. Beden etkilenimlere maruz kalır. Aslında gücü için bu etkilenimlere ihtiyacı da vardır. Bedenin bu etkilenimleri ise ruhun duygulanmasına sebep olur. Spinoza felsefesinde bahsettiğimiz duygular hem *eylem* (actio) hem *tutku* (passio) olarak karşımıza çıkar. Bedende olan bu değişkiler duygular yoluyla ruhta ideaya karşılık gelir. Bu bize Spinoza'nın duygular tanımında idea kavramını neden kullandığının bilgisini verir. Sonuç olarak bedenin her etkilenimi ruhta duygulara neden olurken aynı zamanda bu etkilenimler ideaya da karşılık gelmektedir. Biz de bu idealara bazen eylem bazen de tutku adını veriyoruz (Spinoza, 1996: 99).

Spinoza felsefesinde ruh beden ile birleşik bir varlıktır. Bu sebepten dolayı ruh, bedenin etkileniminde olmak zorundadır. Yani hem beden hem de ruhun etkilenim zorunluluğu vardır. İnsan, ruh ve bedenden oluşan bir varlık olduğu için bedenin her etkileniminden ruh zorunlu olarak etkilenmek zorundadır. Buradan insanı etkileyen şeylerin hepsinin bedenin etkilenimleri olduğu sonucu çıkmaktadır. Ruhun tutkuların etkisinde olması ise tutkunun dışsal neden olmasından kaynaklanmaktadır. Tutkunun gücü dışsal nedenin gücüdür (Spinoza, 1996: 157). Böylelikle insan ruhunun etkilenimleri tutkulardır. Tutkular öncelikle bedeni sonra ruhu etkiler. İnsan ruh ve bedenden oluşan bir birliğe sahip olduğu için ruh, bedenin etkileniminden etkilenmek zorundadır. Bu etkilenim insanın doğasında olan bir zorunluluktur. İnsan doğası gereği tutkulara altgüdümlüdür. Dolayısıyla ruh tutkulara kendini uydurur (Spinoza, 1996: 157).

İnsan ruhunun tutkulara kendini uydurması ise çaba ile olur. Bu çaba Spinoza felsefesinde karşımıza *conatus* olarak çıkmaktadır (Spinoza, 1996: 187). Ruhumuzun çabası, tutkuların dik başlılığından kaçmaktır. Çünkü tutku insan ruhuna boyun eğdirir. Spinoza'da tutku insanı hâkimiyet altına alırken bir yandan da onu köleleştirmektedir. İnsan tutkulara altgüdümlü bir varlık olduğu için tutkuların gücü, insanı insan ruhunu köleleştirmektedir (Spinoza, 1996: 157). İnsan ancak bu kölelikten kaçarak güçlü olur. Yani insan ruhunun yegane çabası tutkuların köleliğinden kaçmaktır. Eğer ruh bedenin tutkularına köle olmak istemiyorsa çabalamalıdır. Tutkular karşısındaki çaba ise ruhun gücüdür (Spinoza, 1996: 187). Buradan da anlaşılacağı üzere tutkuların kaynağı beden olsa da çabası ruhtan kaynaklanmaktadır. Yani Spinoza felsefesinde ruhun gücü çabalamasıdır. Zorunluluktan doğan bir etkilenim vardır ruh etkilenendir ve çabalamak zorundadır. Ruhun tutkuların esiri olmaması için çabalaması gerekir. Beden sadece ruhu etkiler ancak bu etkilenim ruhun çabası ile eylem ya da tutku olur (Spinoza, 1996: 99).

Spinoza bu noktada ruhun eylemlerini ikiye ayırır. Bunu *etkinlik* ve *edilginlik* olarak örneklendirir. Doğamızda doğa yoluyla bir şey açık ve seçik algılanıyorsa ruh etkindir. Bölümsel algılama durumunda ise ruh edilgindir (Spinoza, 1996: 99). Spinoza felsefesinde ruh birçok yolda etkilenir. Bu etkilenim insanın ruhunun gücünü bazen arttırır bazen de azaltır. Bu noktada

yeterli idea durumunda ruh etkin olurken yetersiz idea ile edilgin olmaktadır. Spinoza bunu bilgiye bağlar. Çünkü Ruh yeterli uygun idealar ile açık ve seçik olarak etkin olduğunu bilir. Ruh yeterli ya da *upuygun* (adequate) idealarla etkindir. Ancak *yeterli olmayan* (inadequate) idealarla edilgin olmaktadır. Spinoza'da bu etkinlik ve edilgenlik zorunludur. Yeterli idea varsa zorunlu olarak etkin yoksa zorunlu olarak edilgindir (Spinoza, 1996: 100). Buradan da anlaşılabacağı üzere Spinoza bize akıl ile göz kırpar. Yani etkilenen ruh, tutkulara karşı çabalarken bedeninin tutkularına esir düşmemek için aklını çalıştırır. Yani İnsan aklının kılavuzluğu altında yaşadığında bundan daha faydalı bir şey yoktur. İnsan aklının kılavuzluğunda kendini, karşısındakini, doğasını anlar ve bundan yarar görür. Bu yarar için çabalarsa o denli erdemli olur (Spinoza, 1996: 172). Ancak insan bu faydadan yani akıldan uzaklaştıkça kendinden uzaklaşır. Kendinden uzaklaşan insan ise bedeninin tutkularına esir olur. Ruh yetersiz idelerle tutkulara esir olur. Ruh yeterli ve uygun idelerle ise aklın kılavuzluğunda kendini ve doğasını anlar. Bu ise Spinoza felsefesinde doğanın yararına erdemli bir davranıştır çünkü kendini anlayan insan faydalıdır. Kendini bilen ruh doğasını da bilir (Spinoza, 1996: 76). Spinoza bize bu bilgiyi verirken asıl amacı ruh ve bedeninin bir olduğunu vurgulamaktır. Ruh beden olmadan kendini anlayamaz. Yani ruhun bedene bedeninde ruha ihtiyacı vardır. Bu felsefede ruh ve bedeninin birliği zorunludur. Ruh ve bedeninin her etkilenimi aynı zamanda zorunlu olarak gerçekleşmektedir (Spinoza, 1996: 102).

Ruh ve bedeninin etkilenimi aynı yolda ve aynı zamanda gerçekleştiği için bedeninin ruha üstünlüğü olmadığı gibi ruhunda bedene üstünlüğü yoktur. Spinoza felsefesinde aynı yolda ve aynı zamanda hareket eden ruh ve beden muazzam bir birlik içindedir. Spinoza bu birliği şu şekilde örneklendirir; beden uyku esnasındayken ruh da onunla birlikte uykuya dalar ve düşünme gücünü göstermez (Spinoza, 1996: 102). Bu örnekten de anlaşılabacağı üzere ruh ve beden bir ve aynıdır. Aynı yolda aynı zamanda hareket ederler. Bu birlik ise zorunlu bir birliktir. Ruhun düşünmek için bedene ihtiyacı vardır. Ruhun gücü düşündürmektir ama Spinoza'da bedene göre düşündürmektir. Bunun nedeni ise tözdür. Çünkü insan tözün ruh ve bedenden oluşan kipidir.

Spinoza'da insan özün bir parçasıdır. Sonsuz gücün parçası olan insan ruhu gücünü buradan alır. İnsan bu gücü anlayan tek varlıktır. Ancak bunu doğası el verdiği kadar yapabilir çünkü kısıtlı bir varlıktır. Zorunlu sonuç olan insan ruhu gücü anlarken özgür değildir. İnsan ruhunun gücü edimsel özü açıklandığı ölçüde sonsuz gücün yani tözün bir parçası olmasıdır. İnsan bunu zorunlu olarak bildiği için özgür değildir (Spinoza, 1996: 156). Sonuç olarak insan ruhunun kendini bilmesi özgür istek ile olmaz bu doğasının zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Ruhun gücü zorunlu olarak bilmek olsaydı ruhun bedene ihtiyacı olmazdı. Bu fikir insanı yanılsaya götürür.

Spinoza felsefesinin ruh ve beden ayrı düşünülemez. Çünkü bu felsefe birliğin bütünlüğün felsefesidir. Ruh ve beden arasında bir hiyerarşi yoktur. Aksine muazzam bir ahenk estetik bir

dans vardır. Ancak ruh yetersiz idealar ile eylediğinde yanlış algılar ortaya çıkabilir. Ruh etkin gücünü yetersiz idealarla edilgin konuma getirebilir. Burada ruh çaba ile gücünü kazanıp etkin olmalıdır ki kendini anlayabilsin. Ruhun bu gücü bedenden gelen etkilenimleri çaba ile süzgeçten geçirdiğinde olabilir. Aslında ruhun etkin olması bedenın edilginliğı ya da güçsüzlüğü anlamına gelmez. Aksine ruh ve beden bir olduğı için ruhun çabası insanı kölelikten kurtarır. Ruhun amacı eyleme belirlendiğı yetersiz idealar için çaba aynı zamanda eylemi anladığı süreçte etkin olmaktadır (Spinoza, 1996: 166). Sonuç olarak beden etkilenir, ruh çabalar. Ancak duygu hep vardır var olmak zorundadır.

Spinoza'nın deyimiyle duygu ortadan kaldırılamaz ve kısıtlanamaz. Duygu ancak ve ancak güçlü bir duygu ile ortadan kaldırılabilir. Ruh duyguyu kısıtlayamaz ya da bastıramaz. Ruhun duyguyu ortadan kaldırabilmesi için güçlü bir değişkiye ihtiyacı vardır (Spinoza, 1996: 158). Bu değişki bedenın etkilenimidir. Bedenın her etkilenimine maruz kalan ruh etkin olmak için çabalamalıdır. Çünkü duygudan kaçamaz. Duygudan kaçamayan ruh güçlü bir duygu için çabalamak zorundadır. Yoksa ruh tutkuların esiri olmaktan kaçamaz. Dolayısıyla ruh güçlü bir duygu için çabalarırken beden içinde çabalamış olur (Spinoza, 1996: 137). Çünkü ruhun gücü etkin olmasından gelir. Ruh edilgin olduğunda bedenın tutkularının tesiri altındadır. Ruhun gücü duyguyu ortadan kaldıramasa dahi etkisini azaltmak için çabalamasından kaynaklanmaktadır. Ruh bedenden etkilenmek zorunda olsa da duyguları sınırlamak onun elindedir.

Spinoza felsefesinde ruhun duygu ile ilişkisi zorunluluk ile açıklanabilir. İnsan yani ruh ve beden etkinimlere zorunludur. Yani insan etkilenimlerin neden olduğu duygulardan kaçamaz. Bu ruh ve bedenın yaşadığı bir çatışma değildir. Spinoza felsefesindeki bu birlik ruh ve bedenın duygu karşısındaki birliğidir. Ruh duyguyu ortadan kaldıramasa gücü ile onu sınırlandırabilir. Ruh ve bedenın bu birliği sonsuz gücün başka bir deyişle özün parçası olması ile açıklanabilir (Spinoza, 1996: 156). Bu bağlamda ruh gücünü sonsuz güçten alır diyebiliriz. Spinoza felsefesinde sonsuz güç yani Tanrı zorunlu nedendir. Ruh gücünü sonsuz güçten alır dediğimizde o da bu zorunluluğa dâhil olur. Tanrı doğası gereği zorunludur. Dolayısıyla ruh zorunlu olarak zorlanır. Ruhun çabası dediğimizde zorunlu sonuçtan dolayı zorunlu bir çaba vardır. Spinoza bunu zorunlu ya da zorlanmış olarak tanımlar. Zorunlu ya da zorlanmış, belirli bir yolda etkin olmaya başkası tarafından belirlenene denir. Buradan da anlaşılacağı gibi Tanrı ruh ve bedeni yani insanı eyleme zorlarken beden de ruhu etkilenime zorlar. Sonuç olarak ruh belirlenen olduğundan özgür olamazken açıkça zorlanmış olur (Spinoza, 1996:23).

Spinoza felsefesinde zorlanan ruh kendinde olduğu süreçte varlığını sürdürmeye çabalar. Bu onun var kalma gücüdür. Ruh var kalmak için özsel olarak çabalar. Ruh varoluşunu tehdit eden her şeye karşıt olmakla birlikte varlığını korumak için de çabalar. Bu çaba ruhun kendisinde olması ile olanaklıdır (Spinoza, 1996:105). Ruh kendinde olduğunda etkindir. Etkin

olduğunda ise gücü artar. Ancak bedenin birçok yolda etkilendiğini ve ruhun buna mecbur olduğunu dile getirmiştik. O halde gücümüzü arttıran ya da azaltan etkilenimlerde ruh etkinliğini korumak için bedene yardımcı olabilir (Spinoza, 1996: 108).

Spinoza felsefesinde etkilenim ruhu besleyen bir şeydir. Etkilenen ve etkin olan ruh zorunlu olarak etkindir. Tanrı ise bu etkinin zorunlu olarak nedenidir (Spinoza, 1996:100). Verili olan nedenden etki doğmak zorundadır. Yani etkinin doğması için belirli bir neden olması gerekir. Tanrı etkinin ilk nedenidir (Spinoza, 1996: 24).

Spinoza'da ruhun tutkulara karşı çabası devamlı bir süreçtir. Ruh etkinliğini korumak için her etkide çabalar. Bu etkinin zorunlu olduğunu daha önce dile getirmiştik. Beden etkilenir ruh çabalar. Aslında bu döngü var olanın var kalma çabasıdır. Ruh insan var oldukça çabalamaya devam eder. Çünkü bu döngüye uymak zorundadır (Spinoza, 1996: 157). Zorunda olan insan özü gereği çabalar. Özü gereği çabaladığında verili olan özüne ters düşmez. Aksine, özüne uygun olur ve ona göre davranır. Bu çaba sonlu değildir, belirli bir zamanı içermez. Belirsiz sürede çaba vardır. Beden yeterli ve yetersiz idealara maruz kaldığında ruh bunu belirsiz süre içinde çabalar. Bu çaba kendi bilincinde olduğunda çabasının da bilincinde olduğu anlamına gelir (Spinoza, 1996:106). Bunun sebebi ise Tanrısal zorunluluktur. İnsan ruhunun çabası Tanrısal zorunluluğa uygundur. Ruh zorunlu olarak etkilendiğinde varoluş doğrulanır ve zorunlu olmayı yadsır. Bu da yine Tanrısal zorunluluktan gelmektedir. Zorunlu olanı olumsal olandan önce biliriz (Spinoza, 1996: 160). Bağlayacak olursak insan zorunlu olanı bilir çünkü bilmek zorundadır. Bu bilme özgürlük olarak algılsa da bu açık bir yanılgıdır. Çok açık olarak bu zorunluluktan başka bir şey değildir.

Spinoza felsefesinde ruh ve bedenden oluşan insan zorunluluk içerisinde birçok yolda ve aynı zamanda eyleyen bir varlıktır. İnsan doğal bir varlıktır ve doğanın içerisinde. İnsan doğa yasasının içindedir ve bu yasalara tabidir. Ve insan doğada olan şeyleri bilme güdümündedir. Bu felsefede bilmek her şeyin üzerindedir. Aslında Spinoza'nın Ethica adlı eseriyle yaptığı şey insanın bilmesi üzerine kuruludur. Bu eser insanı kölelikten özgürlüğe götürür. Bu kısmi özgürlük ise sadece bilgi ile olanaklıdır. Son olarak ruh ve beden bağlamında Ethica'nın son bölümünü inceleyelim. Spinoza bu bölümde bize bilen insanın üstünlüğünü açıklar. İnsan bildikçe etkinliği artar. Duygu, bir tutku olan duygu açık ve seçik olarak idea vermelidir. İdea vermediği noktada tutku son bulur. Duygunun açık ve seçik ideası akıl ile olur. Ancak şöyle bir şey eklememiz gerekir, açık ve seçik idea kavramı bedeni değişkiye sokar. Kavramı olmayan idea bedeni değişkiye sokmaz. Yetersiz olsa dahi bölümsel açık seçiklik bedeni daha az edilgin yapar. Daha öncede de söylediğimiz gibi bu yetersiz idealar tutkulardır ve edilgendir. Ancak yeterli idea ile çabaladığında etkinliğe ulaşılabilir ki bilgidir (Spinoza, 1996: 208-209).

Spinoza felsefesinde bilginin güç olduğunu bunun açık ve seçik idealarla oluştuğunu dile getirmiştik. Buradan kalkarak bilgiyi ruh ve beden bağlamında biraz daha açalım. Öncelikle

insanı bilgeliğe götüren duygular onu güçlü bir varlık yapar. Ruhun ve bedenin gücü bu duygulardan ve bu duyguları iyi anlamasından gelmektedir. Bunun zorunlulukla olduğunu biliyoruz. Ama edilgen olma durumu da var bunu unutmamalıyız. Ruh ilk olarak zorunlu olanı anladığında etkin ve güçlü olur. Burada zorunlu anlaşılan zorunlu bağlantılar sistemidir. Yani ruh zorunlu varoluşunu anladığında daha az edilgin olur ve bu süreç onu etkin olmaya götürür.

İlk olarak insandan beklenen bu zorunluluğu anlamasıdır. Bu ilk olarak algılandığında seçik olsa da duygular üzerine gücü arttıran bir şeydir. Çünkü bu bizi daha az edilgin yapar. Bu noktadan hareketle insanın kendinden kaynaklanan duygular dışsal olanlardan daha güçlüdür. Çünkü kaynağı akıldır. Aklın kaynak olduğu duygu şüphesiz daha kuvvetlidir. Duyguyu güçlü yapan diğer bir etken ise çok uyarılmadır. Yani çok etkilenen ruhun duygusu güçlü olmaktadır (Spinoza, 1996:210,211). Burada duyguyu güçlü yapan çok etkilenmesinin yanında akıl yoluyla düzenleme ve bağlantı kurmadır. Örnekle açıklayacak olursak; Bir kumbara düşünelim ve bu beden olsun. Bu kumbaranın içi ise ruh olsun. Biz bu kumbaraya farklı bozuk paralar atalım. Bozuk paralar bedenın etkilenimlerini temsil etsin. Kumbaraya attığımız paralardan ruh etkilenmek zorunda. Bu paraları tanımayan ruh yetersiz ideadan dolayı edilgin olur. Ruhu edilgin yapan şey bedenın ruhın içine attığı bozuk paralar yani tutkulardır. Biz kumbara para atmaya devam edelim. Artık ruh bu paraları yani tutkuları düzenlemeye ve bağlantı kurmaya başlar. Bunu çaba ile yapar. Bu çaba ona paraları tanıma özgürlüğü vermekle kalmaz güçlendirir. Kumbaranın içindeki paranın bilgisi güçtür. Sonuç olarak kumbaraya anlam kazandıran güç ruhın gücüdür.

Spinoza'nın düşünceleri ile devam edelim. Bilgiden kaçan ruh edilgindir. Bilgisizliğin temel kaynağı edilgin ruhtur. Ruh güçlü olmak için bilmek, bilmek içinde güçlü olmak zorundadır. Ruhın gücü bilgisi ile sınırlanır. Güçsüzlüğü ise onun yetersizliği ve edilgenliğidir. Ruh çabaladığı takdirde güçlü ve bilge olur. Yani Spinoza için güç ve bilginin eşitliği vardır. Bu eşitlik insanı özgürlüğe götürür. Bu eşitlik insana kendini ve doğasını anlama olanağı tanır. Bu felsefede insan kendini ne denli anlarsa karşısındakini de o denli anlar. Bilen ruh zorunlu olarak Tanrının bilgisini taşır. Tanrının kendisinin özü olduğunu, Tanrıda olduğunu bilir. Bu ise varoluşu kavramaktır (Spinoza, 1996: 221).

Ruhu etkin yapan bu güç insanı bilge yapar. Spinoza'nın hedeflediği insanı kölelikten alıp özgürlüğe götürmektir. Bunu tek tek açıklayarak yapar. Spinoza'da insanın özgür olmasının koşulu bilge olmaktan geçer. İnsan bilge olduğunda özgürleşir. İnsanın gücü bilgiyle özgürleşmesinden gelir. Aslında bu insanın doğasına uygunludur. Zorunluluğa tabii olan insan doğasına uygun bir şekilde hareket ettiğinde gücü onu bilge ve özgür yapar. Sonuç olarak ruh ve beden özlerinde ayrı olsa da insan da bir birlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu birlik ve aynılık insana kendini anlama olanağı sunmaktadır. İnsanı hakikate götüren şey birlikte işleyen ruh ve bedendir.

3.2.1. Bir ve Aynılık

Spinoza'nın Etika'da verdiği ilk tanımdan yola çıkarak kendinin nedeni ve özü varoluş içeren *causa sui* yani öz tözün varlığa gelme nedenidir. Töz kendi kendinin nedeni ve kendisi yoluyla kavranılabilmektedir. Doğada bulunan tek töz ise tanrıdır. Tanrı sonsuz özü anlatan sonsuz yüklemden oluşan tözdür (Spinoza, 1996: 23). Tanrı doğası gereği zorunlu olarak varlığa gelmiştir. O, tüm nedenselliklere önsel bir varlıktır. Var olan her şey Tanrı'dadır. Tanrı'da olmak zorundadır çünkü, Tanrı olmadan hiçbir şeyin olması ve kavranması mümkün değildir (Spinoza, 1996: 32). Var olan her şey Tanrı'nın özünün zorunluluğundan doğmakla birlikte onun sonsuz doğasının yasalarına göre olur. Tanrı'nın doğasının zorunluluğundan sonsuz şey doğmalıdır. Çünkü doğmak zorundadır (Spinoza, 1996: 35). Buradan şu çıkar ki; Tanrı, kendisi yoluyla bir neden, saltık olarak ilk nedendir. Öyle ki Tanrı her şeyin etker nedenidir (Spinoza, 1996: 36). O her şeyin içkin nedenidir. Çünkü olan her şey Tanrı'dadır. O, onda olan her şeyin nedenidir ve var olan her şey Tanrı yoluyla kavranmalıdır. Tanrı zorunlu var olan töz olarak Tanrı'nın tüm yüklemeleri bengidir. Tanrısal tözün özünü anlatan şey, Tanrı'nın yüklemeleri töze aittir. Bengilik ise tözün doğasına ait olmakla birlikte yüklemelerin hepsi bengilik içermelidir. Bu bağlamda Tanrı'nın yüklemeleri bengidir ve hepsi varoluşu anlatmaktadır. Tanrı'nın bengi özünü anlatan aynı yüklemeler aynı zamanda Tanrı'nın bengi varoluşunu anlattığı için onun varoluş ve özü bir ve aynıdır (Spinoza, 1996: 38-39). Sonuç olarak, Tanrı'nın doğasının zorunluluğundan doğan tüm şeyler, olan her şey bir yolda ve düzende bir ve aynıdır.

3.2.2. Karşılıklılık

Tanrısal doğanın zorunluluğundan var olan tüm şeyler ya kendinde ya da başkasında olmak zorundadır. Öyle ki başkası yoluyla kavranılamayan kendisi yoluyla kavranılmalıdır. Karşılıklılık etkilenim ile açıklanmaktadır. Spinoza'ya göre etkinin bilgisi nedenin bilgisine bağımlı olmakla birlikte, verili bir nedenden etki zorunlu olarak doğar ve neden yoksa etkinin doğması olanaksızdır (Spinoza, 1996: 24). Tanrı kendi kendinin nedeni olarak tanımlandığından dolayı tüm şeylerin de nedenidir. Bu noktada insan Tanrı'nın yüklemelerini belirli yolda anlatan değişki eş değişle kiptir. Eyleme belirlenen şey zorunlu olarak Tanrı tarafından belirlenir. Öyle ki verili bir nedenden etki zorunlu olarak doğmalıdır. Tanrı belirleyen diğer şeyler ise belirlenendir. Yani insan eyleme zorunlu olarak belirlenen bir varlıktır (Spinoza, 1996:41,42).

Var olan her şeyin nedeni olan Tanrı'yı belirli bir yolda anlatır ve bu sebeple etkinin doğmadığı hiçbir şey yoktur (Spinoza, 1996:49). Spinoza'da insan düşünce ve uzam yüklemelerinden oluşan, eyleme belirlenen, nedenden dolayı etkilenen bir varlıktır. İnsan yüksek derecede bileşik bir varlık olarak birçok yolda etkilenir çünkü bu etki zorunludur (Spinoza,

1996:57). İnsan da ruh ve beden bir ve aynı yolda birlikte hareket eder. Beden etkileyen ruh ise etkilenendir. Beden dışsal şeyler ile ruhu etkiler. Ruh ise bu şeylerden etkilenir. Ruhun yeterli idea ile etkilenişi onu etkinleştirirken yeterli olmayan idealar ile edilginleşir. Ruhun nesnesi beden olduğu için yeterli ya da yetersiz bu etkilenimden kaçamaz.

Bedenin etkinlik ve edilginlik düzeni ile ruhun etkinlik ve edilginlik düzeni eşzamanlı hareket eder. Ruh ve beden bileşik bir varlık olarak bir ve aynı yolda eşzamanlı hareket etmektedirler. Düşünce ve uzam yüklemelerinden oluşan yüklemelerinden dolayı Tanrısal özü anlatan insan, ruh ve bedeni ile tek bir düzende eşzamanlı olarak bir ve aynı yolda Tanrı'yı anlatır (Spinoza, 1996: 101).

Sonuç olarak Spinoza felsefesinde iki ayrı yüklem bir ve aynı yolda bir düzende eşzamanlı hareketi vardır. Düşünce ve uzam bu iki ayrı yüklem birlikte hareket etmesi, birlikte çalışması doğanın zorunluluğunun sonucudur. İnsanın ruh ve bedeni ile yüksek derece bileşikliği bir ve aynı yolda eşzamanlı hareketi Spinoza'nın paralelizmidir. Doğadaki bu birlik ve bütünlük zorunluluk, eşzamanlılık ve bir ve aynılık ile açıklandığında karşımıza harmonik bir bütünlük çıkmaktadır.

4. DESCARTES VE SPİNOZA FELSEFESİNDE RUH BEDEN İLİŞKİSİ

4.1. Descartes Felsefesinde Ruhun Bedene Üstünlüğü

Descartes felsefesinde ruh ve bedenden oluşarak varlığa gelen insan iki ayrı töz olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanı oluşturan ruh ve beden birbirinden ayrı töz olarak sonlu tözü oluşturmaktadır. Ruh ve bedeni birbirinden keskin şekilde ayıran Descartes bu iki tözü düalist düzlemde ele almıştır. Descartes'ın felsefesindeki amacı epistemoloji yapmak olduğu için birer ayrı töz olan ruh ve beden arasında bir eşitlik söz konusu değildir. Descartes için ruh, her zaman önde durmuştur. Onun felsefesinde yapmak istediği insanı bilgeliğe götürmektir. İnsanı bilgiye götürecek olan ise insanın ruhudur. İnsan düşünen bir varlıktır. Bu düşünmeyi sağlayan şey ise ruhtur. Bu felsefede ruh düşünür ve bu düşünmeyle insan bilgiyi yapar. Bilgiyi oluşturacak olan insan onun felsefesinde etkin bir düşünmeye sahip olmalıdır. Bu etkin düşünmeyi sağlayan şey ise ruhun düşünmesidir.

Descartes şüphe ile çıktığı yolda kendi beninin bilgisine düşünerek ulaşmaktadır. Ruhunun düşünen yanı olduğuna bu şekilde ulaşır. Ben düşünen bir varlığım dediğinde varlığının nedenini düşünmesiyle bulmaktadır. Descartes için düşünmenin varlığından önce gelmesi ise onun, uzamlı yanını ötelemesine neden olmaktadır. Descartes bilgiye kolayca ulaşabileceği yöne doğru yönelmeyi seçmektedir. Bu yönelim ruha doğrudur. İnsan her ne kadar ruh ve bedenden oluşan bir varlık olsa da Descartes işe ruhla başlamaktadır. Ruh yani düşünen yanı bilmek onun için varlığını bilmekten önce gelmektedir. Ruhun düşünmesi ve bu düşünmenin güç olması bedene vurulan ilk darbedir. Descartes bedeninin bilgisinin yanıltıcı olmasından dolayı hakikati ruhun bilgisinde aramaktadır. Ruhun görevi düşündürmektir. Bedenin görevi ise yer kaplamaktır. Böylelikle insan ruh ve bedenden oluştuğunda ruh düşünür beden ise yer kaplar. Bu iki töz insanda birleşmeden önce ayrı ayrı anlaşılabilme özelliğine sahiptir. Ancak insanda birleştiklerinde birbirlerine etkide bulunurlar. Bu etki ise epistemolojik olarak aynı düzlemde olmayan ruhun bedeni eğitmesi ile olanaklıdır.

Descartes ruhun düşünmesini üstün tuttuğu ve bedene güvenmediği için insan ruh ve bedenden birleşik bir varlıktan öteye gidemez. Bu ayrı iki töz her ne kadar birleşip insanı oluşturmuş olsa da bu felsefede ruh ve beden birbirinden ayrıdır. Ona göre ontolojik anlamda bu birlikte sıkıntı yoktur ama epistemolojik olarak ruh bedeninin üzerinde konumlandırılmıştır. Descartes felsefesinde ruh, bedenden üstün bir varlığa sahiptir. Üstündür çünkü Descartes bu iki tözü en başta bilgiyi yapmak için ayırmıştır. Bu iki töz arasında amacı eşitlik sağlamak değildir. Amacı eşitlik sağlamak olsaydı; Tanrıyı dünyadan, Tanrıyı insandan, ruhu bedenden ayırmazdı. Onun felsefesinin temel hedefi bilgiye ulaşmaktır. Bilginin koşulu ise ruh ve bedeninin insan olarak varlığa gelmesiyle olanaklıdır. Ruh düşünür, düşünmesinin üzerine düşünür ve

insan bilgiyi yapar. İnsan tabiatı gereği ruh ve bedenden oluşarak varlığa Tanrı tarafından getirilmiştir. Tanrı kendisinin nedeni olduğu gibi kendi dışındakilerin de nedenidir. İnsan tabiatındaki bu birleşim Descartes için sadece varlığı açıklamaktadır. Bu sebeple onun varlıkla ilgili bir problemi yoktur. O bilgiye ulaşmak için tüm eserlerinde vurguladığı ruh ve bedenin keskin ayırımına yönelmiştir. Bu ayırım da galip olan ise ruhtur. Diyebiliriz ki o, ruh ile düşünme ve akıl olarak salt zihin felsefesi yapmaktadır. Hakikati aramak için çıktığı yolda ruh onun için önem teşkil etmektedir. Eserlerinde yaptığı şey de bunun açık izahıdır.

Ruhun düşünmesi ve akli kullanması insanı hakikatin bilgisine götürmektedir. Descartes bilgisine ulaştığı ruhu açık ve seçik olarak tanımlar. İnsan düşünmesiyle ruhu ve ruhtan gelen şeyleri açık ve seçik olarak bilmektedir. İnsan hakikati ilk olarak kendi düşünmesinde bulmaktadır. Varlığın bilgisine dahi düşünerek ulaşmaktadır. Bu sebeplerden dolayı ruh bedenden önce gelmektedir. Ruh düşünerek kendini bilir ve sonra varlığını bilebilir. Yani ruh bedene önceldir. Çünkü insan ilk olarak düşünen yanını keşfeder. Bu yolda devam ettiğinde bedeni anlamlandırır ve bilir.

Descartes felsefesinde, ruhu ve bedeni iki ayrı töz olarak kabul etmek en iyi seçenektir. Bu onun düalizmidir. Ona göre ruhun doğası ile bedenin doğası tamamen farklıdır. Düşünmek için çıktığımız yolda tüm şeylere inancımız olsa da onların hiçbirine ihtiyacı yoktur. Ruhun düşündüğünü ve düşündüğünde var olduğu bilgisine açık ve seçik olarak sahiptir. Ruhun düşünmek için bedene ihtiyacı yoktur. Bu nedenle ruhun bilgisi bedenin bilgisinden önce gelmektedir. Düşündüğümüzde düşüncemizin farkında oluruz ancak dış dünyada olanlara karşı şüpheyi düşebiliriz (Descartes, 2008: 54). Düşüncenin, düşünmemizin farkında olmamız şüpheyi götürmez bir gerçektir.

Düşünme gücü ruhun sahip olduğu bir şeydir. Ruh düşünen ve uzamlı olmayan bir varlıktır. Ruh bu anlamda düşünmek için kendi kendine yeterdir. Kendi kendine yeten ruhun uzamlı olan ve düşünmeyen bedene ihtiyacı yoktur. Bu ise ruhun beden olmadan da olabileceğini göstermektedir. Ruh düşünen yan olarak bilgisine açık ve seçik olarak ulaşabiliyorsa bedene ihtiyacı olmaz. Ruh bu sebeple düşünen güçtür (Descartes, 2008: 55).

Descartes'a göre düşünce, bilincinde olduğumuz ve bilgisine dolaysız olarak sahip olduğumuz şeydir. Düşüncenin içerisinde bulunduğu töz, ruh ve ya zihindir (Spinoza, 2015: 33). Burada ruhun bedenden önce düşünmesi bilgisinin kesinliğini göstermektedir. Beden ise varlığında kuşku taşır. Varlığa, düşünmeden sonra ulaştığımız için düşünme ilk ilkedir. İlk ulaştığımız şey sonrasında daha açıktır. Yani ruhun bilgisi bedenin bilgisinden daha açıktır. İlk ilke düşünme olduğu için beden, kendisini kendi üzerinden bilemez (Spinoza, 2015: 35).

Descartes'a göre kuşku duyduğunu anlayan, düşündüğünü bilen ve anlayan ruh kesinliğini bilir. Bu bilginin kesinliğinden şüpheyi duymaz. Bu Descartes'ın felsefesinin temelini oluşturur. Descartes'ın açık ve seçik bilgiyi aradığı ilk yer kendisidir. Kendisinden şüpheyi

duymadığını düşündüğü sürece kendi özünü anlayabilir. Ruhun dışından gelenler yani bedenden gelenler ise şüphe taşımaktadır. Descartes ruhun düşünmesinden şüphe etmez ama beden düşünmesinden şüphe duyar. Açık ve seçik olarak bilgisine düşünerek ulaşan ruh bedenden şüphe duyabilir. Çünkü beden seçiktir ve ruh olmadan kendini bilemez (Spinoza, 2015: 47).

Ruh ve beden birbirinden ayrı tözler olduğu için ruh bedensiz beden de ruhsuz olabilir. Bu ise ancak Tanrısal güç ile olabilir. Sonuç olarak bu iki töz yapı gereği birbirinden tamamen ayrı gerçekliğe sahiptir. Öyle ki ruh ve beden ayrı düşünüldüklerinde ayrı ayrı var olma gücüne sahip ve birbirinden tamamen ayrı tözdürler (Spinoza, 2015. 48).

Bu iki töz, özlerinde ayrı olduklarından dolayı birbirleriyle bağlantıları yoktur. Ancak ruh ve beden, bu iki ayrı töz, sonsuz töz tarafından varlığa getirilmiştir. Ruh ve beden sonsuz tözün yaratmasıyla sonlu töze dönüşmüştür. Bu ise insandır. İnsan iki tözden oluşan düalist bir varlıktır. Bu birleşik varlığın içinde ayrılık, ikilik vardır. Ruh ve beden birbirinden ayrı iki töz olarak anlaşılabilirler. Descartes ruh ve bedeni birbirinden ayrı anlaşılabilir kılarken düalizmini keskinleştirir. İlk olarak yaptığı sonsuz töz ve sonlu töz ayırımından sonra düalizmini sonlu tözde ruh ve bedene indirger. Bu iki tözün birbirinden ayrı anlaşılma olanağı ruhu bedensiz bedeni de ruhsuz düşünebilmemizi sağlar. Ruh ve beden varlıkları tek tek anlaşılabilir. Öyle ki sonsuz töz tarafından yaratılan sonlu tözde düşünen töz yani ruh, önce kendini bilir. Bedenini ise dolaylı olarak bilebilmektedir. Böylelikle ruh bedenle birlikte anlaşılabilirdiğinde ruhun üstte durdu anlaşılmaktadır.

Descartes felsefesinde düşünmek her şeyin üstünde durmaktadır. Çünkü düşünmek ruhun özünü oluşturmaktadır. Bu öz ise ruhun gücüdür. Descartes felsefesinde düşünme, bir prensiptir. Düşünen ruh kendini düşünerek bilmektedir. Bileceği tüm şeyler onda mevcuttur. Descartes'ın vurgulamak istediği, ruhun düşünmek için bedene ihtiyacının olmamasıdır (Laberthonniere, 1959: 58-59).

Descartes'e göre ruh düşünmeden kesilmemelidir. Çünkü varlığın koşulu düşünmesidir. Onun için hayatı değerli kılan düşünmedir. Descartes için düşünmenin üstünde bir düşünme değeri görmektedir. Bu felsefede düşünmeyen ise yeri yoktur. Öyle ki düşünmesiyle kendini bilen insan ve bu düşüncesinin farkında olan insan oldukça değerlidir (Laberthonniere, 1959: 57).

İnsanın kendi tabiatını anlaması öncelikle ruhun düşünmesiyle olanaklıdır. Ruh özüne uygun olduğunda kendini ve kendi dışındakileri anlama olanağı bulmaktadır. Özü düşünmek olan ruhun bilgisiyle bedeni öncelediğini vurgulamıştık. Bu da bize ruhun üstünlüğünü gösteren ayrı bir kanıttır. Descartes felsefesinde ruh üstündür çünkü önce kendisini bilmektedir. Bedeni ise kendisi yoluyla anlamaktadır. Çünkü Descartes için bedeni bilmek ruhu bilmekten daha şüphelidir.

Descartes tüm eserlerinde ruh ve bedenin birbirinden ayrı olduklarını dile getirmiştir. Bu ayrı iki töz iki ayrı varlıktır. Birleşik olarak ele alındığında ise sonlu ve sınırlı bir varlık olmaktadır. İnsan sonsuz töz tarafından yaratılmış bir varlıktır. Ruh ise özü gereği bu bedende muhtardır. Ruh dış dünyada olup bitenleri bilmek için beden ile birlikte hareket etmektedir. Ruh bilgiye ancak tecrübeyle ulaşmaktadır. Kendisi yoluyla kendinde edindiği bilgileri dış dünya ile birleştirerek bilgisini kurmaktadır (Laberthonniere, 1959: 59). Öyle ki bilginin kaynağı olan bilgiyi yapan ise insandır. İnsan var olmaktan başka bir şey olamaz. Ruh ve bedenden zorunlu olarak doğmuştur. Çünkü sonsuz töz tarafından varlığa getirilmiştir. İnsan, olduğundan başka bir şekilde olmayan varlıktır. İnsanın düşünen yanından ya da ruhundan şüphe etmesi olanaksızdır. Descartes'a göre insanın ruhundan kuşkullanması Tanrıya küfretmesi anlamına gelmektedir (Descartes, 2008: 25).

Tanrı tarafından insana atfedilen akıl Tanrının ışığından pay almaktır. İnsanın bu ışıktan pay almasının olanağı ise düşünmesi ile olur. İnsan düşünür ve düşüncesinden şüphe duymamalıdır. Bundan şüphe duymak Tanrı bilgisine de şüphe duymak anlamına geleceğinden Descartes tarafından kabul görmez.

Ruh saf düşünce olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanın görevi ise düşünmek ve bilmektir. İnsan bilmek için düşünen yanını, aklını, ruhunu kullanmak zorundadır (Laberthonniere, 1959: 56). İnsanın bu saf düşünmesinin ruhtan geldiğini biliyoruz. Descartes bu düşüncenin, bu farkındalığın insanda küstahlığa neden olmaması gerektiğini dile getirir. Çünkü bu saf düşünmenin asıl nedeni Tanrı'dır. Ruh, düşünmesiyle Tanrıdan pay alabilir ama insandaki bu düşünce sınırlı ve sonludur. Eğer bu düşünme insanda sonsuz olsaydı, bu durum Tanrı ile insan arasında eşitlik sağlardı. İnsan düşünme kısmından ölçülü bir şekilde pay aldığından ise sınırını bilmektedir. Çünkü insana bu sınırın konulmaması insanda böbürlenmeye sebep olabilirdi. Ancak Descartes insanın elinden bu küstahlığı almıştır (Descartes, 2008: 10).

Descartes, insanı makine olarak tanımlar ancak ruhun düşünmesi insanı makine olmaktan kurtarır. Ruh düşünmesiyle birlikte kendini anladığında Tanrıyı da bilme olanağına sahip olur. Bu zaten ruhun özüne verili bir şeydir. Ruh bilgisini ileri götürmek istediğinde öncelikle kendisini bulmaktadır. Ruh kendisinden yola çıkarak bilgiyi elde eder. Bu düşünme onu Tanrı bilgisine götüren yegâne şeydir. İnsan, ruhun düşünmesiyle Tanrının bilgisine ulaşmak zorundadır. Eğer ruh, Tanrıyı bilemiyorsa hiçbir şekilde bilgiyi elde edemez. Ruhun Tanrıyı bilmesi ona açık ve seçik bilgiyi vermektedir. Yani ruh kendine dair şeyleri açık ve seçik olarak bilmektedir. Ruh tüm şeylerden kuşku duyma hakkına sahiptir. Ama kendi düşünmesinden şüphe duymaz (Descartes, 2008: 59). Öyle ki bu şüphe ona bilgi değil, bilgisizlik verir.

Bu noktadan kalkarak ruh kendisinde bulunan kavramların bilgisini anladığında bileceği tüm şeylerin kapısı aralanır. Ruh kendisinde eksiksiz, sonsuz varlığı yani Tanrının

varlığını bulduğunda amacını bulmaktadır. Ruh sonsuzlukla donatılmış Tanrı bilgisini kendinde bulduğunda Tanrıya inanır. Bu artık onun için şüphe götürmez bir gerçekliktir (Descartes, 2008: 59). Ruh kendinde bulunan bu sonsuz varlığın bilgisine ulaştığında aslında kendi varlığını da temellendirmiş olmaktadır (Descartes, 2008: 60). Ruhun bu düşünmesi sonsuz tözün varlığının kanıtıdır. Ruhun ise düşünen yanı ile zorunlu olarak kendi varlığına olan inancı artmaktadır.

Böylelikle Descartes felsefesinde Tanrının varlığının kanıtı düşünme ile gerçekleşir. Bu düşünmeyi ise ruh yapmaktadır. Ruh bunu yaparken bedene ihtiyaç duymadığı için bu felsefede ruh beden daima üstündedir. Tanrının varlığının düşüncesine ulaştığımızda Tanrıyı cisimli bir şey gibi algılamayız. Çünkü Tanrı eksiksiz olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak cismin özü uzamdan oluşur. Cisim uzamlı ve bölünen bir şeydir ve bölünen bir şey ise eksikliği ifade etmektedir. Ancak Tanrı eksiksiz bir varlık olduğu için cisimli değildir. Öyle ki insan uzamlı yanı ile eksik bir varlıktır (Descartes, 2008: 64). İnsan sonlu ve sınırlı bir varlık olarak eksiktir.

Descartes felsefesinde düşünme iki türdür. İlki anlayışla kavramak yani akla uygun şeyleri kavramaya yönelmek, ikincisi ise istençtir. İstenç, çeşitli olanları kavrama biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada istenç irade iken, anlayış idrak anlamına gelmektedir. Açık ve seçik olanın bilgisi anlayışla olurken, seçik olanın bilgisi istenç ile olur (Descartes, 2008: 70). Anlayış ve istenç insanda birlikte hareket ettiğinde, insanın yanılmasının olanağı yoktur. İnsan yargıda bulunurken hem anlayışa hem de istence ihtiyaç duymaktadır. Ancak istencin alanı geniştir. Anlayışın alanı dar olduğu için istenç yargılarda yanlıya götürebilir (Descartes, 2008: 72).

Sonuç olarak Descartes felsefesinde ruh ve beden ayrı varlığa sahip iki ayrı tözdür. Bu ayrı iki töz Tanrı tarafından insan olarak bir araya getirilmiştir. Ruh ve beden iki ayrı öz olarak ele alındığında anlaşılması kolaydır. Ancak insanda birleşen ruh ve bedeni anlamak zordur. İnsan ruh ve bedenden oluşan birleşik bir varlıktır. Bu birleşiklik beden ruhla birleşmesidir. Descartes'ın bu iki ayrı tözü, her ne kadar birleşmiş gibi görünse de temelde ayrı olduklarını anlamaktayız.

Descartes felsefesinde ruh ve beden, Tanrı ve insan, Tanrı ve dünya ayrımını vurgulamaktadır. Bu ayrılıklar içinde bir birlikten söz etmek oldukça zor bir uğraştır. Düalizmle çıktığı yolda insanı iki ayrı töz olarak ele alması durumu zorlaştırmıştır. İnsan ruh ve bedeni ile vardır ve bu gerçekliğin kendisidir. Ancak Descartes ruh ve bedene atfettiği şeylerle tözleri ayırmakla kalmamış, tözler arasında üstünlük kurmuştur. İnsanın ruh ve beden gibi iki ayrı tözden oluşmasını keskin düalizmi ile alaşağı etmiştir. Descartes düalizmin üzerine hiyerarşi kurmuştur. Bu felsefede ruh düşünen olarak beden üstünde bir güç olarak tanımlanmıştır. Burada ruhun beden üzerine manipölasyonu söz konusudur. Ruhun düşünerek bedene sağladığı üstünlük bedeni manipüle etmiştir.

Descartes'in özneyi temele alarak yaptığı felsefesi aslında yeni bir hakikat arayışıdır. O, ulaştığı hakikatle felsefe tarihinin *cogitosunu* keşfetmiştir ve yaptığı şey devrim niteliğindedir (Ferry, 2008:118). Düşünen ruh insanda bedenle birleşmiştir (Descartes, 2015:12). Düşünüyorum o halde varım önermesi onun hakikate dair ilk bilgisidir. Felsefesinin amacı bilmek olduğu için ilk ilkesi tereddütsüz bu önerme olmuştur. Ne olduğunu incelediğinde bedeni olmadığını ve içinde yaşadığı dünya olmadığını varsaydığında, kendinin var olmadığını düşümemektedir. Kendi varlığının açık seçikliği ile kendini doğası düşünmek olan bir cevher olarak tanımlar. Bu cevher düşünmek ve var olmak için maddi bir şeye ihtiyacı olmayandır. Bu ruhtur. Ben, düşünen ruh olarak, ne ise o olan olarak bedenden tamamıyla ayrıdır. Bu kesinliktir ve şüphe götürmez gerçektir (Descartes, 2010:33). Varlığı bilmenin mükemmelliği ve bu mükemmelliğin kaynağı ise şüphesiz Tanrı'dır. İnsan ruh ve bedenden birleşim bir varlık olarak bu mükemmele bağımlı, eksik ve kusurlu bir varlıktır. Ancak kusursuz olan Tanrıdır. Tanrı ile ruhun bilgisi hakikatin kendisidir. Ruhta olan bedende yoktur çünkü ruh bedensiz hakikattir. Düşünen ruh tıpkı bir dümencinin gemisini hareket ettirmesi gibi bedeni kontrol altına almaktadır. Descartes'e göre ruhu yok etmeye yetecek bir güç olmadığı gibi bu ruhun ölümsüz olduğunu kabul etmek gerekmektedir (Descartes, 2010:55).

Böylece Descartes felsefesinde hakikat arayışında ruhun bedenin üzerinde bir güç olduğu anlaşılmaktadır. Bu ruha gücü veren düşünmesidir. Ruh gücünü düşünmeden aldığı için önce kendini bilir. Ruh kendi üzerine düşündükçe kendini, beden üzerine düşündükçe bedeni anlayabilir. Beden ise ruha muhtaçtır. Ayrı bir töz olarak ruha ihtiyaç duymasa da insanda bir araya geldiklerinde ruha muhtaçtır. Ruhun düşünmesine muhtaç olan beden ruh olmadan bir makinenin dışında bir şey değildir. Beden ruh ile anlam kazanır. Ruhun gücü, makineden ibaret olan bedene anlam katmaktır. Çünkü düşünme Tanrısal bir şeydir. Tanrıdan pay alan ruh düşünür. Düşünmesinin üzerine düşünerek düşünür. Bu düşünme onun ruhunu özgürleştirmektedir. İnsan sonlu bir varlık olarak sınırını ancak düşünme ile aşmaktadır. Dolayısıyla Descartes felsefesinde düalizm temelinde ele alınan ruh ve bedenin birliği değil, ruhun bedene üstünlüğü vardır.

4.2. Spinoza Felsefesinde Ruh ve Bedenin Bir ve Aynılığı

Spinoza felsefesinde de insan ruh ve bedenden oluşarak meydana gelen bir varlıktır. İnsan tek tözün yüklemelerinden oluşmaktadır. Bu felsefede ruh ve beden karşımıza bir ve aynı olarak çıkmaktadır. Ruh ve beden birbirinden ayrı olarak tözün yüklemelerinden oluşmaktadır. Spinoza monist bir düzlemde ruh ve bedenden oluşan insanı açıklar. Öyle ki onun felsefesinde birbirinden ayrı iki töz yoktur. Spinoza'da tek töz vardır ve bu Tanrıdır. Ruh ve bedenden oluşan insan ise Tanrının yüklemelerinden oluşan modustur. Spinoza felsefesinde töz ya da Tanrı

kendisi yoluyla anlaşılabileni ifade etmektedir. Yüklem ise tözün özünü anlatandır. Kip ya da modus ise tözün değişkilerini ifade eder. İnsan ruh ve bedenden yani yüklemelerden oluşan tözün kipidir.

Bu iki yüklemde ruh düşünmeyi beden ise yer kaplamayı ifade etmektedir. Bu iki yüklem ile oluşan insan hem düşünen hem de yer kaplayan bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanın özü Tanrının bir değişkisidir. Öyle ki insan özü gereği Tanrının bir parçasıdır. Ancak Tanrı, insanın özüne ait bir varlık değildir. İnsan, oluştuğu yüklemelerden dolayı Tanrının bir parçasıdır (Spinoza, 1996: 64).

Tanrı insanın bir parçası olmadığı için insanın biçimini oluşturamaz. Öyle ki Tanrı insanın özüne ait değildir. Töz zorunluluktan varlığa geldiği için özü zorunlu varoluş içermektedir. Eğer Tanrının özünde insan olsaydı insanın da zorunlu olarak varlığa gelmesi gerekecekti. Ancak bu saçmadır. Tanrının özünde insan yoktur ama insanın özünde Tanrısal parça vardır. Bu öz belirli bir yolda Tanrıyı anlatmaktadır (Spinoza, 1996: 63).

Spinoza felsefesinde insan bedeni birçok parçadan oluşmaktadır. Ancak bu parçalar yüksek oranda birleşiktir. İnsan bedenini oluşturan bu parçalar dışsal şeylerden insan bedeninin kendi dışındaki şeylerden etkilenmektedir. İnsan ruhu ise bu etkilenimleri anlamak zorundadır (Spinoza, 1996: 70). İşte bu noktada Spinoza ruhla beden arasındaki bağı kurmuş bulunmaktadır. Ruh ve bedenden oluşan insan etkilenim ile bir yolda hareket etmektedir. Spinozada ruh ve beden birbirinden ayrı yüklem olarak bir araya gelse de özlerinde aynıdır. Bu durumu Spinoza etkilenim ile çözmeye çalışmıştır.

Ruh ve bedenin birlikte olmasının koşulu etkilenimdir. Bu kavram ruh ve bedeni bir ve aynı yapan etkidir. İnsan bedeni dışsal şeylerden etkilenir. Bu etkilenimleri ise ruh algılamak zorundadır. Dolayısıyla ruh dışsal şeylerin doğasını bedenin etkilenimleri yoluyla anlar. (Spinoza, 1996: 71). Spinoza'da beden etkilenir, ruh ise algılar. Bu, iki yüklem arasındaki dengedir.

Spinoza etkilenim kavramı ile birlikte paralel bir düzlem yaratmıştır. Burada ruh ve bedenin ayrılığı söz konusu değildir. Burada işlenen ruh ve bedenin ayrı doğaları olsa da etkilenim ile aynı yolda devam etmek zorunda olmalarıdır. Ruhun bedene, bedenin de ruha üstünlüğü söz konusu değildir. Spinoza'nın kurduğu bu paralel bağlantı etkilenim sonucunda ortaya çıkmaktadır. İnsan Tanrının özünün bir parçası olarak ruh ve bedenden oluşmuş birleşik bir varlıktır. Ruh ile beden bir ve aynı yolda Tanrıyı anlatmak zorundadır.

Böylelikle Spinoza, Descartes'ın düalist töz anlayışının neden olduğu problemi paralelizm ile çözmeye çalışır. Ruh ve bedenin ayrılığını paralelizm ile çözüp yüklemeler arasında bir ve aynılığı yakalamıştır. Spinoza felsefesinde ruh ve bedenin etkilenme ilişkisinin sebebi Tanrıdır. Ruh ve beden, etkilenmeye belirlenen varlıklardır. Ruh bedenden etkilenmeye belirlenmiştir. Bu belirlenmenin nedeni zorunlu olarak Tanrıdır. Düşünme yüklemi ve uzam

yüklemi yani ruh ve beden belirlenimde eşzamanlıdır. Yani ruh ve beden belirlenim altında bir ve aynıdır. Bu sebeple eşzamanlı hareket etmek zorundadırlar. Öyle ki ruh ve beden birlikte hareket etmeye belirlenmiştir. Bu belirlenim Tanrıdan olduğu için zorunludur (Spinoza, 1996: 103).

Bu felsefede ruh ve beden bir olmaktan diğeri anlaşılamamaktadır. Ruh ve beden birbirine ihtiyacı vardır. Çünkü işleyişleri eşzamanlıdır. Beden ruhu etkiler ve bu etki zorunlu bir etkidir. Bu zorunluluğun sebebi ise Tanrının zorunluluğudur. Öyle ki Tanrı belirleyen neden olarak bunu, zorunlu olarak yapmaktadır. Ruh bedenden etkilendiğinde bunu, belirlendiği için yapmaktadır. Bu belirlenme Tanrının da içinde olduğu zorunlulukla açıklanmaktadır (Spinoza, 1996: 103).

Spinoza felsefesinde kurulan bu etkilenim bağı; beden dışsal şeylerden etkilenmesi, ruhun ise bu etkilenimleri algılamasıyla gerçekteşir. İnsan bedeni birçok şeyden etkilenen bir varlıktır. Beden etkilenimlerle değişime uğrasa da etkilenim devam etmektedir. Bu etkinin zorunlu nedeni Tanrı'dır. Bu etkilenim ilişkisinde beden birçok yolda etkilenir ve ruh bunları algılar. Bu bağ da Tanrıdan dolayı zorunludur.

İnsan ruhu kimi zaman etkin kimi zaman edilgindir. Ruh etkin olduğunda zorunlu olarak etkindir. Beden tarafından yeterli idea kendisine etkilenim yoluyla geldiğinde, ruh zorunlu olarak etkin olacaktır. Ancak beden tarafından yetersiz idea ile etkilendiğinde edilgin olmak zorundadır. Sonuç olarak verili bir nedenden gerekli etki doğmalıdır. Verili bir neden yeterli bir idea ise ruh yeterli idea ile etkin olmak zorundadır (Spinoza, 1996: 100).

Ruh etkin ve edilgin olmaya kendisine gelen etkilenimlerle belirlenir. Ancak bu, ruhu beden belirdiği anlamına gelmez. Ruh bedeni belirlemez. Ruh ve beden eşzamanlı olarak Tanrı tarafından belirlenmiştir. Bu belirlenmenin tek kaynağı Tanrı'dır. Spinoza'da Tanrının, belirleyen olarak merkezde durması, ruh ve bedeni bir yolda hareket sürüklemiştir. Ruh ve beden birlikte hareket ettiklerinde Tanrının doğasını anlatırlar (Spinoza, 1996: 103). Bu birlikte hareket etme ise Spinoza'nın paralellik anlayışını gördüğümüz noktadır. Ruh etkin yapan şey ruhun yeterli idealarından oluşmalıdır. Ruh yetersiz idea taşıdığında ise zorunlu olarak edilgindir (Spinoza, 1996: 104).

Ruh ve beden bir ve aynı yolda oldukları için varlıklarını sürdürmeye çabalamaktadırlar. Bu çaba ise bu varlıkların kendinde olduğu sürece mümkündür. Tanrıyı belirli bir yolda anlatan bu yüklem ancak etkin olduklarında güçlü olabilirler (Spinoza, 1996: 105). İnsanda birleşen bu iki yüklem birbirine üstünlüğü olmadığı gibi birbirlerini yok edemezler. Eğer böyle bir güçleri olsaydı ruh ve beden insanda bir araya gelemezlerdi (Spinoza, 1996: 105).

Ruh ve beden varlığını sürdürme çabası onların özüne verili bir şeydir. Var olan her şey varlığını sürdürme çabasındadır. Bu çaba sonlu değil ama belirsiz bir zamanda gerçekteşmektedir. Varlık var olmaya devam ettiği sürece çaba belirsiz bir zamanda devam

etmektedir. Ruh var olduğu sürece çabasının farkındadır. İnsanın özünden çaba zorunlu olarak çıkmaktadır. Ruh yeterli ideaya sahip olduğunda belirsiz sürede çabası devam etmektedir ve ruh bu çabanın farkındadır. İnsanın çabası hem ruh hem de bedende olduğunda itki olarak adlandırılır. Bu itki bilinçli bir istektir (Spinoza, 1996: 106-107).

Spinoza felsefesinde ruh ve beden birlikte çabalayan tek varlıktır. Tanrı'nın yüklemelerinin değişkisinden oluşan insan, varlığını sürdürdüğü sürece çabasında devam etmektedir. Öyle ki ruh ve beden bir ve aynı yolda çabalamaktadırlar. Ruh ve beden birlikte yol aldıkları için birlikte çalışırlar. Spinoza'da bedenin varoluşu dışlanamaz. Bedeni dışlayan bir ideanın ruhta bulunması olanaksızdır. Çünkü bedenin etkinlik gücünü arttıran şey ruhun da etkinlik gücünü arttırmaktadır. Yine aynı şekilde bedenin etkinlik gücünü azaltan şey ruhu da etkilemektedir (Spinoza, 1996: 107).

Ruhun bedeni dışlaması olanaksız olduğu gibi onun varlığına müdahalesi de olamaz. Ruh bedenin varlık nedeni olmadığı gibi, beden de ruhun varlık nedeni değildir. Ruhun yaptığı şey bedenin etkinlik gücünü arttıran şeylere yardım etmektir. Ruh bedenin gücünü azaltmaya çabalamaz. Aksine çabalayarak gücü arttırıp birlikte yol alır (Spinoza, 1996: 108). Ruh bedenin etkinlik gücünü azaltan şeylere yardımcı olmaz. Ruh bedenin etkinlik gücünü arttıran şeylere yöneldiği gücünü şeylere yöneltmekte isteksizdir (Spinoza, 1996: 108-109). Ruh etkinlik gücünü arttıran şeyleri imgelemeye yönelir. Etkinlik gücünü azaltan şeylerden ise kaçır (Spinoza, 1996: 133).

Spinoza felsefesinde insan düşünen bir varlıktır. İnsanın özünde varoluş yoktur ama insan düşünür. Bu düşünme Tanrının yüklemidir. Yani Tanrı düşünen bir varlıktır. Tanrının özüne ait olan bu yüklem aslında Tanrısal özdürler (Spinoza, 1996: 57). Uzam ve düşünme birliğinden meydana gelen insan Tanrının değişkisini ifade etmektedir. Tanrı hem uzamlı hem de düşünen bir varlıktır. Uzamlı ve düşünen olmak Tanrının özünden kaynaklanan zorunlulukla açıklanır. Tanrıda tüm şeylerin ideası mevcuttur. Çünkü Tanrı sonsuz yolda düşünenidir.

Tanrı zorunludur ve Tanrının gücünde olanlar da zorunludur. Tanrının etkin özü onun gücüdür. Tanrı zorunlu ve tek varlıktır. Tanrı sonsuz yolda bir olmalıdır (Spinoza, 1996: 59). Bu ise bize Spinoza'nın monizmini göstermektedir. Spinoza Tanrıyı tek töz olarak kabul eder. Tanrının yüklemelerinden oluşan insanı ise etkilenim ile birbirine bağlamaktadır.

Tanrının düşünme gücünün onun etkin özüne ait olduğunu dile getirmiştik. Bu etkin özü ise ruh ve bedeni ile insan anlatmaktadır. Çünkü Tanrının ideası düşünce ve uzam yüklemeleri ile bir ve aynı şeylerdir. Bu sebeple ister düşünce yüklemine ele alalım istersek de uzam yüklemine ele alalım nedenlerin aynı bağlantıda bir ve aynı düzende ilerlediklerini görebiliriz. Bu düzenli bağlantı ise sonsuz sürede devam etmektedir. Tanrı yüklemelerden oluştuğu sürece kendinde olan tüm varlıkların nedeni olacaktır. Çünkü olmak zorundadır (Spinoza, 1996: 60-61). İnsanın özü ise Tanrının bu yüklemelerinden oluşmaktadır.

Diyebiliriz ki insanın özü Tanrıdan parçalar taşımaktadır. Bu parçalar ise Tanrıyı bir yolda anlatmaktadır. Tanrıyı bir yolda anlatan insanın özü eyleme Tanrı tarafından belirlenmiştir. Varlığının nedeni Tanrıdır. Eylemesinin nedeni ise kendisidir. Ruh ve beden bir ve aynı yolda hareket ederken ruhun nesnesi bedendir. Beden ruhun onu duyumsadığı şekilde vardır. İnsan ruh ve bedenden oluşan birleşik bir varlıktır (Spinoza, 1996: 65). Ancak bu birlik arasında hiyerarşi yoktur. Bedenin ruhun nesnesi olması ruha bir üstünlük sağlamaz. Aksine beden etkilenimle ruhu harekete geçirir. Aralarındaki bu ilişki bir birleşmenin ötesini ifade etmektedir.

Ruh ve beden birleşik bir varlığın ötesinde bir olan varlıktır. Bu varlık Tanrının belirlenimi ile bir ve aynı yolda hareket etmektedir. Atıf'ın da dediği gibi; insan ontolojik olarak Tanrının yasasına zorunlu olarak bağlıdır. Ruh ve bedenden oluşan insan kendini bu zorunluluk içinde açıklama olanağı bulmaktadır. İnsanın eylemlerini özgür irade ya da istençle açıklaması öncelikle ruh ve bedenin ilişkisine aykırıdır. İnsan bunu zorunlulukla açıklamalıdır. Bu böyle açıklandığında ise özgür iradede ruhun üstün olduğu ortaya çıkmaktadır (Atıf, 2015:158).

Sonuç olarak Spinoza felsefesinde ruhu bilmek kadar bedeni de bilmek gerekmektedir. İnsan bileşik bir varlık olarak kendini, ruhunu, bedenini anladığında doğasını kavrayabilme olanağına sahip olur. Doğayı bilmek Tanrıyı bilmektir. İnsan ancak ruhu ve bedeniyle birliği yakaladığında bu bilgiye erişebilir. Öyle ki ruh ve beden bir ve aynı şeydir. Ruhun bedene bedeninde ruha üstünlüğü yoktur.

4.3. Descartes'ın Düalizmi ve Spinoza'nın Paralelizmi

Descartes ve Spinoza felsefesinde töz anlayışını ve ardından ruh ve beden anlayışlarını inceledikten sonra tezimizin bu alt başlığında Spinoza'nın Descartes'ın düalizmine karşı geliştirdiği paralelizmini inceleyeceğiz.

Descartes modern dönemde özne temelli felsefesiyle dönemin odak noktası olmuştur. Ruh ve beden konusunu yeniden ele alarak gündeme getirmiştir. Ancak bu ele alma yerinde olmamıştır. Descartes'la birlikte ruh ve beden ilişkisi bir sorunsala dönüşmüş ve çelişkili düşünce olmuştur (Bumin, 2016: 12). Descartes'ın düalist bir yaklaşımla ruh ve bedeni incelemesi ve bu iki kavramı birbirinden ayırması sorunu daha zor bir hale getirmiştir. Spinoza ise felsefe eğitimi boyunca Descartes'ı çok fazla okumuş ve analiz etme şansını yakalamıştır. Spinoza, Descartes felsefesinde sorun olarak gördüğü ikili töz anlayışını yani Descartes'ın düalizmini kendi geliştirdiği paralelizm ile çözmeye çalışmıştır.

Spinoza, Descartes felsefesinden etkilenmiş olmasına rağmen onda sorun olarak gördüğü düalizmi iki noktada çözmeye çalışmıştır. Spinoza, Descartes'ın doğanın dışına çıkardığı insan ruhunu sorun olarak görmekteydi. İkinci olarak ise Tanrıya beslediği inancı bilim

ile uzlaştırma çabasıydı. Bu noktada Spinoza'nın Descartes felsefesindeki düalizm eleştirisi haklılık göstermektedir (Cevizci, 2009: 296).

Descartes'in düalist anlayışını eleştiren Spinoza geliştirdiği ruh ve beden anlayışıyla Descartes'in düalizminin üzerine çıkmıştır. Monist bir tutumla Tanrı ve ruh beden konusunu yeni bir bakışla ele almıştır. Onun felsefesinde yapmak istediği klasik geleneğe bir eleştiri niteliğindedir. Spinoza monist bir yaklaşımla öz, töz, Tanrı ya da doğa kavramlarını birleştirmiş ve Tanrıdan yaratma kavramını almıştır. Her şeyin üzerinde duran güç olan Tanrı anlayışına felsefesinde yer açmamıştır. O, Tanrıyı her şeyin üstünde başına buyruk bir güç olarak değil Tanrıyı zorunluluk kavramıyla sunmuştur. Onun felsefesinde Tanrı yaratan bir varlık değil, üreten bir varlıktır. Tanrı doğa, doğa Tanrıdır. Yani Spinoza'nın Tanrısı bilinmeyen bir evrenden insana tepeden bakan bir Tanrı değildir.

Onun felsefeye getirdiği yenilik beden kavramıdır. Spinoza beden kavramını bilmediğimizi dile getirmektedir. Bedenin neler yapabileceğini merak etmiştir. Ona göre ruh ve beden konusunda yeteri kadar açıklama yapılmıştır ama bedenin tam olarak ne olduğu araştırılmamıştır. Spinoza bunu bilgi eksikliği olarak görmektedir. Onun için şaşırtıcı olan bedenin kendisidir (Deleuze, 2011: 21).

Spinoza beden üzerindeki hassasiyeti ve araştırmaları sonucunda ruh ve bedenin birbirine göre ayrıcalıklı bir yapıya sahip olmadığını da öne sürmüştür. Bu nedenle Descartes'de ayrıcalıklı görünen ruh görüşüne karşı çıkmış, eşdeğerliği savunmuştur. Spinoza felsefesinde diğer önemli konu ise paralelizmdir. Spinoza'da paralelizm ruh ve beden arasındaki nedenselliği kabul etmemesidir. Nedenselliği kabul etmediği için de bu iki kavramın birbirlerine üstünlüğü yoktur. Spinoza'nın felsefesinde ruhun bedene üstün olmaması aynı şekilde bedeni ruhun üstünde tutması anlamında değildir. Spinoza'da ruh ve bedenin birbirlerine üstünlüğü söz konusu değildir. Bu konuda sunduğu paralelizm bunu açıklamaya yeterlidir. Paralelizm olmadığında ise karşımıza ruh ve bedenin ayrılığı çıkmaktadır. Ruh ve beden aynı olmadığı gibi, ruhun bedenin üstünde olması vardır. Şüphesiz paralelizmin karşısında olan Descartes'tir. Descartes'ta ruh, düşünmesiyle hareketin başlatıcısıdır. Beden ruh olmadan hareket edemez. Ancak Spinoza'da ise ruhtaki bir hareket bedenin de hareketine sebep olmaktadır. Aynı şekilde bedendeki bir hareket de ruhu hareketlendirmektedir. Spinoza'da ruhun bedene bedenin de ruha üstünlüğü yoktur (Deleuze, 2011: 22).

Öyle ki bedeni ön plana çıkaran Spinoza'nın niyeti bedene üstünlük vermek anlamında değildir. Onun için beden bilinmesi gereken bir şeydir. Paralelizm bağlamında ele alınan ruh ve bedenin her ikisini de bilmek gerekmektedir. Ruhun bilgisi bedenin bilgisinden üstün değildir. Ruh ve bedenin her ikisinin detaylıca bilinmesi gerekmektedir. Eğer biz ruhun bilgisini üstün tutuyor ve bedeni dışlıyorsak bu paralelizm ile çelişen bir şey olacaktır (Deleuze, 2011: 22).

Descartes'ın yaptığı şey tam olarak paralelizmle çelişen bir şeydir. Çünkü Descartes ruhu bedenün üstünde tutarak bedenün üstünde tahakküm kurmuştur. Dışlanan bedenün ise ruh ile birlikte ele alınması olanaksızdır. Descartes'ın düalizminin sorunu budur. Çünkü ruhun bedene üstünlüğü vardır. Spinoza'da paralel tarzda ruh ve bedeni karşılaştırmak bu iki yüklemi birbirine indirgemekle olanaklı olmaktadır. Spinoza ruhun gücünü bulmak için bedenün bilgisine ihtiyaç duymaktadır. Ruh ve bedeni birbirine indirgeyerek paralel bir düzlemde ele aldığında bu birleşik varlıktan güçlü bir bütünlük ortaya çıkmaktadır. Descartes felsefesinde ise ruh ve beden birleşik varlık olsa da bütünlük yoktur. Çünkü ruh ve beden birbirinden ayrı ve ruhun bedene üstünlüğü vardır.

Spinoza'da birleşik varlıktan oluşan güçlü bütünlük bazı durumlarda bilgiyi bozabilmektedir. Bu, ruh ve beden arasında dengenin bozulması ile olmaktadır. Yani paralelizmle kurulan nedenlerin düzeni sonsuz birleşme ve sonsuz bozulma içermektedir. İnsan ise bu birleşmenin ve dağılmanın ötesini bilmemektedir. İnsan etkiye maruz kaldığında bu etkinin bıraktığı şeyin ötesini bilmemektedir. İnsan sadece ruhta ne olduğunu ve bedenden gelenin ruhta ne yarattığını bilmektedir. İnsanın bunun ötesine gitmesi mümkün görünmemektedir (Deleuze, 2011: 23).

Ruh ve bedene etki eden şeyler karışmış ve bozulmuş şekiller veriyorsa bunlar, upuygun olmayan fikirlerdir. Bu Deleuze'e göre ilk insanı mükemmel olarak düşünmemizin nedenini göstermektedir. Nedenlerden habersiz sonuçlara maruz kalmak ise köleliktir. Spinoza burada Tanrıbilimin mutlu ve mükemmel âdemine gönderme yapmıştır (Deleuze, 2011: 23). Bu bağlamda insan kendi bilgisizliğinde sonuçları neden olarak anlamaktadır. Bu insanın yanılsamasıdır. Bir başka yanılsama ise kendini neden olarak kabul edip beden üzerinde üstünlüğe sahip olduğunu düşünmesidir. Diğer yanılsama ise nedenin ve sonucun üzerinde insana ceza ve ödül evreni hazırlayan özgür ve istenç ile anlayıştan oluşan bir Tanrıdır. Bu üç yanılsama aslında bir rüyadır (Deleuze, 2011: 24).

Spinoza'da paralelizm bağlantısını kurduğumuz ruh düşünmeyi beden ise uzamı ifade etmektedir. İnsan ise bir öze sahip olduğu için bir fikir tarafından kurulmaktadır. Ruh bedene karşılık gelen fikirdir. Ruh düşünceye karşılık gelen fikirlerle açıklanırken beden ise uzamla ifade edilmektedir. Tüm şeyler aynı zamanda ruh ve beden yani şey ve fikirdir. Bu fikirlerin tamamının içinde olan ise Tanrı'dır. Ruh ve bedenün etkilenimleri sayesinde ruh bedeni bilir. Bedenün etkilenimleri ruhla arasında kurulan bir etkileşimlenmedir. Ruh ve beden sonsuz tözün parçaları olarak bir ve aynı düzene göre hareket etmektedir. Ruh ve bedenün birbirini üretmesi söz konusu olmadığı için aralarında bir örtüşme vardır. Dolayısıyla ruh ve bedenün ya da düşünce ve uzamın bir ve aynı düzeni olan bir ve aynı düzen vardır (Deleuze, 2011: 99).

Bu düzen belli bir nedensellik içinde ele alınmaktadır. Spinoza felsefesinin orijinallliği gerçek bir nedensellik olmadan anlaşılamamaktadır. Nedensellik olmadan ne düzen ne de

bağlantı anlaşılabilir. Spinoza felsefesine paralelizm kavramının uyma sebebi ise bu noktadadır. Onun felsefesinde gerçek bir nedensellik vardır. Düzen ve bağlantısında bir özdeşlik vardır. (Deleuze, 2011: 100). Bu sebeple bize bir nedenler zinciri sunmaktadır. İlk neden ise Tanrı'dır. Ancak bu nedensellikte hiyerarşi yoktur. Nedenler arasındaki bu özdeşlik ile Spinoza'da Tanrısal bir yaratım yoktur. Ruh düşünme kipinin altında, beden ise uzam kipinin altında üretilmektedir. Öyle ki düzen özdeşliği dışında bağlantı özdeşliği ile ruh ve bedenin eşit birleşimi ve bir ilke eşitliği vardır (Deleuze, 2011: 100). Bu ise onun paralelizmidir.

Ruh ve bedenin düzen ve bağlantıları birbirine uymaktadırlar. Bu noktadaruh ve bedenin bu durumu bilgilimsel paralelizmin ilk aşamasıdır. Spinoza'nın sonucun bilgisinin nedeni içerdiğini bulduğu yerdir. Spinoza kendinde bulunan her fikrin bir karşılığı olduğunu kanıtlamak istemiştir. Ancak onun felsefesinde paralelizm ruh ve beden ilişkisinde özdeşliğe denk gelmektedir (Deleuze, 2011: 101). Spinoza'nın paralelizmi kiplerin kendileri aracılığıyla düşünceleri gereken bir nedene sahip olduğudur. Yani ruhun özü ve bedenin özünü anlatan bir fikir vardır (Deleuze, 2011: 105).

Spinoza'nın felsefesinde bedene getirdiği bu yeni bakış onu paralelizme götürmüştür. Onun için bedeni bilmek ruhu bilmekten daha hayret vericidir. Ruh ve bedeni bu denli açık bilmek aslında doğayı bilmektir. Ruh ve bedenden oluşan insan Tanrısal bir parçadır. Çünkü Tanrının yüklemelerinden oluşmaktadır. Tanrıyı anlamamanın koşulu insanın doğasını anlamasıyla olanaklıdır. İnsan ilk olarak ruhunu ve bedenini yani Tanrıdan gelen özünü anlamalıdır. Spinoza'da boşluk kavramının anlamı yoktur. Onun felsefesinde anlattığı şeyler arasında sıkı bir bağ vardır. Spinoza çokluğun içinde birliği sağlamaya çalışmıştır. Ancak çokluğa birlik ile başlamıştır.

Düşünce yüklemi ve uzam yüklemi yani ruh ve beden bir ve aynı şeyin düzen ve bağlantısı içindedir. Bu iki yüklem tözün yüklemeleridir. Özlerinde birlik olmasa da tözlerinde bir birlik sağlanmıştır (Zelyüt, 2011: 42).

Ruh ve beden iki ayrı yüklem olarak varlığa gelen bileşik bir varlıktır. Bu varlıkta mükemmel bir bütünlük vardır. Spinoza'ya göre düşünme yüklemine karşılık gelen uzam yüklemi, uzam yüklemine karşılık gelen düşünme yüklemi vardır. Öyle ki her ideye karşılık bir beden vardır. Bunun adı ise paralelizmdir. Spinoza'da ideanın nesnesi beden olduğu için ruh bedene, beden de ruha karşılık gelmektedir (Zelyüt, 2011: 43).

Bu düşüncenin tam aksini ise Descartes felsefesinde bulmaktayız. Descartes ruh ve bedeni keskin düalizmiyle ayırmıştır. İnsanın ruh ve bedeninin birleşik olup bu kadar ayrı uçlara götürülmesi Spinoza tarafından paralel bağlantı ile kurtarılmaya çalışılmıştır. Spinoza Tanrı, ruh ve beden, insan konusuna farklı yaklaşmıştır. Sisteminin en tepesinde duran Tanrı özünden zorunluluk ile varlığa gelmiştir. Tanrı bir güçtür ama bu gücü onu, her şeyin üstünde tutmamaktadır. Spinoza'da tepeden bakan bir Tanrı anlayışı yoktur. Çok naif bir şekilde Tanrı

doğa, doğa Tanrıdır. Tanrının gücü kendini gerçekliğe getirmesidir. Ve bu güç ile neden olarak kendinden sonrakileri varlığa getirmesidir.

Descartes'ta ise her şeyin nedeni olan Tanrı her şeyin üstünde durmaktadır. Onun Tanrısı tepeden bakan evrene aşkın bir Tanrı'dır. Ve ilk neden olarak kendinden sonrakilerin yaratıcısıdır. Spinoza, Descartes'ın bu klasik Tanrı anlayışını kabul etmeyerek farklı tasarım sunmuştur. Spinoza, Descartes'ın Tanrısının elinden özgür iradesini alarak onu zorunlu bir varlık yapmıştır. Spinoza bu Tanrı anlayışıyla evrenin dışında duran Tanrıyı evrenin içine çekmiştir. Doğada olan bu Tanrı doğal olan insan tarafından kolayca anlaşılacaktır. Tanrı doğanın içinde insan ile aynı yerde olduğu ve aynı düzen ve bağlantıda olduğu için anlaşılabilir.

Kendini bu düzeni anlayan insanın bunu anlaması zor değildir. Felsefesinde bulduğumuz paralelizm ise bu düzen ve bağlantıyı anlamamıza yardımcı olmaktadır. Spinoza'nın Descartes'a karşı çıktığı ikili töz anlayışı kendi sisteminde çözüme ulaşmıştır. Birer ayrı yüklemden bir varlık oluşturarak bu iki yüklem arasında paralelliği sağlamıştır. Görüldüğü üzere Spinoza'nın ruh ve bedeni birlikte ahenkle dans ederken Descartes'ın ruh ve bedeni yolları çoktan ayırmıştır. Descartes'ın ruhu o kadar yukarılara çıkmıştır ki bedensiz kalmıştır. Descartes'ın özü düşünmek olan ruhu bedenden ayrıldıkça güç kazanırken, Spinoza'da ruh ve bedenin birliğinin gücü vardır.

Descartes felsefesinde ruh ya da düşünme, ilk olarak kendisini bilir. Onun için varlığı bilmek ruhu bilmekten sonra gelmektedir. Çünkü ruhu bilmek daha kolaydır. Ancak Spinoza zoru seçmiştir. Spinoza bedenin peşinden gitmektedir. Onun için önemli olan ruhu bilmek kadar bedeni de bilmektir. Tüm bunlar bağlamında Descartes ve Spinoza'nın ruh beden anlayışlarında taban tabana bir zıtlık vardır.

Ruh ve beden konusunu keskince ayırarak işleyen Descartes ve karşısında ruh ve bedeni birlikte ele alan Spinoza, Descartes'ın düalizmini paralelizm ile yumuşatmıştır. Descartes ruh ve bedenin arasında hiçbir benzerlik olmasına karşı çıkarken Spinoza ikisi arasındaki eşitliğe vurgu yapmıştır. Ona göre birlik ön planda olmalıdır. Spinoza'nın her şeyin var olmasının temeline Tanrı fikrini koyduğu görülmektedir.

Descartes ve Spinoza felsefesinde Tanrı kavramı kendi kendinin nedeni olmak bağlamında aynıdır. Ancak Descartes'ın sonsuz tözü doğanın dışında konumlandırılmıştır. Spinoza ise sonsuz tözünü doğanın içerisine çekmiştir. Hatta onun felsefesinde doğa ve Tanrı eşitliği söz konusudur. Spinoza felsefesinde Tanrının sonsuz yüklemi vardır. Ancak insan sadece Tanrının iki yükleminden oluşmaktadır. Tanrının her yüklemine kendi altında ele alındığında kendinde bir ve aynıdır. Düşünce ve uzam Tanrının bir niteliği olarak farklı niteliklere sahiptirler. Bu farklı iki nitelik Spinoza felsefesinin en başında paralel bir bakış ile birleştirilmiştir.

Spinoza'ya atfedilen bu paralelizm sınırlı anlamda paralelizmdir. Bu paralelizm sadece ruh ve beden kavramını birleştirmek konusunda yeterlidir. Spinoza'da ruh ve beden ontolojik olarak aynıdır. Ruh bedenden beden de ruhtan ayrı ele alınmaz. Bu ise onun paralelizminin başladığı ilk noktadır. Ruh ve beden özlerinde ayrı olsalar da birleştikten sonra ayrı ele almak söz konusu değildir. Aslında bu nokta Spinoza'nın düalizme ilk karşı koyuşudur denilebilir. Çünkü Spinoza bu iki yüklem ayrı gerçekliğini kabul etse de onları birbirinden ayırarak bilgisine ulaşmaya çalışmaz. Ruh ve beden aynı yolda ele alınmaktadır. Hatta bu felsefede ruhun nesnesi bedendir. Ancak bu, ruhun onu belirlediği ya da bedenini onu belirleyeceği anlamına gelmemektedir. Birinin diğerini belirlediği anlamına gelmediği gibi etkilediği anlamına da gelmemektedir. Çünkü gerçeklikte insanda ruh ve beden aynıdır.

Ruh ve beden doğada doğanın içinde bağlantılıdır. Bu ikisinin birinin düşüncesini belirlemesi ya da aynı şekilde birinin düşünceyle bedenini hareketinin sebebi olması söz konusu değildir. Ruh ve beden eşzamanlılığı vardır. Ruh ve beden birlikte harekette kalıp birlikte düşünürler. Ancak Descartes felsefesinde bunun tam tersi bir durum vardır. Ruh ve beden eşzamanlı hareket etmediği gibi birbirinden tamamen ayrıdır. Ruh ve beden ayrılması Spinoza için tamamen ters bir durumdur. Bu onun için gerçek bir yanılgıdır. Descartes'ta ruhun ve bedenini ayrı ayrı gerçeklikleri vardır. Ama ruhun hür bir gerçekliği vardır. Onun şüpheyi çıktığı yolda ruhun gerçekliği konusunda şüphe duymasa da bedeninden şüphe duymuştur. Ayrı ayrı gerçekliğe sahip olanın birinin diğerinden daha üstün olduğu şüphe ile dile getirilmiştir.

Ruhun açık ve seçik olarak düşüncesinden şüphe etmeyip bedeninin şüpheli olması bunu açık olarak göstermektedir. Descartes ruhun düşünmesinden bir an olsun şüphe duymaz. Çünkü düşünmeyi inkâr edilmez bir gerçek olarak kabul eder. Düşünceyi inkâr etmek için yine düşünmek gerektiğini kabul etmektedir. Bu nedenle ruhun düşünmesinden şüphe etmez. Ruhun aksine beden şüpheyi düşebilir. Öyle ki beden olmadan düşünce devam etmektedir. Onun felsefesinde ruhun bağımsızlığının izahı vardır. Bu sebeple de ruh ve beden düalizmi vardır.

Descartes'ta ruh ve beden arasında çok büyük bir farklılık söz konusudur. Ruh onun felsefesinde bölünmez, bölümleri olmayan bağımsız bir yere sahipken beden bölünebilen bir şeydir. Öyle ki beden bölümleri vardır. Ancak ruhun bölümleri yoktur. Sadece ruhun düşünmesini yani düşünceyi parçalara bölmek mümkündür. Ama düşünmeyi ya da ruhu bölmek olanaksızdır.

Spinoza ruh ve beden farklı olduğunu ama ontolojik düzlemde farklı olmayacağını kabul görmüştür. Ruh ve beden Tanrısal gerçeklikte, bir sırada, bir düzen ve bağlantıda, bir yolda devam etmektedir. Onun felsefesinde ruh ve beden aynı düzen ve bağlantıda eşzamanlı hareket etmektedir. Bu durumu ayna görüntüsü ile ifade edebiliriz. Ruhun ayna görüntüsü beden, beden ayna görüntüsü ise ruhtur. Bu sebeple eşzamanlılık zorunlu bir eşzamanlılık olmak zorundadır. Bu ayna görüntüsünden dolayı biri diğerini belirler demek mümkün değildir.

Her ikisi de birbirinden ayrı özgürlüğe sahip değildir. Düşünce ruhun uzantısı ve sonsuz düşüncenin tezahürüdür. Ruh ve beden birbirinden ayrı ve birbirine üstünlüğü olan özgürlüğe sahip değildirler. Descartes'ın dile getirdiği ruh ve beden anlayışında ruh bedene şekil veren olarak karşımıza çıkmaktadır. Spinoza'da ise ruh bedene sıkışmış olarak karşımıza çıkmaktadır. Spinoza'da beden ruha etki ederken, Descartes'ta ruh bedene etki etmektedir. Ancak Spinoza'da beden ve ruh birlikte işlediği için ve bu birliktelik zorunlu olduğu için beden ruha üstündür demek yanlış bir çıkarım olacaktır. Aksine Descartes'ta ruh bedene etki ederken ruhun bedenın üstünde ve onun eğitici nitelikte olduğu anlaşılmaktadır. Descartes'ın düalizminde en keskin olan nokta burasıdır. Bedenin ruhu aşması ve ya birlikte çalışması mümkün değildir. Ruh bedenın üstünde olan olarak bedenın tüm hareketi onun için anlaşılabilir. Ruh ya da düşünme her şeyi bilen olarak bedeni bilmesi ruhun bedene ihtiyacı olmadığını göstermektedir.

Spinoza ise Descartes düalizminin bu hatasının farkında olarak hareket etmiştir. Onun felsefesinde ruh ve beden ontolojik olarak ele alındığı için düalizmin epistemolojik sorunu onu ilgilendirmemektedir. Descartes'ın epistemoloji yaparak ontolojiye gitmesinin sonucu olarak epistemolojisinde düalizm ortaya çıkmaktadır. Ancak Spinoza ise felsefesine ontolojiyle başladığı için Descartes'ın epistemoloji için düalizmle kurduğu köprüye ihtiyaç duymamaktadır. Descartes kurduğu köprü ile Tanrıyı köprü inşa edicisi gibi bir yere yerleştirmiştir. Oysa Spinoza ne Tanrıyı ne de ruh ve bedeni böyle konumlandırmaya ihtiyaç duymamaktadır.

Descartes kurduğu köprüde ruhun düşünmeyi düşüncesiyle, bedeni ruhun düşünmesiyle açıklar. Ancak bedeni bedenle açıklama yoluna gitmeyerek ruh ve bedeni birbirinden ayırmış ve epistemolojik olarak birleştirmemiştir. Bu nedenle köprü inşa edicisi Tanrı da yetersiz kalmıştır. Bu onun düalizminin çıkmazıdır. Descartes felsefesinde çıkmazda olan düalizmde Descartes'ın güvenceye ihtiyacı vardır. Ruhun düşünmesi ve sonsuz Tanrıyı düşünmesi ruhun güvencesidir. Ancak ruhun düşünmesini bedenden ayırması bedeni güvencesiz bırakmıştır. Yani Descartes düalizmi ancak ruh ve beden gerçekten birleştiğinde güvenceye ulaşabilmektedir.

Spinoza'nın ise güvenceye ihtiyacı yoktur. O bu güvencesini düalizmden uzaklaşarak sağlamıştır. Spinoza ruh ve bedenın bu dünyadaki bilgi probleminden kaçınmıştır. Çünkü onun felsefesinde ruh ve beden bir ve aynı şeydir. Farklı şekilde aynı şeylerdir. Ona göre düşünce ve uzam ya da ruh ve beden aynı fikrin tezahürüdür. Beninin düşüncesinde olan gerçekliğin kendisidir ve gerçekte olmak zorundadır. Ruh ve beden bağlantılı olmak zorundadır. Çünkü o krallığın içinde krallık olmayacağını dile getirmektedir (Spinoza, 1996: 98).

Yetersiz ya da karışık idealara sahip olmak edilginliktir. Yeterli idealarla etkinlik olanaklıdır. Yetersiz idealar ruh ve bedeni kararlılıktan uzaklaştırmaktadır. Ona göre yeterli idealarla yeterli düşünceler olanaklıdır. Spinoza'da amaç yeterli düşünme ile doğada harmoni oluşturmaktır. Ancak insanlar yetersiz idealara tutunduğu için bu amaçtan uzaklaşmıştır.

Descartes da bu noktada yeterli olamamıştır. Spinoza ruh ve bedeni bu amaca uygun olarak birleştirmiştir. Doğanın gerçekliği ve anlaşılmasının koşulu gerçek ve bilinçli birleşmedir. Spinoza kirletilmiş özgürlüğü temizleyerek, tümünden gelim yöntemini kullanarak, geometrize bir yolu takip ederek yeterli bilgiye ulaşmanın mümkün olacağını öngörmüştür. Bu ise doğru düşünsel karşılığın uzantıyı ilgilendiren yanıtıdır.

Böylece kişi harmonik bir şekilde dünyada gerçekten bilme yolunda yaşayabilir. Descartes'ın düalizminin oluşturduğu önyargı ruhun bedenden üstün olması öncelikle bedeni makine olarak görmesi, aslında fiziksel doğanın aşağılanmasıdır. Descartes ruhun ya da düşünmenin amaçları için bedeni manipüle etmiştir. Aslında bu, fiziksel dünyayı manipüle etmektir. Bu manipülasyon negatif bir etkiye sebep olmaktadır. Bu ise Spinoza için kabul görmeyen bir şeydir. Spinoza'da amaç bilgi için doğada bir harmoni oluşturmak iken, Descartes bilgi için fiziki doğayı manipüle etmektedir. Descartes bir peyzajcının estetik amaçlar için doğayı manipüle etmesi gibi bilgi için doğayı manipüle etmiştir ("Spinoza and Descartes", n.d.).

Bu manipülasyon ise beraberinde yabancılaşmayı getirmektedir. İnsan doğanın içinde doğal olmayan bir varlığa dönüşmektedir. Ona göre insan ruhu düşünür ve düşündüğü şekilde bedeni manipüle eder. Bu ise bedenin yanlış anlaşılması sonucunu doğurmaktadır. Spinoza ise bu manipülasyonun karşısında durmaktadır. O ontolojik olarak ele aldığı ruh ve beden ilişkisini ayrılmaz bir bütün olarak görür. Ruh ve bedenin birlikte ele alınması gerekmektedir. Ruh bilmek kadar bedeni de bilmenin gerekliliğini vurgulamıştır. Spinoza'ya göre insan ruh ve bedenden oluşan bir varlık olarak doğada doğal bir varlıktır. Bilgi için insan ile doğa arasında birleşim olması gerekmektedir. Bu ise birleşimden doğan harmoniyi getirmektedir. Ona göre tüm her şey birbirine bağlı bir düzen ve bağlantıda hareket etmektedir. Bu felsefede doğa ile özdeşlik vardır. Var olan her şey aynı düzenin içinde aynı yolda harmoni içinde davranmaktadır. Bu ise zorunlu bir birliktir. Onun felsefesinde temiz bir özgürlük, bu özgürlükte zorunlu bir bağlantı vardır. İnsanda ruh ve bedenin birliği, insanla doğanın birliği bilinçli epistemolojik hareketin birliğini tanımlamaktadır. Bu birleşim ise en doğru birleşimdir ve bu birleşim paralelizmdir.

Böylece Descartes'ın ikili töz anlayışı yani onun düalizmi Spinoza tarafından bir problem olarak görülmüştür. Spinoza'nın düalizme karşı eleştirel felsefesi ruh ve beden ilişkine yeni bir bakış sunmuştur.

5. SONUÇ

Descartes'e göre, elde ettiğimiz tüm bilgilerin doğruluğu kesin değildir. Bu nedenle bizler tam olarak bilmediğimiz konularda kesin yargılarda bulunmamalıyız. Ancak açık ve seçik olan durumlarda kesin yargılarda bulunmalıyız. Açık ve seçik yargılara ulaşmak için ise, her şeye şüpheyle yaklaşmalı ve tüm bildiklerimizi irdelemeliyiz. Bunun için duyu verileri değil, akıl en iyi yol göstericidir. Çünkü beden bizleri yanıltır. İnsanların hemen sonuca varmak istemesi de bir başka yanılgı sebeplerindendir. Ayrıca açık ve seçik olmayan kesin ifadelere bağlı kalmak ve bilgiyi irdelemeden kabul etmek de kişiyi yanıltacaktır. Bu nedenle kişi kesin yargılardan kaçınmakla kalmayıp, duyular aracılığıyla gelen tüm bilgileri de irdelemelidir. Modern felsefenin en önemli isimlerinden biri olan Descartes'in ampirik bilgiyi reddederek, açık ve seçik bilgiye ulaşmada metodik şüphe yöntemini kullandığı ve bilgilerini akla dayalı olarak temellendirdiğini görüyoruz. Descartes duyu verilerinin yanıltıcılığının yanı sıra insanların çok fazla şüphe duymadıklarında da yanılabileceklerini vurgular. Öyle ki birey problemlerle detaylı olarak ilgilenmediğinde, bilgisinin olmadığı konuların fark edilmesini ve ortaya çıkmasını istemediği durumlarda, kendi birikimine fazla bağlı kaldığında da daha fazla yanılgıya düşecektir. Bu yanılgı ise hayatımızda sürekli var olmaktadır. Öyle ki ona göre yanılgının başlama noktası esasında çocukluktan gelen bilgilerimiz ve alışkanlıklarımızdır. Çünkü çocukluğumuzda elde ettiğimiz ve hafızamızda kalan bilgiler, aklın şüphe duymasını da zorlaştırmaktadır. Bizler bu nedenle düşüncelerimizi tam olarak açıklayamayız ve bu da bizi yanılgıya düşürür. Descartes'e göre kişiler yanılgıya düşmek istemiyorsa fikirleri tamamen kendine yöneltmeli ve başka bilgilerle değil, kendilikleriyle ele almalıdır. Ona göre fikirlerimizin Tanrı gibi mükemmel bir varlıktan gelmesi dolayısıyla açık ve seçik hakikatin varlığı ortadadır. Öyleyse bu bizi yanılgıya düşmekten de korur. Açık ve seçik bilgiye ulaşmada öncelikle Tanrı'yı bilmek gerekir. Tanrı bilgisi olmadan hakikate ulaşmak mümkün değildir. Çünkü açık ve seçik bilgi Tanrı ile bağdaştırılır. Tanrı vardır ve her şey aslında Tanrı'ya bağlıdır. Bizler bunu idrak eder ve Tanrı'nın aldatıcı olmadığını biliriz. Bu nedenle Descartes, aklın her koşulda mutlak doğruyu vereceğini savunur. Ona göre kişi uykuda bile olsa, zihnine apaçık gelen şeyler kesinlikle doğrudur. Ancak Tanrı'yı bilmekle, her şeyin doğru bilgisine ulaşılabilir. Descartes'e göre yanılgının nedeni tam olarak rasyonel bir tavrın olmaması ya da dışarıdan gelen duyumlardır. Oysa Tanrı'nın yüksek bir iyi ve aldatıcı olmadığı aşikârdır. İnsanlar mutlak bilgiye ulaşmada odaklanmayı tam olarak sağlar ve tüm dikkatini şüphe duyduğu konuya odaklarsa tüm karmaşık bilgilerin çözüleceğini, zihnindeki karanlığın aydınlanacağını da bilir (Öktem, 2000: 32-34).

Descartes'in bilgiye olan yaklaşımının yanı sıra ontolojik fikirlerini de inceledik. Descartes, ruh ve beden probleminde ruh ve bedeni ayrı ayrı açıklamasına karşın, ikisi

arasındaki ilişki bir problem ve açıklanması gereken bir unsurdur. Descartes bedeni yer kaplayan maddi bir töz, ruhu ise düşünsel töz olarak incelemiştir. Her iki töz ise bir araya gelerek varlığı meydana getiriyor. Ona göre yer kaplamak maddenin bir özelliğidir. Zihin ise düşünceye dayalıdır ve varlığın asıl unsurunu oluşturur. Buna karşılık Spinoza monizmin savunucusu olarak beden ruh arasındaki ilişkinin problem olmasını da çözüme kavuşturmuştur. Tek bir varlığı kabul ederek beden ve ruhun ayrı birer töz değil, tek bir tözün iki özelliğini vurgulaması Descartes'ta bulunan anlam bulanıklığını da ortadan kaldırmıştır (Dölek, 2010: 219-220).

Descartes'in beden ve ruh açıklamasını hatırladığımızda aslında bedenin bu doğadan geldiğini ama ruhun bunu doğuştan getirdiğini ve bilginin de asıl kaynağının ruh olduğunu gördük. Ruh doğuştan getirdiği bilgi sayesinde beden tarafından gelecek bir bilgiye ihtiyaç duymayacaktır. Ona göre bilginin temel kaynağı olan ruh, hakikati aslında kendinde barındıran ve bedenden farklı olan bir töz olarak ele alınmıştır. Bu töz ise varlığın asıl nedeni olmuştur. Varlığı meydana getiren ruh ve bedende ruhun, düşüncenin olması varlığının da kanıtı olarak ele alınmıştır. Hatta Descartes varlığının son bulmasını ancak aklın düşünmeyi bırakmasıyla ve düşünmekten mahrum kaldığında olacağını savunmuştur. Çünkü ruh onu açık ve seçik olan bilgiye ulaştıracak asıl unsur kabul edilmiştir. Beden onu yanıltan ve yanılmalara neden olabilmektedir.

Buradan da yola çıkarak genel olarak çalışmada detaylı incelediğimiz Descartes ve Spinoza'nın beden ve ruh problemine bakış açısını gördük. Düalist varlık anlayışı ve şüpheci yöntemi ile dikkat çeken Descartes'in Tanrı fikri ise, onun varlıktan daha üstün olduğunu ortaya koymaktadır. Oysa Spinoza monist bir bakış açısına sahiptir. Doğa ve Tanrı'nın bir ve aynı olduğu görüşünü savunan Spinoza ruh beden ilişkisinde ise varlığın iki farklı niteliği olarak bu ikiliği birleştirmiştir.

Descartes'in ruh ve beden ayrımındaki ruhun üstünlüğü fikrine karşın, Spinoza'nın ruh ve bedeni eşdeğer görmesi ve tekliği savunması temelde Tanrı fikrinde yatar. Çünkü Descartes ruh ve bedenden bağımsız olarak aşkın bir Tanrı fikrinden yola çıkarken, Spinoza böyle bir bağımsızlıktan uzaktır. Her şeyin bir ve aynılığını vurgular. Ona göre evren ve Tanrı birdir. Görünen bu çokluğun ardında aslında birlik yatar.

Descartes'in felsefesinde Tanrı'nın yeri ile Spinoza'nın Tanrı açıklamasındaki bu ayrılıklar ise esasında Descartes'in metodundan da kaynaklanmaktadır. O her şeyin düşünceden geldiğini söylerken, Tanrı'yı da düşüncenin ürünü gibi söylemiştir. Öyle ki Tanrı insana akıl vermiş, bu akıl da açık ve seçik olan Tanrı bilgisine ulaşabilmiştir. Özellikle Descartes'in *cogito*'su felsefesinin en önemli odağı olmuştur. Hatta birçok filozof onun *cogito*'sunu da eleştirmiş, çelişkili bulmuştur. Öyle ki Descartes Tanrı varlığının ispatını *cogito* ile yapmıştır. Ona göre, Tanrı'nın varlığı *cogito* ile açıklanırken, *cogito* da Tanrı varlığına bağımlı olarak vardır.

Bu ise bir çelişkiyi göstermesi ve kısır döngü olması nedeniyle Gassendi tarafından sağlam ve akla uygun bir açıklama olarak görülmemiştir. Descartes ise yapmış olduğu felsefesine yönelik kısır döngünün olmadığını, sezgi aracılığıyla elde edilen bir açık seçiklik ile akıl yürütmelerle elde edilen açık seçikliğin farklı olduğu ve kısır döngü ile anlaşılan durumun esasında aynı olmadığını vurgulamıştır. Descartes'e göre, akıl bizi yanıltabileceğinden Tanrı varlığına ihtiyaç olduğunu fakat sezgiyle ulaşılan açık seçiklikte Tanrı'ya gereksinim olmadığını söyler. Fakat Tanrı'nın var olmasıyla açık seçik şeylere ulaşılabilir. Bunun sürekliliği olması için de Tanrı'nın olması gerekmektedir. İnsan aklının Tanrı'yı bile oluşturabileceğini savunurken, yine Tanrı'nın zorunlu olarak var olması gerektiğini de savunmuştur. Bu nedenle hem varlık felsefesi, bilgi felsefesi verilerine temel olmuş hem de bilgi felsefesindeki açık seçiklik ontolojiye destek olmuştur (Öktem, 2000: 31-32).

Spinoza ise Tanrı varlığını açıklarken Tanrı'nın var olduğunu ve doğanın kendisi olduğunu vurgular. Spinoza'ya göre her şey bir ve aynıdır. Ona göre, Tanrı ruha bağlı olarak değil Tanrısal bir zorunluluğun varlığından bahseder. Varlığı oluşturan ruh ve beden gibi Tanrı'da yer kaplayan ve düşündür. Spinoza'nın düşüncesinde var olan, kendinden başkası nedeniyle var olma durumu belirlenmişliği gösterir. O halde bunun temelinde varlık değil var olan söz konusudur. Var olan ise zorunlu olarak Tanrı varlığını gerektirir. O halde Descartes gibi *cogito*'nun Tanrı varlığını yaratması kısır döngüsünün aksine Spinoza'da her şey Tanrı'dandır ve bizler Tanrı'dan parçalar taşırız. Bizim var olmamız, Tanrı varlığını zorunlu kılar. Ona göre ne ruh ne de bedenin Tanrı varlığının belirlemesinin dışında var olmasından bahsetmek imkânsızdır. Öyleyse beden ve ruh zorunlu olarak Tanrı özünü de ifade eder. Tanrı'nın özünde yer kaplama ve düşünme bulunmaktadır. Ruh ve beden arasında bir üstünlük değil, etkilenim vardır. Ruh düşündüğü için algılar, beden ise yer kaplar ve etkilenimdedir. İnsan ruhu bunu özünde barındırmaz o beden etkilenimde olduğundan düşünür. Oysa Descartes insan ruhunu düşünen ve bedeni yer kaplayan olarak net bir çizgi ile ayırmıştır.

Spinoza ruh ve bedenin varlık açısından eşdeğer olduğunu savunurken, Descartes ruhu bilgi felsefesinde üstün tutmuştur. Öyle ki Descartes tarafından insan düşüncesi tüm bilgilerin asıl kaynağı olduğu savunulmuş ve duyular yanıltıcı kabul edilmiştir. Ona göre insanın düşünmesi yer kaplamasından daha üstündür. Çünkü o düşünmesi ve bedeni yönlendirmesi, harekete geçirmesi dolayısıyla bedenin yöneticisi konumundadır. Beden ruh olmadan hiçbir anlam ifade edemez. Bilincin onu yönlendirmesi ve düşünmesi gerekir. Spinoza'ya bakıldığında ise mükemmel bir uyumdan ve dengeden bahsedilir. Çünkü o ruh ve bedenin bir arada iken varlığı oluşturduğunu varlığın iki farklı yönü olduklarını vurgular. Zaten Spinoza'nın Tanrı'nın yüklemelerinin aynı değere sahip olması da ikisi arasındaki denge ve uyumu göstermektedir. O yüklemeleri, sonlu ruh ve yer kaplayan kip olma durumunu da vurgulamaktadır. Bu durumda ise

Spinoza bize ruh ve bedenin birbirinden üstünlüğü olmadığını aynılığını vurgular (Atış, .2015: 146).

Descartes ruh ve beden arasında üstünlük ilişkisinden ve ruhun bedene hükmedebilmesinden bahsetmesine karşın ikisi arasında net bir ilişki ortaya koyamamış olması dolayısıyla Spinoza tarafından eleştirilmiştir. Spinoza'ya göre ruh ve bedenin arasındaki etkileşimi ve ilişkiyi açıklamak onların yapısını da açıklamak anlamına gelmektedir. Çünkü işleyişi anlamak töz ve yüklemeleri bilmekle mümkündür. Töz var olmak için başka bir şeye ihtiyaç duymaz, yüklem ise Tanrı'nın kendisini yüklemelerle var ettiğine dayanır. Çünkü Tanrı düşünen ve yer kaplayandır. Onun düşünmesi ve yer kaplaması yüklemeleri ise özünü oluşturmaktadır (Atış, 2015: 145).

Spinoza yüklemi açıklarken töz ve kipin varlığını da açıkladığını söyler. Çünkü ona göre töz Tanrı'dır ve birdir. Oysa Descartes varlığı açıklarken iki tözden bahsetmiştir. Descartes Tanrı'yı sonsuz töz, aşkın bir güç olarak kabul etmiştir. Spinoza ise tözün sadece Tanrı'ya ait olduğunu söyler. Çünkü kendisinden başka bir şeyi gerektirmeyen şey Tanrı'dır. Beden ve ruh ise Tanrı'dandır. Ruh ve beden Tanrı tarafından belirlenen olduğuna göre, yalnızca Tanrı özgürdür. Ona göre ruh ve beden özgür değildir. Ancak bu belirlenmişliğe uyum sağlamalıdır. Tanrı'da bulunan zorunlu özgürlük de özü gereği sorumluluğu beraberinde getirir. Ruh ve beden ise töz değildir ve Tanrı tarafından belirlenmiştir. Ruh ve beden doğaya uymalı ve doğayı sevmelidir (Atış, 2015: 146).

Görüyoruz ki Spinoza Tanrı'yı sevmeye konusuna özellikle vurgu yapar. Çünkü Tanrı doğa ile içkindir. Biz ise doğadan dolayısıyla Tanrı'dan varlıklarız. İçimizde Tanrı'ya duyduğumuz sevgi aynı zamanda kendimize duyduğumuz sevgidir. Spinoza'nın bu düşüncesi yoluyla Tanrı'nın bizi yanıltması ya da kötülüğümüzü istemesi mümkün değildir. Böyle bir konu tartışılması bile gereksizdir çünkü Tanrı tutkulara özgürdür. Görüldüğü gibi Descartes'in Tanrı tanıtılması ile Spinoza'nın Tanrı tanıtılması arasında farklılıklar bulunmaktadır. Descartes fikirlerinin temelinde skolastik düşünceye karşı çıkış ve kartezyenizmi ön planda iken, Spinoza'nın varlıkbilimsel akıl yürütmesinde töz kavramını Tanrı ile özdeşleştirdiğini çalışmada belirtmiştik. Spinoza'ya göre Tanrı'nın sonsuz ve sınırsız bir töz olması ve evrene eşdeğerliği ile Descartes'in Tanrı düşüncesi zıttır. Spinoza'ya göre uzam Tanrı'nın bir yüklemi olmakla beraber Tanrı zaten uzamlıdır fikri ortaya çıkmaktadır. Eğer Tanrı evren ile eşdeğer olmasaydı, Tanrı dışında tözlerden bahsetmek gerekecek ve töz tanımı ile Tanrı uyumu bozulacaktı. Descartes ve Spinoza arasındaki bu ayrım her iki filozofun töz ve Tanrı açıklamalarının da farklılığını ortaya koymaktadır (Copleston, 1991: 96).

Özetle Tanrı, Spinoza'da evrene içkin olan tek etkendir. Ayrıca Tanrı evrene aşkın değil, evrene içkin olması nedeniyle Descartes'in Tanrı görüşünden de ayrılır. Spinoza'ya göre Tanrı ve doğa eşdeğer iken bizlerin Tanrı'dan gelmesinden kaynaklı zorunlu özgürlüğün olduğu

anlatılmıştır. Özgürlük kavramına değinirken, Spinoza'nın belirlenimci etiğin temsilcisi olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Spinoza Tanrı doğadır argümanı ile beraber Tanrı ve evrenin tek bir töz olduğunu savunur. Ona göre evren aslında Tanrı'nın bize olan görünümüdür ve bunu iki yolla açıklar. Bunlardan ilki yer kaplaması ve diğeri düşüncedir. Tanrı ve evrendeki aynılığı savunan Spinoza bizlerin yer kaplama ve düşünce olarak Tanrı'ya açık olduğumuzu vurgular. Ona göre yer kaplaması hareketi ve değişme; düşüncesi ise zekâyı ve istenci meydana getirir. Düşünce sayesinde evreni dolayısıyla da Tanrı'yı zorunluluk olarak kabul eder. Bu zorunlulukta ise her şey zaten belirlenmiştir. İstenç ise zekâdan farklı değildir. Yani istenç ve özgürlük akla uygun olanı temsil eder. Yani özgürlük ve istenç temelde bir zorunluluktur. Bu zorunluluk o halde düşüncenin de kendisinin de kendisidir. Özgür bir varoluş ise temelde Tanrı'ya, kendi doğasının özüne bağlı olacaktır. İnsanların her şeyi kendinin belirlediği düşüncesi de bir yanılsama olarak görülmektedir. Özgürlük, sorumluluğun ve bunu belirlenmişliğin farkında olmaktır esasında. Kişi bunu idrak ettiğinde zorunlu özgürlüğü de kavramış olacaktır. Bunu da ancak evrenin akışını kabul ederek ve uyum sağlayarak yapabiliriz. Evrene uyumlu olmak akıllı ve iyi olmayı, başkaldırı ise kötülüğü ve akla uygun olmayı zihni karıştıranı ve belirsizliği temsil eder. İyi insanı açık seçik bilgiye ulaşmasını kolaylaştırırken, kötü insanın anlam kargaşasına düşmesine sebep olur (Özlem, 2010: 102).

Spinoza'ya göre Tanrı'nın özünün ortaya çıkması iki niteliğine dayanmaktadır. Bu iki nitelik ise düşünce ve yayılımdır. Burada Tanrıdan olanlar yani moduslar (var olan) temelde başka bir şeye varolan ve ancak bu başka şey aracılığıyla algılanabilenlerdir. Tanrı bir töz olmasına rağmen diğer varlıklar onun sonsuz niteliklerinden ortaya çıkan moduslardır. Moduslarda tümellik yoktur. Öyle ki maddi nesnede düşünce modusu bulunmaz. Aynı şekilde düşünce niteliği de yayılım modusuyla bağdaşmaz. Her nitelik tözün özelliğini açığa çıkarmasına karşın, töz bu değişimler ve sayısız moduslarla vardır. Modusların tek başına bir anlamı yoktur. Varlıkta çoklukta birliği ifade eden moduslar birbirinden ayrı düşünülemezler. Bu da töz ve var olan arasında bir ilişki olduğunu, bir kopuşun olmadığını gösterir (Deleuze, 2000: 92).

Descartes'in ruhunun düşünen bir öz olmasının sebebi aslında bedenden bağımsız kendi varlığını sağlamasıdır. Çünkü ona göre ruh düşünmek için vardır ve Düşünce sayesinde kendisini ve çevresini kavrar. Açık ve seçik bilgiye ulaşmada aktif olan tözdür. Fakat ruh bu yolla kendine bir anlam yüklemeyi. Ruhun özünde zaten bu vardır. Ruh var olmak için bedene ihtiyaç duymaz ve bedenine yerine geçemez. Ruh ve beden tamamen iki ayrı töz olarak kabul edilmektedir. Bu iki töz bir araya gelerek varlığı oluştursa da Descartes felsefesinin en önemli yanı ruhu yüceltmesinde görülmüştür. Çünkü ruh bilgiye ulaşan ve düşünenidir. Şüphe ile çıktığı yolda rasyonalizmin temellerini de *cogito* ile atan Descartes'in felsefesini yorumladığımızda ruhun bilgiye ulaşmadaki değeri paha biçilemezdir. Bilgiyi üreten zaten akıldır. Öyleyse akıl zaten bedenden gelen bir bilgiye ihtiyaç duymaz ve onun yolunu takip etmez, etmemelidir.

Ruh ve beden birlikteliğini ise Descartes ruh ve beden birleşmesi ve ruhun kendini beden ile birleştirerek sonlu ve sınırlı kıldığını vurgulamaktadır. Ona göre, ruh yaratılmış bir varlıktır ve düşünme etkinliği bittiğinde artık ruh da sonlu olacaktır (Laberthoniere, 1959: 144).

Her ne kadar ruh da beden gibi sonlu olsa da bilgi anlamında üstünlüğü çalışmada defalarca vurgulanmıştır. Descartes ruhun düşünme gücünün bedene bir ihtiyaç duymadan da ortaya çıkabileceğini ve var olabileceğini savunmuştur. Ona göre, ruhu kendi ruhunu bilebilir. Bir başka deyişle düşünce, kendisini yani düşündüğünü bilebilir. Zaten Descartes düşünüyorum öyleyse varım argümanında da bundan bahsetmektedir. Oysa beden varlığından bir haberi yoktur. Beden yer kaplama özelliğine sahip olmasına karşın düşünme gibi bir yetisi yoktur. Ona göre ruhun bu düşünme yoluyla açık ve seçik bilgiye ulaşması onun Tanrı bilgisine de akıl yoluyla ulaştığının başka bir kanıtıdır. Düşünce Tanrı varlığının idrak edilmesinde oldukça etkili bir rol oynamıştır. Üstelik bu düşünme etkinliği sayesinde ruh, üstün bir Tanrı varlığını kabul etmiş bu düşünme yetisini aslında Tanrı tarafından verilmiş olduğunu da kabul etmiştir.

Tanrı tarafından yaratılmış olan insanın ruh ve beden olmak üzere iki temel töze dayanması fikri Descartes'in en büyük savlarından biridir. Tamamen birbirine indirgenemeyen bu iki töz yetileri dolayısıyla da birbiri ile bağdaşmaz. İnsanı açıklamak istiyorsak kesinlikle hem bedensel hem de düşünsel yönünün ele almamız gerekmektedir. Sadece düşünsel yanı ya da cisimsel yanını ele aldığımız zaman varlığı eksik anlamış oluruz. Beden yok olduğunda varlık da bozularak dağılır. Bu da Descartes'in sonlu bir varlık olarak insanı ele aldığını ve onun sonsuz ve sınırsız bir Tanrı tarafından ortaya çıkarıldığı sonucunu meydana getirmiştir. Fakat Descartes ruh ve beden ayrımı da yaptığından insanın ölümle bedeninin yok olması düşüncesinin yok olmadığını ortaya çıkarır. Ruh ise kendi varlığını kaybetmez. Fakat beden yok olduğu için beden kaybolur (Descartes, 1942: 91).

Ruh ve beden birleşerek bir araya geldiği fikri ne kadar doğru ise; ikisinin tamamen ayrı olduğu fikri de o kadar doğrudur. Öyle ki çalışmada da görüldüğü üzere ruh ve beden birleşiminden oluşan varlıkta ruh yer kaplamaz, beden ise düşünmez. İnsanın düşünme yoluyla Tanrı varlığının bilgisine ulaştığı görülür. Ruh ve beden aslında Tanrı'nın da varlığına bağlıdır. Tanrı sonsuz ve sınırsız olması yönüyle de bu iki tözün var olma sebebidir. Ruh bir bütün iken Descartes'in beden belli bölümlerden oluştuğunu savunduğunu gördük. Ona göre ruhun bilgisine ulaşmak daha kolaydır. Bedenin yanıltıcılığının aksine düşünceyi bilmemiz zaten varlığımızı bilmemizle eş değer kabul eder. Aynı zamanda ruh kendisinin dışında olup bitenleri de gözlem, deney ve akıl yürütmeler yoluyla da bilebilir. Yer kaplayan beden ise ruh sayesinde bir anlam kazanır. Beden aslında ruh tarafından belirlenir fikri inkar edilemez. Çünkü Descartes'e göre ruh neyi isterse bedene o şekilde yön verir. Beden hareketini ise ruhun istemesine ve iradesine göre yapar. Bedene üstünlük kuran ruh ise yapmak istediklerini

yönlendirmesi dolayısıyla bedene hareket etme ve yer kaplama noktasında hükmedebilmektedir. Ruhun istekleri aynı zamanda bedenın de davranışları olur.

Tutkulardan bahseden Descartes'i bu yönüyle ele aldığımızda aslında zihnindeki isteklerinin bedeni yönlendirdiğini savunduğu sonucuna ulaşırız. Descartes ruhun isteklerinin ve bedeni yönlendirmesinin tehlikesini de fark etmiş olmalı ki tutkuların terbiye edilmesi gerektiği fikrini ortaya atmıştır. Ona göre, ruhun tutkularına karşılık bedenın doğru şekilde yönlendirilmesi ve düzensizliklerin önlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Beden ve ruhun temellendirilmesinde Descartes'in can ruhları ve rasyonel ruh ayrımından bahsetmiştir. Buradan elde edeceğimiz sonuca bakarsak Descartes Bedenin hareketinin ve sıcaklığının can ruhlarını ortaya çıkardığı bedenın ise mekanizma gibi kabul edildiği anlaşılmıştır. Rasyonel ruh kavramı ise fiziksel olmayan ve daha çok metafizik temelli zihinde var olanlardır. Rasyonel ruh bilginin üretilmesinde ve irdelenmesinde aktif olurken can ruhları bunların sınırlardan beyne taşınması için bir taşıyıcı görevindedir.

Descartes'in bu beden ruh ikilemine yönelik değerlendirmenin yanında Spinoza'nın monist bakış açısı kıyaslanacak olursa Spinoza ruh beden birliğini vurgulamıştı. Ontolojik açıdan düalist bakış açısına sahip olan Descartes'in iki ayrı tözün birleşmesi fikrinin aksine Descartes bu ikiliğe karşın ruh ve bedenın birliğine ve aynılığına değinir. Ruh ve bedenın aslında Tanrı varlığının zorunlu sonucu olan var olanlar olarak kabul edildiği görülmektedir. Ruh ve bedenın birliği sayesinde ise insan ortaya çıkmıştır. Ruhun ve bedenın birliği ve aynılığı düşüncesi aynı zamanda Spinoza'nın üstünlük fikrine de karşı olduğunu göstermiştir. Spinoza'nın monist bir bakış açısına sahip olduğu açıktır. Her şeyin Tanrı'dan olduğunu söyleyen Spinoza'ya göre Tanrı kendi kendinin nedenidir. Tanrının varlığı a onun özünden gelir. Tanrı özüne bağlı olarak belirlenmiş olan ruh ve beden ise zorunlu varoluşa bağlıdır. Tanrının sonsuz kiplerinin olması ve yüklemelerinden bahseden Spinoza'ya göre Tanrı özü gereği belli sorumlulukları da olandır. Ruh ve bedeni var etmek de onun bir niteliğidir. Fakat burada yoktan var olma ya da bir mucize yaratmadan ziyade doğadan gelen bir zorunluluk söz konusudur.

Tanrı kendi hür iradesiyle değil, zorunlu bir istence bağlı olarak ruh ve bedenın varoluşunu sağlamaktadır. İnsanın zaten kendini var etme gibi bir doğası yoktur. Bu Tanrı'ya özgüdür. Onun özü aslında yüklemelerin kiplerinden meydana gelmektedir. Yaratan sonsuz ve sınırsız müdahale eden, biçim veren bir Tanrı fikrinin aksine Spinoza'nın sonsuz tözün bir yüklemının sonucu olarak ruh ve bedenın meydana geldiğini savunur. Ruh ve beden birliktedir ve bileşiktir. Oysa töz tektir. Tanrı o halde yer kaplayan ve düşünen bir Tanrı fikrini ortaya çıkaran Spinoza Tanrı ile doğanın birliğini uyumu vurgulamaktan asla vazgeçmemiştir. Doğaya aşkın bir Tanrı tanımı yapan Descartes'in düşüncelerini biraz daha ılımlayarak doğaya içkin bir Tanrı ve birbirine eşdeğer ruh bedenden bahseder. Var olan şeylerin Tanrı'dan bağımsız olarak

var olmayacağını savunan Spinoza'ya göre töz dışında var olan kiplerin anlaşılması yine Tanrı'ya bağlıdır (Spinoza, 1996: 32).

Tanrı'nın düşünce yoluyla kavranabileceğini savunan ve evrenden daha üstün bir Tanrı fikrini kabul eden Descartes'e karşı Spinoza'nın Tanrı ve evrene yönelik merakının onu Tanrıyı açıklama arzusunun artmasına neden olmuştur. Spinoza ise Tanrı'nın evrene aşkın bir varlık olmadığı düşüncesini benimsemiştir. Tanrı ve evren eğer içkin ise ve var olanların nedeni özü gereği Tanrı'ya ait ise Tanrı'nın eylemleri de yine onun özü ve bu özün getirdiği zorunluluğa dayalıdır. Descartes'in aşkın Tanrı'sının yerine içkin bir Tanrı fikriyle zorunlu özgürlüğe her defasında vurgu yapmıştır. Kendisinin de sebebi olan Tanrı, özü gereği varlığa gelendir. O zorunlu olarak kendi yasalarına uyar ve uyulmasını sağlar. Zaten Spinoza'nın etiğinde de bu fikir yatar. Uyum ve denge doğanın vazgeçilmesidir. Nasıl ruh ve beden uyum içinde birliği oluşturuyorsa ruh ve beden gibi evreni ve tüm varlıkların da uyumu ve dengesi söz konusudur. Evrendeki bu uyum ve denge doğanın kendi yasasıdır (Cevizci, 2009: 296).

Bu noktada Spinoza'nın aşırı doğacı olması fikri oluşabilir. Elbette Spinoza doğa ve Tanrı'nın içkinliğinden bahseder fakat şunu bilmeliyiz ki panteizmdeki gibi doğanın kutsallığı fikri yanlıştır. Çünkü Spinoza'da doğa ve Tanrı eşdeğerli kutsallığı değil aksine nedenselliği ve paralelizmi ortaya çıkarmıştır. Her şey Tanrı'dır ve Tanrı'dandır. Tanrı hem kendisinin hem de doğanın nedeni olmuştur.

Var olanların hepsinin temeline Tanrı'yı koyarız. Fakat bu öz ona üstünlük ve ayrıcalık vermez. Tanrı'nın aslında tüm bunların yakın nedeni olduğu ani Tanrı olmadan bunların olmasının mümkün olmadığını vurgulanmadığını hatırlatmak gerekir. Yakın neden dediğimiz şey ise Tanrı varlığı dolayısıyla ruh ve beden var olması hatta var olmayanların ya da Tanrı tarafından belirlenilmemişlerin de uzak neden olduğu savunulmuştur. Belirlenilmemiş olan şeyin varlığından bahsedilmesi mümkün değildir. Belirlenmiş olan ise Tanrı tarafından belirlenmiş olduğuna göre varlığın asıl nedeni Tanrı'nın kendisidir.

Sonuç olarak Descartes'in metodik şüpheyi beraber sadece bilgi kaynağı aramadığını da öğrenmiş olduk. Hem ontolojik hem de epistemolojik açıdan modern felsefeye yeni bir bakış açısı ve filozoflara birçok felsefi katkı sağladığını görüyoruz. Modern felsefenin en önemli iki temsilcisi olan Descartes ve Spinoza'yı derinlemesine inceledik. Descartes düalizmi savunurken, Spinoza varlığın birliğe dayandığını savunarak monizmi savunmuştur. Descartes'in varlığın iki temel tözden (beden ve ruhtan) geldiği fikrine karşılık Spinoza beden ve ruhun esasında tek bir varlığa dayandığını savunmuştur. Descartes'da ruhun düşünebilmesine karşı beden yer kaplaması iki töz arasında birbirine indirgenemeyen yegâne unsur olmuştur.

Descartes beden ve ruhun bir araya gelmesi ile varlığın oluştuğunu fakat ruhun bedene göre daha üstün olduğunu, çünkü ruhun düşünebilme özelliğinin onu bedene hükmedebilen bir töz olması yönüyle şanslı kılmıştır. Öyle ki ruh, istediği doğrultuda tutkuları doğrultusunda

bedeni harekete geçirebilir. Hareket edebilme, yayılım ve yer kaplama gibi nitelikleri olan beden, düşünen, yönlendiren ve sorgulayan aklın da hizmetine girmiş olacaktır. Varlık akıl tarafından yönlendirilen beden tarafından yer kaplayan iki töz ile beraber meydana gelmektedir. Fakat Spinoza'da böyle bir üstünlük mümkün değildir. Aksine Spinoza ruh ve bedenin birleşmesi ile insan dediğimiz varlığın ortaya çıktığını ikisinin tek bir varlığın farklı iki yönü olduğunu savlar. Bu iki varlık eşdeğerdir. Birinin diğerine göre üstünlüğü gibi bir durum söz konusu değildir. Aynı zamanda düşünce olmadan bedenin anlamı olmadığı gibi beden olmadan da düşünce bir anlam ifade etmez. Bundan dolayı ruh ve bedenin uyumu söz konusudur.

Descartes doğa yasalarının bu mükemmel uyumu sağlamak için var olduğu fikrini savunurken, aslında sadece ruh ve beden uyumundan değil, tüm varlıkların uyumundan bahseder. Tanrı ile de uyum halinde olmalı, Tanrı'ya sevgi duyulmalıdır. Belirlenmemizin asıl sebebi olan Tanrı'ya olan sevgimizin aynı zamanda Tanrı'nın da bizi sevmesi anlamına geldiğini görmüş oluyoruz. Spinoza'da bu Tanrı ve varlıklar arasındaki denge ve uyum evrendeki düzenin de en güzel örneğini göstermiş olacaktır. Uyumun olmadığı yerde sıkıntıların olması muhtemel olduğundan insan mutlu olmak için doğa ile barışık olmalı, doğanın sunduklarına karşı doğaya sevgi beslemelidir.

Spinoza ve Descartes'in fikir ayrılıklarından biri de Descartes'te bedenin ölümle beraber yok olmasına karşılık ruhun beden yok olsa da varlığının son bulmayacağı fikridir. Ona göre farklı iki töz olması dolayısıyla ruhun varlığı bedene mecbur değildir. Fakat ruhun bedene üstünlüğü vardır ve eğer düşünme gerçekleşmezse varlıktan bahsetmek de mümkün olmaz. İnsan varlığının asıl sonu ise, düşünmesinin son bulması ve artık düşünme etkinliğinin sağlanmıyor olmasıdır. Oysa Spinoza felsefesinin temellerini atarken ruh ve bedenin eşdeğer olduğuna ve asla üstünlüğün bulunmadığına özellikle değinmiştir. İki özelliğin birleşmesi ile varlık oluşmuştur. İkisi arasında uyumun varlığı da elbette varlığın ortaya çıkışını sağlar. Ruh ve beden arasında uyumsuzluk olması kişinin mutsuz olmasına da sebep olur. Burada iki filozofun fikirlerinde ruh beden ayrımının olmasında düalizmin ve monizmin etkisi de görülmektedir.

Descartes'in Tanrı görüşü ile Spinoza'nın Tanrı görüşü arasında da farklı düşüncelerin ortaya çıktığı görülmektedir. Descartes'in Tanrı anlayışı sonsuz ve sınırsız olan, ancak akıl yoluyla varlığı açık ve seçik sezilebilen bir varlık olarak bilinir. Ona göre Tanrı, ruh ve bedenden daha üstündür. Evrene aşkın bir Tanrı fikrinin olduğu görülür. Spinoza ise Tanrı doğadır fikrini ortaya atmıştır. Ona göre Tanrı ve evren sonsuz ve sınırsızdır. Tanrı evrene eşdeğerdir. Tanrı ve evren arasında aşkınlık değil içkin bir durum söz konusudur. Hatta Spinoza'ya göre her şeyin Tanrı'dan olduğu görülür. Çünkü Tanrı doğadır ve bizler bu doğanın birer parçasını oluşturuyoruz. Spinoza Tanrı'nın töz olduğunu ve her şeyin belirleyicisi olduğunu, ruh ve bedenden oluşan insanın ise Tanrı'nın yüklemlerinden olduğunu belirtmiştir. Spinoza bu

belirlenmiş, özgürlükte bağımsız bir özgürlük değil, zorunluluk arar. Ona göre belirlenmişlik varsa zaten bizlerin yapacağı tek şey bu belirlenmişliğe uymamızdır. O halde uyumlu ve dengeli olmak bir nevi zorunlu özgürlüktür. Uyumsuz ve karşı çıkış ise hem evrene hem de Tanrı'ya başkaldırıdır. Spinoza'ya göre bu bizim sorumluluğumuza zıt olacağından mutsuz olmamıza neden olur. Bunun aksine eğer doğayı sever ve doğa ile uyumu yakalar isek iyiye ve mutluluğa da ulaşırız. Doğaya iyi yönde adım atarsak doğadan da iyi adımlar gelecektir. Böylelikle bizler mükemmel bir denge ve uyum yakalama olanağı bulabiliriz. Spinoza felsefesinde doğada zorunluluktan gelen içkinlik, zorunluluktan gelen Tanrı ve zorunluluktan üretilen tüm şeyler bir ve aynı olarak, göz kamaştırıcı bir harmoni oluşturur.

KAYNAKLAR

- [1]. Aktel, E. (2006). *Descartes'ın bilgi kuramı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- [2]. Arıcan, M. K. (1996). *Spinoza'da din ve Tanrı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- [3]. Atış, N. (2015). *Spinoza felsefesinde beden ile zorunlu birlik içerisindeki ruhun gücü*. Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı 20, Mersin.
- [4]. Bumin, T. (2016). *Tartışılan modernlik: Descartes ve Spinoza*. İstanbul: Yapı kredi.
- [5]. Cevizci, A. (2009). *Felsefe tarihi*. İstanbul: Say.
- [6]. Copleston, F. (1991). *Kıta ussalcılığı*. (Çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea.
- [7]. Cevizci, A. (2011). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Say.
- [8]. Darıcı, A. (2014). *Descartes'ın felsefesinde bilgi ve yöntem*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- [9]. Deleuze, G. (2000). *Spinoza pratik felsefe*. (Çev. A. Nahum ve U. Baker) (1.bs.). İstanbul: Öteki Yayınları.
- [10]. Deleuze, G. (2011). *Spinoza pratik felsefe*. (Çev. A. Nahum ve U. Baker). İstanbul, Öteki Yayınları, İkinci Basım.
- [11]. Descartes, R. (2013). *Ruhun ihtirasları*. (Çev. M. Özdil). İstanbul: Sayfa.
- [12]. Descartes, R. (2015). *Tabiat ışığı ile hakikati arama*. (Çev. S. Sollers). İstanbul: Say.
- [13]. Descartes, R. (2008). *Felsefenin ilkeleri*. (Çev. M. Akın). İstanbul: Say.
- [14]. Descartes, R. (2007). *Meditasyonlar*. (Çev. İ. Birkan). Ankara: Bilgesu.
- [15]. Descartes, R. (2010). *Metot üzerine konuşma*. (Çev. K. S. Sel). İstanbul: Sosyal.
- [16]. Descartes, R.(2014). *Ruhun tutkuları*. (Çev. M. Ersen). İstanbul: Say.
- [17]. Descartes, R. (1942). *Metafizik düşünceler*. (Çev. M. Karasan). İstanbul: Maarif.
- [18]. Dölek, H. (2010). Descartes'ın cevher ve ruh anlayışını Leibniz'in eleştirisi. *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15, 2.
- [19]. Ferry, L. (2008). *Gençler için batı felsefesi*. (Çev. D. Çetinkasap). İstanbul: Türkiye iş bankası kültür.
- [20]. Gökberk, M. (1993). *Felsefe tarihi*. İstanbul, Remzi Kitabevi.
- [21]. Laberthonniere. (1959). *Descartes üzerine tetkikler*. (Çev. M. Karasan). Ankara: Maarif.
- [22]. Langton, R. (2001). *Descartes'ın meditasyonlar'ına bir çalışma rehberi*. Mıt dil bilim ve felsefe bölümü.
- [23]. Spinoza, B. (1996). *Törebilim*. (Çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea.
- [24]. Spinoza, B. (2015). *Descartes felsefesinin ilkeleri ve metafizik düşünceler*. (Çev. C. Şenkaya). Ankara: Dost Kitabevi.
- [25]. Skırbekk ve Gılje, G.N. (2006). *Antik Yunan'dan modern dönem'e felsefe tarihi*. İstanbul: Kesit.
- [26]. Öktem, Ü. (2000). Descartes'in epistemolojisinde tanrı'nın yeri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi, Sayı 40*, 3-4.
- [27]. Özlem, D. (2010). *Ahlak felsefesi*. İstanbul: Say.

- [28]. Timuçin, A. (1972). *Descartesçı bilgi kuramının temellendirilişi*. İstanbul, Kitaş Yayınları.
- [29]. Timuçin, A. (1999). *Descartes felsefesine giriş*. Bulut Yayınları: İstanbul.
- [30]. Topdemir, H.G. (1996, Kış). Descartes'in yöntem çalışması. *Felsefe Dünyası*, 19.
- [31]. Zelyüt, S. (2011). *Spinoza*. Ankara: Dost Kitabevi.
- [32]. Spinoza and Descartes on Mind and Body. Retrieved June 18, 2019, from <https://lovewisdom.net/philosophical%20topics/Spinoza%20&%20Descartes%20on%20mind%20and%20body.html> adresinden alınmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

